ABDULLAH B. SABA

MASALI

(Bir Yalancinin Duzmeleri)

Yazar: Murtazâ'l-Askerî

Çeviren: Abdülbâki Gölpınarlı

ABDULLAH B. SABA

MASALI

(Bir Yalancinin Düzmeleri)

Yazar: Murtazâ'l-Askerî

Ceviren: Abdülbâki Gölpınarlı

ABDULLAH B.SABÂ

Yazar: M. Al - Askeri

Ceviren: A. GöLpinarli

Birinci baski: Istanbul - 1974

Ikinci baski: Tehran - 1983

Bonyad Bisat

Adres: Iran - Tehran - Khiyaban Someye

Tel: 821159

MÜTERCİMİN ÖNSÖZÜ

"Abdullah bin Sabâ" adlı kitabı yazan büyük ve gerçek bilgin ve eleştirici Murtazâ'l-Askerî'nin ve o kitabı Farsçaya çeviren Seyyid Ahmed-i Zencânî, tercemesinin önsözünde, kitabın ilk olarak 1375 hicrî kamerî yılına uyan 1335 Şemsi hicrîde, Necef-i Eşref'te basıldığını; sonra 1381 de (1340 Ş. H.) ikinci defa olarak birçok ilâvelerle Mısır'da tab'edildiğini, Necef basımının Urdu diline de çevrilip Hindistan ve Pakistan'da birçok defalar yayımlandığını bildiriyor (Merd-i Efsâneî-i Târîh-Rivâyethâ-yı Seyf. Abdullâh b. Sabâ ve Gavgaa-yi Sakıyfe, s, 3).

Kahire Üniversitesi dil profesörü Dr. Hâmid de kitabın ikinci basımı dolayısiyle yazdığı mektupta, Ehl-i Sünnet bilginlerinin, taassuba uyan ve buna dayanarak yazı yazan, hüküm yürüten kişiler yüzünden, Şîa'nın esas inançlarını bilemediklerini, Ebû-Hânife Nu'mân b. Sâbit'in, "İki yıl olmasaydı Nu'mân helâk olurdu" sözüyle iki yıl İmâm Cafer'üs-Sâdık'tan (A.M.) okuduğunu bildirdiği, Mâlik b. Enes'in, "Ben Ca'fer b. Muhammed'den daha bilgin hiç kimseyi görmedim" sözüle Sadık-ı Âli

Muhammed'in (A.M.) bilgisini açıkça tasdik ettiği halde, kendilerini bilgin sananların, bu mezhebin esasını araştırıp Müslümanların arasını bulacakları yerde daha fazla ihtilâf ateşini körüklediklerini, sonunda Murtazâ'l-Askerî'nin bu kitabiyle Abdullâh b. Sabâ'nın, muhayyileden doğan bir şahıs olduğunun belirdiğini, bundan böyle artık Seyf b. Ömer'in rivâyetlerinin değeri anlaşıldığını, Taberî'yi yeniden eleştirmeden bir hükme varmanın mümkün olamıyacağını pek güzel bir sûrette açıklamaktadır (S. 4-10).

Şeyh Muhammed Cevâd Mugniye-i Cebel-i Âmilî de "El-İrfân" Mecmuasına yazdığı bir makalede (Üçüncü yıl, sene: 1381, S. 230), dünyada herşeyin değiştiğini, fakat Şîa'ya olan töhmet ve iftiranın bir türlü değişmediğini, her hükmün bir sebebi bulunduğunu, fakat Şîa aleyhine verilen hükmün, hiçbir sebebe dayanmadığını söyledikten sonra kendisinin de, defalarca bu hususta bahse giriştiği kişilere, ancak Şeyh Müfîd, Seyyid Murtazâ ve allâme-i Hillî'nin sözleriyle cevap verebildiğini, çünkü Abdullâh b. Sabâ'nın yaşadığına, fakat nihayet bir zındık olduğuna, lânetlenmiş bir adam bulunduğuna inandığını, fakat Murtazâ'l-Askerî'nin bu kitabiyle, "El-Futûhu ve'r-Ridde" ve "El Cemelü ve Mesîru Âişe" adlı kitapları yazan ve hicrî II. yüzyılda yaşayan Seyf b. Ömer'in, tarihî olaylar îcâdında, olayları değiştirmede, ashab arasına bile yaşamamış adamlar katmada eşsiz bir yalancı olduğunu, Abdullâh b. Sabâ'nın da onun muhayyilesinden doğduğunu anladığını belirtmede, İslâm âlemine ve Müslümanlara yaptığı bu büyük hizmete karşı, müellife duyduğu minnettarlığı

bildirmede, bu kitabın birçok dillere tercemesi gerektiğini söylemededir (S. 11-14).

Gerçekten biz de Abdullâh b. Sabâ'yı, yaşamış bir adam sanıyorduk; Şîa'nın ricâl kitaplarında, bu adam hakkında çeşitli rivâyetler vardı. Emir'ül-Mü'minîn Alî (A.M.) tarafından, hakkındaki aşırı inancı yüzünden, kendisine, tövbe etmek için üç gün mühlet verildiği, inancında ısrar ettiği için kendisine uyan yetmiş kişiyle ateşe atılarak yakıldığı, yahut Medâyin'e sürüldüğü, İmâm Alî b. Huseyn Zeyn'ül-Âbidîn'in (95 H. 713), İmâm Ca'fer'üs-Sâdık'ın (148 H. 765), ona lânet ettikleri, Şîa'nın ricâl kitaplarında kayıtlıydı (Hâc Şeyh Abdullâh-ı Mamakaanî: Tenkıyh'ul-Makaal fî ahvâl'ir-Ricâl, II, Necef, Mat. Murtazaviyya - 1350, S. 183 - 184). Târihçiler, bu zâtın, bir Yahudi dönmesi olduğunu, Yahudiyken de Yûşa' (A.M.) hakkında aynı inancı beslediğini, Müslüman olunca inancını Alî'ye tatbik ettiğini bildiriyorlardı.

Pek az bir zaman içinde Abdullâh b. Sabâ'nın, Şîa inançlarına, H. Peygamber'in (S.M.) Vasıyliği ve Rec'at inancını eklediği, H. Osman'ın şehâdetine, hattâ Cemel savaşına bu zâtın sebeb olduğu, hattâ, hattâ Şîîliği bu zâtın meydana çıkardığı kanaatini ortaya atmışlar, artık bu kanaat, sarsılmaz bir hâl almış, kökleşmiş, çengel sakızı gibi ağızdan ağıza devredilmiş, mürekkep gibi kalemden kâğıda dökülüp durmuştu (Eski kitaplarda İbn-i Sabâ hakkındaki yazılanlar ve bilhassa çağdaş yazarların bu hususdaki fikirleri için Muhammed Huseyn Tabâtabâî'nin, farsça, arabça, fransızca ve ingilizce yayınladığı "Mekteb-i Teşeyyu' " un II. yılda neşredilen nüshasının "Tavzîhat" ına da ba-

kınız; Kum - Çâphâne-i Dar'ül-ilm; Zi'l-Ka'de-1379; Ordîbehişt - 1339, Ş. 196-226).

İlk olarak Abdullâh b. Sabâ'nın varlığı hakkında şüpheye düşen Dr. Tâhâ Huseyn'dir. "El-Fîtnet'ül-Kübrâ" adlı kitabının 1. cildinde, İbn-i Sabâ ve fa'âliyeti hakkında bilgi verenlerin, bu destanı bu kadar dallandırıp budaklandıranların, hem kendilerine, hem târîhe ihanet ettiklerini söyler. İbn-i Sa'd'in "Tabakat" ında, H. Osman'ın hilâfetinden, halkın ayaklanmasından bahsedilirken İbn-i Sabâ'nın adının anılmadığına, Belâzüî'nin "Ensâb'ül-Eşrâf" ında, bu hususta hiçbir söz edilmediğine, yalnız Taberî'nin Seyf b. Ömer'den bu hikâyeyi naklettiğine nazar-ı dikkati çeker. Müslüman tanınan bir Yahudinin, İslâm şehirlerinde gezip dolaşarak Müslümanları ayaklandırmaya çalıştığı, hattâ bu işi başardığı halde vâlilerden hiç birinin bu işe el atmamasının, onu tutmamasının, Ebû-Bekir'in oğlu Muhammed'le, Ebû-Huzeyfe'nin oğlu ve Ammâr hakkında Osman'a mektup gönderildiği halde İbn-i Sabâ'dan bahsedilmemesinin, hele Beyt'ül-Mâli istediği gibi sarfetmesi yüzünden Ebû-Zerr'in, Muâviye aleyhinde bulunmasının, İbn-i Sabâ'ya kanmasından meydana gelmesinin mümkün olamayacağını söyler; bu hususta, Ebû Zerr'in Hz. Osman'a, "Zekât vermekle iş bitmez; yoksullara da bakmak, açları da doyurmak, malını Allah yolunda harcamak gerek" dediği vakit mecliste bulunan Kâ'b'ul-Ahbâr'ın, farz olan zekât verildikten sonra nesne gerekmez demesi üzerine Ebû Zerr'in, Kâ'b'a, Ey Yahudi karısının oğlu, bu sözlerle ne işin var senin; dînimizi bize sen mi öğreteceksin diyerek üstüne yürüdüğünü anlatıp böy-

le bir zâtın, İbn-i Sabâ gibi bir Yahudi dönmesine kanamayacağını bildirir ve İbn-i Sabâ'nın, Emeviler'le Abbâsîler devrinde, Şîa düşmanları tarafından uydurulduğu hükmüne varır (Aynı kitap; Seyyid Ca'fer Şehidî tercemesinden, S. 209-212). II. cildindeyse, târihcilerin, H. Osman zamanındaki ayaklanmada ve Cemel savaşında İbn'üs-Sevdâ'dan, yâni Abdullâh b. Sabâ'dan ve ona uyanlardan bahsettikleri halde, Sıffîn savaşında adını bile anmadıklarını söyler. Belâzürî'nin, ondan ancak, İbn'üs-Sevdâ'nın, bazı kimselerle Ali'ye baş vurup, Ebû-Bekr hakkındaki fikrini sorduğunu, Alî'nin onlara sert bir sûrette cevap verip Mısır elden gitmişken, taraftarları orada şehit edilmişken, bunlarla oyalanmanın gerekmediğini bildirdiğini, bir de mektup yazarak faydalanmaları için bunu halka okunmasını buyurduğunu anlatır. Ancak Belâzürî'ye göre İbn'üs-Sevdâ, Abdullâh b. Vehebi Hemedanî'dir; Abdullâh b. Sabâ değildir. Belâzürî'nin, Osman ve Alî zamanındaki kargaşalıklarda İbn'üs-Sevdâ'dan bahsetmediğini, Tâberî'nin ve onu kaynak edinenlerin bunu ortaya attıklarını, sonra da unutulup gittiğini bildiren eleştirmeci, muhaddislerin, Taberî'ye uymakla beraber bir de Taberi ile onu kaynak ittihaz edenlerin anmadıkları olayı, yâni İbn'üs-Sevdâ ile ona uyanların Ali'ye Allahlık isnâd etmeleri yüzünden yakılarak öldürüldüklerini bildirip Alî'nin kısa süren hilâfeti zamanında Muhâcirlerle Ansârın, Tâbiînin sağ oldukları bir çağda tarihcilerin böyle mühim bir vak'adan bahsetmemelerinin mümkin olamayacağını kaydederek kanaatini pekiştirir (Aliyyün ve Benûh; Muhammed Alî Halîlî tarafından farsçaya çevirisi: Alî ve Ferzendâneş; aynı kitap, S. 212-214).

Dr. Tâhâ Huseyn'den sonra İbn-i Sabâ hakkında şüpheye düşen zât, Bağdat Üniversitesi profesörlerinden Dr. Aliyy'ül-Verdî'dir. "Vu'âz'üs-Salâtîn" adlı kitabında, bu hususta ki rivâyetleri, sosyal yönden eleştirip Müslümanların böyle bir adama kanmalarının mümkün olamayacağını, fakat her sosyal olayda, bu çeşit muhayyel kişilerin töhmet altına alındığını, olaya, uydurma sebepler bulunduğunu, Osman zamanındaki mal-mülk sahiplerinin, zenginlerin de bu isyânın yükünü böyle muhayyel bir kişiye yüklediklerini söyler (Muhammed Alî Halîlî'nin "Nakş-ı Vu'âz der İslâm" adlı farsça çevirisinden naklen, s. 214-217).

Bundan sonra Aliyy'ül-Verdi, Ammâr b. Yâsir'in, Osman'a şiddetle karşı olduğunu, Ali'ye de şiddetle taraftar bulunduğunu, kendisine İbn'üs-Sevdâ' da dendiğini, babasının Yemen'li olup bu bakımdan Sabâ halkından sayılabileceğini, Kur'an-ı Mecîd'de de, Hüdhüdün, Süleyman Peygamber'e, Sabâ'dan geldiği söylendiğini, bununla da Yemen'in kastedildiğini (XXVII, 22), Şihâbüddîn-i Alûsî'nin, "Ruh'ul-Maânî" de, "Sözün, onlar hakkında yerine geleceği, tahakkuk edeceği zaman gelip çatınca yeryüzünden onlara bir mahluk çıkarırız ki o, konuşur onlarla ve gerçekten de insanlar, delillerimize adamakıllı inanmazlar" âyetindeki (XXVII, 82) "dâbbe" nin, Ammâr'a göre Alî olduğunu söylediğini ("Mecma'ul-beyân" da da zikredilmektedir; Ofset basım, 1379, 1339 Ş. Hicrî, C. VII, S. 233-235. Mütercim), bu sözün, Rec'at inancını okşadığını, Ammâr'ın Osman'ın hilâfeti zamanında Mısır'a gittiğini, halkı Osman aleyhine tahrik ettiğini, hattâ vâlinin, onu öldürmek istediğini

(El-Fitnet'ül-Kübrâ, Arabcası, S. 128), Ammâr'ın mescitte Ehlibeyt lehine ve Osman aleyhine sözler söylediğini (Abdülhâmîd Cevdet'üs-Sehhâr-ı Mısrî, S. 66), Cemel savaşından önce Hasan ve Malik-i Eşter'le Kûfe'ye gidip halkı, Hz. Alî'ye katılmaya çağırdığını, Ebû-Zerr'le sıkı bir dostluğu bulunduğunu söyliyerek İbn-i Sabâ diye uydurulan destan kahramanının gerçekte Ammâr b. Yâsir olacağı kanaatini belirtir (Aynı, s. 218-221).

Muhammed Huseyn Âlu Kâşif'il-Gıtâ da "Asl'-uş-Şîati ve Usûluhâ" adlı cidden çok değerli eserinde, İbn-i Sabâ'nın, Mecnûn, Ebî-Hilâl ve benzerleri gibi hurâfî bir destan kahramanı olduğu kanaatini ızhâr eder (Arapça ve farsçasından naklen, s. 223).

Bunlardan başka Abdullâh'is-Subeytî de "El-Mehdeviyyetü fî'l-İslâm" adlı kitabında, Abdullâh b. Sabâ'nın, o kadar fa'âliyetine rağmen ele geçirilmemesinin, o kadar şehirleri gezip halkı ayaklandırmaya çalıştığı, birçok taraftar elde ettiği, yapmak istediğini başardığı halde aleyhine bir takipte bulunulmamasının, hele ashâbın ululârını bile kendi inancına çekebilmesinin ve nihayet bu adamın, Mûsevîlik târîhinde adının bile anılmamasının mümkün olamayacağını bildirerek bunun, ancak siyasî bir maksatla ve taassup yüzünden ortaya atılmış uydurma bir adam olduğu kanaatine varmaktadır (Aynı, s. 224-226).

Bütün bunlardan sonra Murtazâ'l-Askerî, gerçekten de bir yılan hikâyesi haline gelen İbn-i Sabâ masalı hakkında, "Abdullâh b. Sabâ" adlı kitabiyle bu hikâyeye son vermiştir (Dirâsât fî'l-Hadîs ve't-

Târîh; Abdullâh b. Sabâ; 1375 hîcride Necef-i Eşref'te yayınlanan, ikinci basımı 1381 de Kahire'de neşredilen Matbûât'ün-Necâh — Darül'kütb'il-Arabî); bu değerli eser, Seyyid Ahmed-i Zencânîyy-i Ferhî tarafından "Merd-i Efsâneî-i Târîh — Rivâyethâ-yı Seyf. Abdullâh b. Sabâ ve Gavgaa-yı Sakıyfe" adıyle farsçaya çevrilmiş, bu çeviri Tehran'da basılmıştır (Cild-i Evvel, Kitâphâne-i Saduuk, Çâphâne-i Askerî, Şa'ban-1384).

Murtazâ'l-Askerî'nin çalışması, gerçekten de şaşılacak kadar geniş, etraflı ve ilmîdir. Görüleceği gibi önce İbn-i Sabâ'nın eski ve çağdaş tarihçiler tarafından hangi kitaplarda ve nasıl anıldığını araştırmış, sonra bunların her birinin kaynaklarını tesbit etmiş, sonunda aslî kaynakların bu hususlaki rivâyetlerinin tek bir adamdan, Seyf b. Ömer'den geldiğini bulup bu zât hakkında muhaddislerle ricâl bilginlerinin kanaatlerini belirtmiştir.

Bundan sonra Seyf'in, H. Peygamber'in (S.M.) vefâtından önce toplayıp göndermek istediği Üsâme ordusu ve vefâtından sonraki Sakıyfe olayı hakkındaki rivâyetlerini yazıp bu rivâyetlerin değerlerini, olayların muhaddisler ve müverrihler tarafından zikredilen rivâyetlerle karşılaştırarak belirtmiş, kasıtlı yalan söyleyen, ayrıca da yalan soylemek hastası olan Seyf'in, olayları nasıl maksatlı olarak, yahut hastalığına uymak suretiyle değiştirdiğini, nasıl anadan doğmamış, gün yüzü görmemiş adamlar icad ettiğini, onlara nasıl olağan üstü olaylar yamadığın, nasıl inanılmaz, şaşılacak masallar uydurduğunu meydana çıkarmıştır.

Murtazâ'l-Askerî, her sözünü, her hükmünü

kaynaklarla ispatlamaktadır. Bu değerli ve gerçekten de târihi değiştirecek kadar önemli eseri yazarken doksan dokuz kitaba başvurduğunu, ayrıca sondaki bibliyoğrafyada, her eseri kaydederken, müellifinin doğum ve ölüm yıllarını, eserin basım yerini ve târihini de gösterdiğini anarsak bu kitabın ehemmiyetini birazcık belirtmiş oluruz.

★

Esed Hayder, "El-İmâmü's-Sâdık ve'l Mezâhib'il-Erbaa" adlı eserinin VI. cüz'ünde bu meseleye temas eder ve İbn-i Sabâ masalını, 310 da (922-23) ölen Taberî'nin, Seriyy b. Yahyâ'dan rivâyet ettiğini, fakat bu Seriyy'nin kim olduğunun bilinmediğini kaydetmekte (s. 229-280), Seriyy b. Yahyâ b. Eyas'ın 167 de (783), yâni Taberî'nin 224 te (838) doğduğuna göre onun doğumundan elli yedi yıl önce öldüğünü, 327 de (938) ölen Seriyy b. Yahyâ b. Seriy'nin hiç bir kimseden rivâyeti bulunmadığını, Şa'bî'nin amcasının oğlu ve kâtibi olan Seriy b. İsmâil'il-Hemedaniyy'il-Kûfî'nin de 103 de (721) öldüğüne göre Taberî'nin, bundan da rivâyet edemiyeceğini söyler. 258 de (871) ölen Seriyy b. Âsım b. Sehl Ebû Âsım'il-Hemedanî'nin olabileceğini, fakat bu adamın yalancı olduğunun, yalan rivâyetlerde bulunduğunun, Zehebî'nin "Mîzân'ül-İ'tidâl" ve "Lisân'ül-Mîzan" da açıkça bildirildiğini anlatır; rivâyetin, Seyf b. Ömer'e dayandığını, irtidâd ve Sakıyfe hakkında kitapları bulunan bu adamın, zındıklıkla, yalancılıkla, yalan rivâyetlerle tanındığını söyler. Esed Hayder, Seyf'in rivâyet ettiği Şuayb'ın bilinmediğini, Atiyye'nin 110 da (728) ölen Atiyyet'ül Avfî, yahut 121 de (738) ölen Atiyyet b. Kays'il-Killâbî olduğunun da malûm olmadığını,

ancak birincisinin olamıyacağını, çünkü Seyf'in, 190 dan (805), belki de 200 den (815) sonra öldüğünü, ikincisininse Şam'lı olduğunu, Seyf'le görüşmesi mümkin bulunmadığını, rivâyet senedindeki Yezid'in de kim olduğu bilinmediğini sözlerine ekledikten sonra Seyf'in yalancılığı hakkında İbn-i Muîn'in, Ebû-Hâtem'in, Ebû-Dâvûd'un, Nesei'nin ve diğer hadis ve ricâl bilginlerinin hükümlerini hülâsa eder (s. 229-280).

Bütün bunlardan sonra, Murtazâ'l-Askerî'nin gerçekten de pek değerli olan kitabını öven Esed Hayder, büyük bilgin Abdül-Huseyn Ahmed'il-Eminiyy'in-Necefî'nin "El-Gadîr" inin VIII. cildinde, Ebû-Zerr'in sürülmesi dolayısiyle Taberî'den bahsederken Seriy'nin yalan haber uydurmakla tanındığını, Şuayb'in, bilinmeyen bir kişi olduğunu, ayrıca Seriy'nin, Taberî doğmadan öldüğü, Seyf'in ise zındıklıkla, yalan hadis ve haber uydurmakla şöhret kazandığı, nihayet Taberî'nin râvîlerinin çürüklüğü, yalancılıkları, bilinmeyen kişiler oldukları hakkındaki delillere dayanan sözlerini naklettikten sonra (El-Gadîr, VIII, II. basım, Tehran - 1372 H; s. 84-85, 140-141, ve 326-328) Kevserî'nin, Hâlid b. Velîd'in, Mâlik b. Nuveyre'yi öldürmesi dolayısiyle Seyf'in rivâyetini kötülemesine karşılık, Abdullâh b. Sabâ'yı kabûl etmesiyle büyük bir çelişmeye düştüğünü açıklamaktadır.

★

Biz, bu değerli kitabı, önce farsça tercemesinden türkçeye çevirmeye başladık. Farsçasında, her halde, okuyuculardan, verilen bilginin kaynağına bakmak istemeyenleri yormamak için kaynaklar,

dip notu olarak alınmamış, konulan numaralara göre her bahse ait kaynaklar, kitabın son kısmına ayrıca eklenmiş. Bizse, böyle bir ehemmiyetli eserde, kaynağı en sona ve her bahis için ayrı ayrı vermeyi doğru bulmamış, sahife altlarına almıştık. Eserin tercemesi bitmeden, elimize, Kahire'de yayınlanan arapça ikinci basımı geçti; gördük ki Murtazâ'l-Askerî de kaynakları dip notu olarak vermiş. Ancak müellif, eserde geçen sahâbenin hâl tercemelerini de, anıldıkları sahifelerde, not olarak bildirmiş. Bunda Ahmed-i Zencânî'ye uyduk ve ashâbın hâl tercemelerini sona aldık. Ahmed-i Zencânî, tercemesine "Cild-i evvel" kaydını koymuş. Arapçasında, Seyf'in uydurduğu adamlara, değiştirdiği olaylara ait olan kısım, farsça tercemesinde yok ve bu bölüm, ayrı bir kitap olacak kadar mufassal. Murtazâ'l-Askerî'nin Seyf'e ve uydurmalarına ait ayrı bir kitabı, yâni bu kitabın bir ikinci kısmı var; Ahmed-i Zencânî, bu kısmı ayrı bir cilt halinde çevirmiştr (Kısmet-i Duvum ez Cild-i Evvel). Ehemmiyetine bakarak biz, bu bölümü de kitaba aldık; fakat asıl konu, Abdullah b. Sabâ olduğu için ihtisâr ettik.

Bu kitapla târîhe ve bir yönden de İslâm âlemine hizmet ettiğimize kaniiz. Umarız ki bundan böyle artık İbn-i Sabâ masalı, çengel sakızı çürüdüğü için ağızlardan atılır ve yazılar, yalancı Seyf'in bu uydurma kahramanından arınır. Her hususta tevfik Allah'tan, şefâat Rasûlullah'tan ve Ehlibeytindendir; Salâvât'ullah-i ve selâmuhuvealeyhi ve aleyhim.

5 Safer'ül-Muzaffer 1389 ve 22 Nisan 1969

Abdülbâki GÖLPINARLI

Rahmân ve Rahîm Allah adiyle

Bin yıldan fazla bir zaman geçmiştir ki târihçiler, İbn-i Sabâ hakkında yazılar yazmışlar, ona ve ona uyanlara (Sabaîler) şaşılacak derecede ve büyük işler isnad edegelmişlerdir. Bu İbn-i Sabâ kimdir, Sabaîler kimlerdir? Yâni İbn-i Sabâ'nın iddiası neydi ve ne gibi mühim işler başardı?

Târihçilerin İbn-i Sabâ hakkında verdikleri bilginin özeti şu:

San'â'lı bir Yahudi, üçüncü halife Hz. Osman'ın zamanında, görünüşte Müslüman olmuş, fakat gizliden gizliye Müslümanlar arasına nifak sokmaya başlamıştı. Şam, Kûfe, Basra gibi büyük İslâm şehirlerini gezmiş, Müslüman topluluklarının arasına sokulmuş, İslâm dîninin Peygamberi Hz. Muhammed'in de (S.M.) İsâ (A.M.) gibi tekrar dünyâya geleceğini, her peygamberin bir vasıysi bulunduğu gibi H. Muhammed'in (S.M.) vasıysinin de Hz. Ali olduğunu, Hz. Muhammed'in (S.M.), peygamberlerin sonuncusu, Hz. Ali'nin de vasıylerin sonuncusu bulunduğunu, Osman'ın, onun hakkını gasbettiğini ,ona zulmettiğini telkıyne ve hakkın, ehline verilmesi için kıyam etmek lüzumunu söylemeye koyulmuştu.

Tarihçiler, bu masal kahramanının adının Abdullâh b. Sabâ, lakabının İbn'ül-Emet'is-Sevdâ' (Zenci cariyenin oğlu) olduğunu, İslâm şehirlerine adamlar gönderip doğruluğu buyurmak, kötülüğü önlemek bahanesiyle zamanın hüküm sahiplerine karşı kıyam etmelerini halka telkıyn ettiğini, sonunda Müslümanların çoğunun ona uyduğunu söylemişlerdir. Hattâ onlarca Hz. Peygamber'in (S.M.) sahâbesinin ulularından olan Ebüzerr, Ammâr b. Yâsir, Abdurrahman b. Udays gibi kişiler, Mâlik-i Eşter gibi tâbiînin ulularından olanlar bile Sabaîlerdendir.

Sabâîler, bulundukları yerlerde halkı, hüküm sahipleri aleyhine kıyama teşvik etmişler, zamanın hükûmeti aleyhine yazdıkları yazıları, bulundukları yerlerden başka yerlere göndermişler, bu kışkırtma sonunda Müslümanların bir kısmı kıyam etmiş, Medine'ye yürüyenler, Hz. Osman'ın evini kuşatmış, nihayet Osman şehit edilmiştir. Bütün bunlar, Sabâîlerin tahrik ve teşvikıyle meydana gelmiştir.

Müverrihler diyorlar ki: Müslümanlar Hz. Alî'ye (A.M.) bey'at ettikten sonra Talha ve Zübeyr, Osman'ın kanını istemek için Basra'ya gitmişler, fakat Basra dışında Hz. Alî ile anlaşmışlardı. Sabâîler, arada bir uzlaşma olursa, Osman'ın şehadetine kendilerinin sebep oldukları anlaşılacağını ve cezaya uğrayacaklarını anladıklarından bu uzlaşmaya mânî' olmak için bir kısmı, Hz. Alî'nin, bir kısmı da Talha ve Zübeyr'in askerine katılmış, gece karanlığından faydalanarak evvelce verdikleri karara göre, ordular uyurken her iki taraftakiler, saldırıya geçmişler, bunlardan olmayanlar da bu hali

görüp sebebini anlamadan birbirlerine hücum etmişler, savaş başlamış, onlar da böylece maksatlarına ulaşmışlardır.

Yine müverrihlere göre Cemel Savaşı diye anılan savaş, Sabâîler'in yüzünden olmuştur; yoksa iki ordu da savaşa niyetli değilmiş, savaşmışlar, fakat savaşa asıl sebeb nedir, bundan haberleri bile yokmuş.

Sabâîlere ait masal burda bitiyor; Sabâîlerin, sonradan ne oldukları hakkında hiçbir söz yok. Şimdi biz, bu masalın esasını tahlîle girişmeden Sabâîlerden sayılanların bir kısmını tanıyalım:

Ebû-Zerr, Ammâr b. Yâsir, Abdurrahman b. Udeys, Sa'saa b. Sûhân, Muhammed b. Ebû-Huzeyfe, ilk halîfe Ebû-Bekr'in oğlu Muhammed, Mâlik-i Eşter. Burada, bunlar hakkında biraz bilgi vermek lüzumunu duyuyoruz:

1) Ebû-Zerr Cündeb b. Cünâde-i Gıfârî

İlk Müslüman olanlardandır. Cehâlet devrinde dahi putlara tapmamıştı; Müslüman olunca Harem-i Kâ'be'de İslâmını izhâr etti. Kureyş ulularından bir kısmı onu tuttular. O kadar dövdüler ki kanlara bulandı; bayılıp kendinden geçti; öldü sanıp bıraktılar. Kendine gelince Hz. Peygamber'in huzuruna vardı. Hz. Peygamber (S.M.), "Ben sana haber yollayıncayadek kabîlene git" buyurdu. Ebû-Zerr, kabîlesine vardı. Bedir ve Uhud savaşlarının sonunadek kabîlesinin arasında kaldı. Sonra Medine'ye gelip Hz. Peygamber'in (S.M.) huzuruyla müşerref oldu. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Şam'a gönderildi. Muaviye'nin, üçüncü ha-

life Osman'a şikâyetine kadar orada kaldı. Osman onu, Mekke'yle Medîne arasında Rebeze'ye sürdü; orada hicretin 32. yılında (652) vefat etti.

Hz. Peygamber'den (S.M.), Ebû Zerr'in medhine dair birçok hadisler rivâyet edilmiştir. "Mavi Gök, Ebû-Zerr'den daha doğru sözlü birisine gölge salmadığı gibi toprak yeryüzü de ondan daha doğru sözlü birisini üstünde saklamamıştır" hadîsi, bu hadislerin biridir (*).

2) Ammâr b. Yâsir

Künyesi Ebû Yakzân'dır. Sa'lebe kabîlesindendir. Anasının adı Sümeyye'dir. Babasiyle annesi, ilk İslâma gelenlerdendir; kendisi de İslâmını izhâr eden yedinci kişidir. Ammâr'ın annesi ve babası, Müslüman olduklarından dolayı Kureyş'in işkencesiyle can verdiler. Hz. Peygamber, onun hakkında, "Ammâr, tepesinden tırnağınadek îmânla dolmuştur" buyurmuştur. Cemel ve Sıffîn'de Hz. Alî (A.M.) tarafındaydı; hicretin 37. yılında (657) dok-

---

(*) Ebû-Zerr'in (Radıyallahu anh) hâl tercemesi için İbni Sa'd'in "Tabakât" ına (c. IV, s. 161-171), Ahmed b. Hanbel'in "Müsned" ine (c. II. s. 175, 263, V, s. 147, 155, 159, 166, 172, 174, 351, 356; VI, s. 442), "Sahîhu Buharî" ye, "Tirmizî" ve "Müslim" in "Kitab'ül Manâkib" bölümüne; İbn-i Mâcenin mukaddimesinde XI. baba; Tayâlisî'nin "Müsned" inde 458. hadise, Taberî ve İbn-i Esir'de Tebük gazvesine, "El-İstîâb, İsâbe" ve "Üsd'ül-Gaabe" de Ebû Zerr maddesine bakınız (Fetret'-ül-İslâm; s. 14-15).

san üç yaşında olduğu halde Saferin dokuzuncu günü şehit oldu (*).

3) Ebû-Huzeyfe oğlu Muhammed

Künyesi Ebü'l Kaasım'dır. Utbe b. Rabîat'il-Abşemî'nin oğludur. Anası Süheyl b. Âmr-i Âmiriyye'nin kızı Sehle'dir. Hz. Peygamber'in (S.M.) zamân-ı saâdetinde Habeşe'de dünyâya geldi. Babası Ebû-Huzeyfe, Yemâme'de şehit olunca Osman onu alıp büyüttü. Hilâfete geçince ondan izin alarak Mısır'a gitti ve orada Osman'ın hareketlerini tenkide koyuldu. Mısır vâlisi Abdullâh b. Ebû-Serh hicretin 35. yılında (655) Medîne'ye giderken Akabe b. Âmir'i nâip olarak bıraktı. Muhammed b. Ebû-Huzeyfe, onun hareketlerini tenkit ettiğinden Mısır'dan sürüldü. Mısırlılarsa Muhammed'e bey'at ederek Abdullâh b. Ebî-Serh'in Mısır'a gelmemesini istediler. Muhammed, Abdürrahman b. Udeys'i, altıyüz savaş eriyle Osman'la savaşmak üzere Me-

---

(*) Mes'ûdî'nin "Mürûc'üz-Zeheb" ine (II, s. 21-22), Taberî'ye, ve İbni Esîr'de 36-37. yılların olaylarına, Belazürînin "Ensab'ül Eşraf" ına (V. s. 84-88); İbn-i Sa'd'in "Tabakaat" ına (III, 1. bölüm, s. 166-189); "Müsned" e (1, s. 99, 123, 125, 130, 137, 404; II, 161, 164, 206; III, 5, 22, 28, 90; IV, 76, 89, 90, 197 - 198, 319; V, 214, 306; VI, 113, 289, 300, 311, 315, 450); "Sahîhu Buhârî" de "Kitab'ül Cihâd" a XVII. Bâb. "Sahîhu Müslim" de "Kitab'ül Fiten" e; İbn-i Mâce'nin "Sünen" ine (Mukaddime, bâb XI); Tirmizî'nin "Sünen" ine (bab. XXXIII, Kitabu Manâkıb); Tayâlisî'nin Müsned'inde 117, 603. 643, 649, 1156, 1159, 2168 ve 2208. hadislere; "İstîâb" da ('a) harfine (II, 469); "Üsd'ül-Gaabe" ye (IV. 43) ve "El-İsâbe" ye bakınız (II, 505). (Fetret'ül İslâm; S. 125-132).

dîne'ye gönderdi. Hz. Alî (A.M.) hilâfete geçince Muhammed'i Mısır'a vali tayin etti. Muâviye Sıffîn savaşına giderken Muhammed, onun Fustât'a girmesine mânî' oldu. Müzakere sonunda Muâviye, Muhammed'i otuz kişiyle Mısır'dan çıkması şartiyle kendilerine aman verdi ki Abdürrahman b. Udeys de bunlar arasındaydı; fakat Mısır'dan çıktıkları zaman hîleyle onları tutturdu; Muhammed'i Şam'da zındana attırdı. Bir müddet sonra da Muâviye'nin kölesi tarafından şehit edildi. Muhammed b. Ebû-Huzeyfe, Rasûlullâh'ın (S.M.) şeref-i sohbetine erişenlerdendir (1).

4) Abdürrahman b. Udeys-i Belevî

Bey'at'ür-Rıdvan ashâbından olup Mısır fethinde bulunmuştu. Osman alayhinde Mısır'dan hareket eden ordunun başındaydı. Muâviye, Muhammed b. Ebû-Huzeyfe'ye aman verdikten sonra Abdurrahman b. Udeys'i hileyle tutturup Filistin'de zındana attırdı. Hicretin 36. yılında (656) zındandan kaçmaya muvaffak olduysa da Muâviye tekrar onu tutturup şehit ettirdi (2).

5) Muhammed b. Ebû-Bekr

Annesi Amîs-i Has'amiyye kızı Esmâ'dır. Caf'er b. Ebû-Tâlib'in şehâdetinden sonra Esmâ, Ebû-

1) Taberî ve İbn-i Esîr'de hicretin 30-36 yılları vukuâtına, "El-İsâbe" de (m) harfine (Bölüm: III, 54) "Üsd'ül-Gaabe" ye (IV, 315), "El-İstîâb" a bakınız (III, 321-322). [Fetret'ül İslâm; s. 155-156].

2) Taberî ve İbn-i Esîr'de 30-36. yılların vukuâtına, "İsâbe" ye (IV, 171, Bölüm: 1, 'a harfi), "İstîâb" da ('a) harfine bakınız (Fetret'ül-İslâm; s. 155).

Bekr'e varmıştı. Vidâ' haccında, Mekke yolunda Muhammed doğdu. Ebû-Bekr'in ölümünden sonra Muhammed'i, Hz. Alî (A.M.) büyüttü. Cemel savaşında Hz. Alî tarafındaydı ve piyade askerinin kumandanıydı. Sıffîn'de de bulundu. Savaştan sonra Hz. Alî tarafından Mısır valiliğine tayin edildi. 37. yıl Ramazanının 15. günü (658) Mısır'a vardı. Muâviye, Amr b. Âs'ın kumandasındaki bir orduyu, Mısır'a göndermiş ve zabtetmişti. Muhammed b. Ebû-Bekr tutulup şehit edildi ve bedeni, ölmüş bir merkebin karnına sokularak yakıldı (1).

6) Sa'saa b. Sûhân-ı Abdî

Hz. Rasûl-i Ekrem'in (S.M.) zamanında Müslüman oldu. Güzel ve fasih söz söylerdi. Sıffîn'de Hz. Alî'nin maiyetindeydi, Muâviye Küfe'yi alınca onu Bahreyn'e sürdü; orada vefat etti (2).

7) Mâlik-i Eşter-i Nahaî

Hz. Rasûl-i Ekrem'in (S.M.) zamanını idrâk eden ve Tâbiî'nin (*) gerçeklerinden sayılan bir zattır. Kabilesinin reîsiydi. Yermük savaşında gözü sakatlandığından "Eşter" lakabiyle anıldı (**). Cemel ve Sıffîn'de Hz. Alî'nin maiyetindeydi; pek büyük başarılar göstermişti. Hicretin otuz sekizin-

---

1) Taberî ve İbn-i Esîr'de 37-38. yılların vukuâtına. "İsâbe" ye (III M harfi, B.: 2). "İstîâb'a (III, s. 328-329) bakınız. [Fetret'ül-İslâm; s. 150-541].

2) "İsâbe" ye (III, 192, Ş harfi) ve, "İstîâb" a bakınız (II, 189). [Fetret-ül-İslâm; S. 117, Not: 1]

(*) Sahâbe devrine yetişenlere "Tabiî" denir.

(**) "Eşter" gözü yarık, yırtık kişi anlamına gelir.

ci yılında Hz. Alî, Mısır hükûmetini ona verdi, onu Mısır'a vali tayin etti. Mısır'a hareket eden Eşter, Kızıldeniz kıyısına varınca, Muâviye'nin emriyle zehirli balla zehirlenerek şehit edildi (*).

Müslümanların büyüklerinden bir kısmının hâl tercemelerini kısaca yazdık. Müverrihlerin bir kısmı, nasıl oluyor da bu yüce kişileri bir Yahudi'ye uymakla töhmet altına alıyorlar? Ne yazık.

★

Abdullah b. Sabâ masalının ne biçim bir masal olduğunu anlatmadan önce bu uydurma rivâyetin nasıl ve neden çıktığını aramamız yerindedir sanırız. Bakalım, bir görelim bunu kim uydurmuş, rivâyet edenler de nasıl kişiler?

(*) "İstîâb" da Ebû-Bekr'in tercemesine (III, 327) "İsâbe" ye (459, m, III) ve Taberî'de 38. yıl olaylarına (VI, 54), "İbni Esîr" e (III, 143), İbni Kesîr'e (VII, 312), "Mu'cem'ül-Büldan" da "Ba'lebek" maddesine bakınız.

Bu masalın çıkışı ve rivâyet edenler

On iki asırdır ki târihçiler, Abdullâh b. Sabâ masalını yazar dururlar; bu masalın ömrü uzadıkça şöhreti de artmadadır. O dereceye kadar ki bugün, kalemi eline alıp da Sahâbe hakkında birşey yazmak isteyen pek az kişi vardır ki bu masalı unutup geçsin. Evet, ilk yazanlarla bugünkü yazarlar arasında bir fark var: Eskiler onu, hadis ve rivâyet şeklinde yazmışlar, uydurulan rivâyeti nakletmişler; çağdaş yazarlarsa, ona bir de ilmî araştırma ve buluş süsü vermeye kalkışıyorlar. Bu yüzden biz de, bu konuyu, ilmî bir şekilde incelemek, bu masalın kimler tarafından ve nelere dayanılarak rivâyet edildiğini iyice anlatmak için, meydana atıldığı günden bugüne dek rivâyet edenleri, onların kimliklerini araştırmak, ondan sonra da asıl masalın nasıl uydurulduğunu söyleyip hükmümüzü vermek zorundayız.

1) Seyyid Reşid Rızâ

Son zaman yazarlarından Seyyid Reşid Rızâ "E's-Sünnetü ve'ş-Şîa — Sünnet ve Şî'a" adlı kitabının 4-6. sahifelerinde bu hikâyeyi şöyle anlatıyor:

"Dördüncü halîfe Ebû Tâlib oğlu Alî'nin, Al-

lah ondan râzı olsun, adına Şia mezhebini uyduran ve Muhammed ümmeti arasında dinî ve siyâsî ayrılığı ilk sokan, Şiîliğin temelini atan, Abdullâh b. Sabâ adlı, görünüşte Müslümanlığı kabûl etmiş bir Yahudidir. Halkı, Allah yüzünü putlara secde etmekten koruyup ululadı, Alî hakkında aşırı inanca çağırmaya başlamış, bu ümmetin arasına ayrılık sokmuş, dinlerini, dünyalarını mahvetmek için bu yolu tutmuştu."

Seyyid Reşid Rızâ, bu uydurma hikâyeyi, kitabının altıncı sahifesine kadar uzatıp kendince anlatmaktaysa da, kaynağını aradığımız zaman görüyoruz ki dayandığı kitap, İbn-i Esir târihidir. "Cemel vak'ası için İbn-i Esir târihinin üçüncü cüz'üne müracaat eden (s. 95-96 ve 103) görecektir ki Sabâîler, bu savaşı nasıl bir meharetle meydana getirmişler, iki tarafı nasıl savaşa sokmuşlar, işin barışla bir sonuca varmasına nasıl engel olmuşlardır" diyor. Bu sözlerden anlıyoruz ki Seyyid Reşid Rızâ'nın bu hikâyede dayandığı kaynak, İbn-i Esîr'in "Kâmil" idir.

2) Ebü'l-Fidâ'

732 hicrîde (1331-1332) vefat eden Ebü'l-Fidâ' "El-Muhtasar" adlı târîhinde bu masala, uydurma bir masal daha eklemede. Kitabının dîbâcesinde, kaynaklarını söylerken "Ben bu kitabı, İbn-i Esîr-i Cezerî diye tanınan Şeyh İzzüddîn Alî'nin "Târîhu Kâmil" inden seçerek yazdım. İbn-i Esîr'i de ihtisar ederek, bu kitabı meydana getirdim" diyor. Anlaşılıyor ki Reşid Rızâ ve Ebü'l-Fidâ'nın ikisi de İbn-i Esîr'e dayanıyorlar. Şu halde İbn-i Esîr bu masalı nerden almış?

3) İbn-i Esîr

630 hicrîde (1232) vefat eden İbn-i Esîr, bu masalı, etraflı bir surette, 30-36. yılların olayları arasında ve hiçbir kaynak adı anmadan anlatır. Ancak, "Târîh'ul-Kâmil" in dîbâcesinde (Mısır - 1348, s. 5), "Bu kitaptaki olayları İmâm Ebû-Ca'fer Muhammed Taberî'nin tasnîf ettiği büyük târihten aldım; çünkü o, herkesin inandığı bir kitaptır. Bir aykırılık yüz gösterdi mi, onu çözümlemek için o kitaba baş vurmak gerektir. Ben o kitaptaki rivâyetlerin hiçbirini atlamadan naklettim. Ancak o kitapta, olayların çoğunda, çeşitli rivâyetler var; bense o rivâyetlerin hepsini topladım ve bir rivâyet haline getirerek aldım" demekte, "Hz. Rasûl'ün (S.M.) sahâbesi arasında geçen olayları, Ebû-Ca'fer Muhammed Taberî'nin naklettiklerine birşey katmadan, olayı açıklamak, yahut kısalttığım takdirde nakledilen olaylardakilerin adlarını anmak suretiyle bildirdim" sözlerini söylemektedir.

Şu halde Ebü'l-Fidâ' ve Seyyid Reşid'in İbni Esîr'den naklettikleri bu hikâyeyi, İbni Esîr, Taberî'den almıştır. Sahâbe arasında geçtiği anlatılan ve kendi söylediği gibi, hiçbir şey katmadan naklettiği bu hikâyede İbni Esîr'in kaynağı da Taberî'dir.

4) İbni Kesîr

774 hicrîde (1372) vefat eden İbni Kesir, "El-bidâyetü ve'n-Nihâye" adlı târîhinde bu uydurma masalı Taberî'den nakleder, çünkü kitabının 167. sahifesinde, "Seyf b. Ömer demiştir ki: Osman aleyhine yürüyenlerin ayaklanmalarına sebep olan, görünüşte Müslüman olmuş ve Mısır'a gidip düz-

düğü şeyleri halka telkıyn etmiş olan Abdullah b. Sabâ adlı bir Yahudidir" diyor. Sonra İbni Sabâ destanını, bütün özellikleriyle anlatıyor; hattâ Cemel savaşını da, söylediğimiz gibi, nakledip sözüne son veriyor (s. 246); sonra da diyor ki:

"Allah rahmet etsin, Ebû-Ca'fer ibn-i Cerîr-i Taberî'nin naklettiği olayın özeti budur."

5) İbni Haldun

Tarihçilerin filozofu İbni Haldun da "El-Mübtedei ve'l-Haber" adlı tarihinde aynı yolu tutmuştur. H. Osman'ın katli ve Cemel savaşı olaylarını anlattıktan sonra (II, s. 425) der ki: "Cemel savaşını, Ebû-Cafer-i Taberî'den, kısaltarak naklettik; Taberî'ye güvenmemiz, olayları doğru anlatmasındandır; onun kitabı, İbni Kuteybe'nin ve başka tarihçilerin kitaplarından daha güvenilir bir kitaptır." 557. sahifede de, "İslâm hilâfeti, bu arada dinden dönenlerin olayları, fetihler, savaşlar, onlardan sonra Müslümanların birleşmeleri (maksadı İmâm Hasan'ın Muâviye ile barışmasıdır) gibi olayları, İmâm Ebû-Ca'fer-i Taberî'nin büyük ve mufassal tarihinden kısaltarak naklettim; çünkü bu tarih, her tarihten daha doğrudur; ondaki olaylar, bu ümmetin hayırlıları, büyükleri ve adâlet sahipleri olan sahâbe ve tâbiîn hakkında kınamayı, yermeyi, şüpheyi icap eden şeylerden tamamiyle uzaktır" der.

6) Ferid Vecdî

Ferid Vecdî de Ansiklopedisinde, VII. cüz'ün "'Asm" maddesinde, Cemel savaşını ve Alî b. Ebû-Tâlib'e (A.M.) ait olayları anlatırken bu masalı da

zikreder (s. 160, 168-169) ve kaynağının Taberî olduğunu bildirir.

7) Ahmed Emin

Günümüzün yazarlarından, târihî olayların nedenlerini araştırmak, her olayın, neden meydana geldiğini bulmak isteyenlerinden biri de Ahmed Emin'dir. "Fecr'ül-İslâm" adlı eserinin 109-111. sahifelerinde, İranlıların İslâm'a etkilerinden söz ederken Zertüşt dininin, Müslümanlığa tesir ettiğini anlatmak ister ve Mezdek'ten bahseder (*). Yazdıklarının özeti şudur :

"Mezdek'in kurduğu düzenin en önemli temeli, iştirâkçilikti, Mezdek, insanlar diyordu, dünyaya aynı tarzda gelirler, aynı tarzda da yaşamaları gerekir. İnsana en gerekli olan mal ve kadında da eşitliği gözetmek gerektir; çünkü insanlar arasındaki düşmanlığın, savaşın sebebi, mal ve kadındır. Bu iki seyde iştirâk kabûl edilirse düşmanlık ortadan kalkar. Zenginlerin, mallarını yoksullara vermelerini vâcip sayan Mezdek'in telkiyniyle yoksullar, bir fırsat elde etmişler, Mezdek'e uymuşlardı. Mezdek, kendisine karşı durulamıyacak kadar kuvvetlenmişti. Yoksullar, evlere saldırmaya, zenginlerin kadınlariyle mallarına el uzatmaya başlamışlardı. İş bir dereceye gelmişti ki ne baba oğ-

(*) Ahmed Emin'den önce bu nağmeyi "E's-Sünnetu ve'ş-Şia" adlı kitabında Reşid Rızâ ırlamıştır. Mezdek için 385 te (995) ölen İbni Nedim'in "Fihrist" ine bakınız (Mısır — 1348, s. 479-480. Ayrıca bir de daha önce gelip geçen Mezdek vardır).

lunu tanıyordu, ne oğul babasını; ne de kimsede mal-mülk kalmıştı."

Bundan sonra Ahmed Emin, bu töre diyor, İran'a İslâm dininin yayılmasından Ümmiyyeoğullarının hilâfetlerinin sonuna dek İran'ın bâzı köylülerinde yürürlükteydi. Bunları anlattıktan sonra da, biz diyor, mal hususunda Ebû-Zerr'in re'yiyle Mezdek'in re'yi arasında bir benzerlik görüyoruz; çünkü Taberî'ye göre Ebû-Zerr, Şam'da, ey zenginler, yoksullara yardımda bulunun demeye başlamıştı ve bu hususta, "Altını, gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayanları elemli bir azabla müjdele. O gün cehennem, o altını, gümüşü alevleyecek ve onlar, cehennem ateşinde kızdırılıp alınlarına, yanaklarına, sırtlarına bastırılacak, onlarla dağlanacaklar ve işte bunlardır kendiniz için biriktirdiğiniz şeyler denecek, tadın biriktirdiklerinizin azâbını" âyetlerini okumadaydı (*). Sonunda mal sahipleri şikâyete başladılar. Muâviye, Ebû-Zerr'in, halkı kendi aleyhine ayaklandırmasından korkarak onu Medîne'ye, halifenin yanına yolladı. Osman, Ebû-Zerr'e, neden

(*) Kur'an-ı Kerim, IX, 34-35. Bütün bunlar, Ebû-Zerr'e isnaddır ve yalancı Seyf b. Ömer'in uydurmasıdır. Ebû-Zerr'in, zenginlerle bir alış-verişi yoktu; onlara ait bir söz de söylemiyordu. Onun sözü, Muâviye'yle Ümeyyeoğulları valilerineydi. Onlar, Müslümanların beyt'ülmaline el uzatmışlardı; illerden gelen parayı, dileklerine göre harcamadaydılar. Canını, başını ümmete fedâ eden Ammâr ve Ebû-Zerr gibi birkaç kişiden başka hiç kimsenin, onlara bir söz söylemeye, itiraz etmeye gücü yetmiyordu. Seyf b. Ömer, Ümeyyeoğullarını temize çıkarmak için bu fedakâr kişileri lekelemekteydi.

halk senden şikâyetçi diye sordu. Ebû-Zerr, zenginlerin, mallarını kendilerinin saymaları doğru değil diye cevap verdi. Bundan da anlıyoruz ki Ebû-Zerr'in fikri, çok mala-mülke sahip olmak hususunda Mezdek'in fikrine yakındı. Burada, şu soruyu sormamız gerek: Ebû-Zerr'e bu düşünceyi kim öğretti? Bu sorunun cevabını Tâberî'de buluyoruz. Tâberî diyor ki. İbn'ü-Sevdâ, Ebû-Zerr'le görüştü; onun aklını çeldi. Ebü'd-Derdâ ve Abâde b. Samit'le de görüştü; fakat onlar, İbn'üs-Sevdâ'ya kanmadılar. Abâde, İbn'üs-Sevdâ'nın yakasına yapışıp onu Muâviye'nin yanına götürdü ve Ebû-Zerr'i senin aleyhine kışkırtan budur dedi (*).

Ahmed Emin, sözüne şöyle devam ediyor :

"Biz biliyoruz ki İbn'üs-Sevdâ', Abdullâh b. Sabâ'nın lakabıdır. Bu zat, San'â Yahudilerindendi; Osman'ın zamanında, Müslümanların dînini bozmak için görünüşte Müslüman oldu. İbni Sabâ, Hicaz, Basra, Kûfe, Şam ve Mısır gibi birçok yerleri gezmiş, buralarda fikirlerini yaymıştı. Bu fikirlerin Irak, yahut Yemen'deki Mezdek dininde olanlardan mülhem olduğu ve Ebû-Zerr'in, iyi niyeti yüzünden ona kandığı kuvvetli bir ihtimâl olarak söylenebilir."

Hâşiyede de, Tâberî tarihinin beşinci cüz'üne bakınız diyor. Bu sözlerin devamı, 112. sahifede şu sonuca varıyor :

"Mezdek ve Mani, Râfızîlerin (Şiâ'nın) iki

(*) İkisi de Sahâbedendir; hâl tercemeleri, kitabın sonlarında belirtilecektir.

kaynağıdır ve Alî Şîasiyle Alî soyu hakkındaki inancını, eski Farsların, Sâsânî şahları hakkındaki inançlarından almaktadır; onlar, şahlarında bir çeşit Tanrılık kudretinin de bulunduğuna inanırlardı."

Ahmed Emin, "Bir çok şehirlerdeki propagandanın meydana getirdiği kötü ve muzır inançlardan ileride bahsedeceğiz" demekte ve 254. sahifede İslâm fırkalarından söz ederken, "Osman'ın halîfeliğinin son zamanlarında, bâzı kimseler, her yerde gizlice, halîfeliğin Osman'dan alınması ve bir başkasına verilmesi hakkında telkıynlerde bulunuyorlar, bir kısmı da Alî'nin lehinde propogandaya girişiyorlardı. Onların en tanınmış reisi ise, görünüşte Müslüman olan Yemen Yahudilerinden Abdullâh b. Sabâ idi; Basra, Kûfe, Şam ve Mısır'ı dolaşmakta, her peygamberin bir vasıysi vardır; Hz. Muhammed'in (S.M.) vasıysi de Alî'dir; Allâh'ın Rasûlünün vasıyyetini tutmayandan, onun aleyhine ayaklanandan daha zâlim kimdir ki diye halkı, Osman aleyhine kışkırtmaktaydı. Osman'ın aleyhindeki ayaklanışı tertipleyenlerin ve onun öldürülmesine sebeb olanların başında Abdullâh b. Sabâ gelmektedir" demekte. Sonra da 255. sahîfede, "Anlatmak zorunda kaldığımız bu topluluk üç kısma ayrılmaktadır ki Şîa da bunların biridir" hükmünü vermektedir.

Ahmed Emin bu fikirleri, daha cür'etli bir sûrette, 266-278. sahifelerde belirtiyor ve 270. sahifede diyor ki :

"Rec'at inancını İbni Sabâ, Yahudi dîninden almıştır. Yahudiler, İlyâs Peygamber'in göğe ağ-

dığını, sonra gene yeryüzüne ineceğini söylerler... Bu inanç, Şîa'da, İmâmların gizlenmesi (?!) ve beklenen Mehdî'nin geleceği fikrini meydana getirmiştir."

Bütün bu hazırlama mâhiyetindeki sözler, 276. sahifede şu sonuca varıyor:

"Şiîlik, İslâma karşı güdülen kin ve düşmanlık yüzünden İslâmı yıkmak isteyen herkesin sığındığı bir mezhep olmuştur. Yahudi, Hristiyan, yahut Zertüştî olan ve kendi dininin esaslarını İslâma sokmak isteyen herkes, Peygamber'in Ehlibeytinin sevgisini, kendisine bir perde yapmakta, bu perde ardında dilediğini elde etmeye uğraşmaktaydı. Şîa, rec'at inancını böylece yahudilerden aldı."

277. sahifede de "J. Wellhauzen, Şiîliğin, Fars dîninden ziyade Yahudilikten müteessir olduğu kanaatindedir; onun bu hususta ki delîli, Abdullah b. Sabâ'nın Yahudi oluşudur" diyor.

Ahmed Emin, Şîa'nın Rec'at ve İmâmet inancını Abdullah b Sabâ'dan öğrendiğine inanıyor, ona göre İmâmların ma'sûm oluşları ve geleceği vaadedilen Mehdî inancı da bu kaynaktan doğmuştur. Ebû-Zerr, iştirakçilik fikrini İbni Sabâ'dan öğrenmiştir. İbni Sabâ da Rec'at inancını Yahudilikten almış, öbür fikrini de Mezdek'ten mütessir olarak telkıyn etmiştir. Abdullâh b. Sabâ, bütün bunları, Alî taraftarlığı ve onun hakkını dilemek perdesiyle örtmüş, böylece İslâmda Şiîliği kurmuştur: Ehlibeyt sevgisi de, bu sözlere göre İslâma düşman olanların, Mûsevîliğin ve diğer dinlerin tesiriyle, Şiîlik şeklinde İslâma giren birşeydir.

Bütün bu zanlarda, bu ihtimale dayanan sözlerde ve İbni Sabâ masalında Ahmed Emin'in kaynağı, Tâberî tarihidir. Ancak, İ. Wellhauzen'den de nakillerde bulunmuştur; fakat onun kaynağı da, ileride göreceğimiz gibi Tâberî'dir; o da bu ihtimalleri, Tâberî'ye dayanarak yürütmektedir.

Ahmed Emin bu masalı, ilmî araştırma ve inceleme adına yapmış görünmekteyse de Şîa düşmanlığı, kendisini ilmî araştırmaya değil, gerçekten uzak zanlara saptırmıştır.

8) Hasan İbrahim

Çağdaş yazarlardan Mısır Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslâm Tarihi profesörü Hasan İbrahim, "Târîh'ul-İslâm'is-Siyâsî" adlı kitabında ilmî araştırma ve inceleme esasına dayanarak Osman'ın hilâfetinin son zamanlarında, Müslümanların durumunu anlattıktan sonra 347. sahifede diyor ki :

"Bu muhit, temamiyle Abdullâh b. Sabâ'nın ve ona uyanların telkıyniyle meydana gelmişti. Rasûlullâh'ın (S.M.) eski dostlarından olup zühd ve takvasiyle şöhret kazanmış olan ve hadis imamlarının büyüklerinden sayılan Ebû-Zerr-i Gıfârî de bu fitneyi körükledi; o da San'a'lı Abdullah b. Sabâ'nın ateşli telkıynlerine kapıldı; Osman'a ve onun tarafından Şam'a vali tayin edilen Muâviye'ye muhalefete başladı. Abdullah b. Sabâ, İslâm olup Hicaz'dan başlamak üzere Kûfe, Şam ve Mısır gibi İslâm şehirlerini gezmiş, fikirlerini oralarda yaymıştı.

Bu sahifenin notunda, Taberî'nin 1. cildinin

2859. sahifesini zikrederek kaynağını açıklamakta kitabının 349. sahifesinde, "İbn-i Sabâ, Osman'a karşı umûmî nefreti galeyana getiren ve onu hilâfet makamından indirmeye çalışan ilk adamdır" demektedir. Kitabının haşiyesinde dört kere Taberî tarihinin sahifelerini de zikrederek bu hikâyeyi 359. sahifeyedek yürütür ve on iki kere, tek kaynağı olan Taberî'yi anar. Böyle olmakla beraber Taberî'nin Cemel savaşına ait verdiği bilgiyi tekrarlamaz; oysa ki her iki masalda da İbni Sabâ aynı kişidir ve her iki olay, bir masaldan ibarettir, bu masalı düzen de tek bir kişidir.

İslâm tarihçileri, Sabaîlere ait hikâyede Taberî'ye dayanmaktadırlar; Müslüman olmayanlara gelince :

9) G. Van Vloten

Müsteşrıklardan G. Van Vloten'in Dr. Hasan İbrahim ve Muhammed Zekî İbrahim tarafından "E's-Siyâdet'ül-Arabiyyeti ve'ş-Şiati ve'l-İsrâîliyyât fî ahdi Benî-Ümeyye" adıyla Arapçaya çevrilen kitabında (Birinci basım, Mısır-1934, s. 79), Şîa fırkalarını anlatırken, "Sabâîler, Abdullah b. Sabâ'nın dostları ve ona uyanlardır. O, Affân oğlu Osman'ın halîfeliği süresince, hilâfete Alî'yi daha lâyık görüyordu" der ve not olarak Taberî tarihinin 80. sahifesini kaydeder.

10) Nicholson

Cambridge'de basılan "Historiy of the Arabs" ın (London-1923) 215. sahîfesinde, "Abdullah b. Sabâ, Sabaiyye fırkasını kuran kişidir; Yemen'de oturmadaydı. Yahudi olduğunu ve Osman'ın za-

manında Müslüman olup birçok yerleri gezerek fikirlerini yaydığını söylerler. Tarihçilerimize göre şehirden şehire gezip Müslümanların yolunu azdırmış, onları yanlış yola sevketmiştir. Önce Hicaz'da görünmüş, sonra Basra ve Kûfe'ye, ondan sonra da Suriye'ye gitmiş, sonunda Mısır'da yerleşmiş, halkı Rec'at inancına dâvet etmiştir. İbni Sabâ, İsâ'nın bu dünyaya tekrar geleceğine inanıp da Hz. Muhammed'in gelmiyeceğine inanan kişiye gerçekten de şaşılır; oysa ki Kur'an'da Hz. Muhammed'in de geleceği açıkça bildirilmiştir. Binlerce peygamber gelip geçmiştir; her birinin de yerine geçecek bir vasıysi vardır. Muhammed'in vasıysi de Ali'dir; Muhammed, peygamberlerin sonuncusu olduğu gibi Alî de vasıylerin sonuncusudur diyordu" sözlerini yazar ve not olarak da Taberî'yi, sahife numarasiyle bildirir.

11) **Ansiklopedi yazarları**

M. Th. Houtsma, Arnold, P. Vittek, A. Schaade, A. Th. Hartmann, Gibb v.s. gibi ansiklopedi yazarları da bu masalı şöyle anlatırlar (Leiden, I, s. 29):

"Taberî ve Makrîzî'nin sözleriyle yetinecek olursak şöyle dememiz gerekir:

İbni Sabâ'nın telkıyn ettiği fikirlerden biri de Muhammed'in rec'at fikriydi; bu fikri, Abdullâh'ın ortaya attığı meşhurdur. Her peygamberin diyordu, bir vasıysi vardır; Muhammed'in vasıysi de Alîdir; buna nazaran mü'min olan herkesin Alî tarafını tutması gerektir. Abdullâh'ın, bu fikri yaymak için her tarafa adamlar gönderdiğini söylerler ki bunların bir kısmı da hicretin 35. yılı

Şevvalinde (Nisan 656) Mısır'dan Medîne'ye hareket etmişti."

Biz burada, Ansiklopedinin Taberî'den naklettiğini alıyoruz. Makrîzî'ye gelince: Söylenen bu olay, ondan, aşağı yukarı sekiz asır önce olmuştu; senedini anmadan ve naklettiği kitabı açıklamadan bahsettiği şeylere inanmamıza imkân yoktur. Taberî, Makrîzî'den, aşağı yukarı beş asır önce yaşamış ve bu olayları, rivâyet edeni de açıklamak suretiyle, anlatmıştır; Makrîzî'nin yazdıklarını, Taberî'nin yazdıklariyle aynı mâhiyette görmemiz mümkün değildir. Böyle olmakla beraber Makrîzî'nin rivâyetini de, Allah izin verirse, kitabın sonunda eleştireceğiz.

12) **Dwight M. Donaldson**

M. Donaldson, "The Shiite Religion, a History of İslâm' in Persia and Irak" kitabının 58. sahifesinde (London, 1933) der ki :

"Ali'nin hilâfete daha lâyık ve müstahak olduğu, hattâ bunun siyaset bakımından değil, İlâhî bir hak bulunduğu hakkındaki Alî taraftarlarının iddialarında, bilhassa, Osman'ın halîfeliği zamanında meydana çıkan ve Taberî'nin dediği gibi gayesi, Müslümanların arasına nifak sokmak olan Abdullah b. Sabâ adlı bir adamın rolü olduğunu görmekteyiz; en eski rivâyetler, bizi bu fikre sevketmektedir."

59. sahifenin notundan da anlaşıldığı gibi bu fikir, yalnız Taberî'ye dayanılarak serdedilmemekte, iki kaynağa daha dayanılmaktadır:

I — İslâm Ansiklopedisinde, evvelce arzettiğimiz müsteşrıkların yazdıkları,

II — Nicholson'un, "Arap Edebiyatı Tarihi" nin 315. sahifesindeki yazıları. Önce de söylediğimiz gibi bunların İbni Sabâ hakkındaki sözleri, Taberî'den nakledilmektedir; kaynakları odur.

13 — **J. Wellhausen**

J. Wellhausen, "Das arabische Reich und sein Sturz" adlı kitabında, 56-57. sahifelerinde şöyle diyor :

"Sabâîler, İslâmın esasını bozmuşlardır. Onlar, Kur'ân'ın hilâfına, Tanrı'nın, Peygamber'in bedenine, Peygamber'in vefatından sonra da Alî'nin ve soyunun bedenlerine hülûl ettiğine inanıyorlardı. Onların nazarında Alî, Ebü-Bekr ve Ömer'le bir sayılamazdı; hattâ her ikisini de, Alî'nin hakkını gasbetmiş kişiler görüyorlar, kudsî ruhun Alî'ye hulûl ettiğine inanıyorlardı..." Ondan sonra da Sabaîlerin, Yemen'li bir Yahudi olan İbni Sabâ'ya mensup olduklarını söylüyor.

J. Wellhausen, burada, kaynağını bildirmemekle beraber 396.399. sahifelerde, bu hususta daha etraflı bilgi vermekte ve "Seyf diyor ki: Sabaîler, daha ilk günden itibaren kötü kişilerdi; kötü düşüncelere sahiptiler. Osman'ı öldürterek Müslümanları iç savaşa sürdüler. Bunların çoğu mevâliden ve Arap olmayanlardandı. Sabâîler, İbni Sabâ'ya uyup Peygamber'in rûhunun, rec'at ederek Ehlibeytine hulûl ettiğine inanıyorlardı. Peygamber'in kızı Fâtıma'nın soyundan gelen Alî evladı, İslâmdan ve Arap milliyetinden ayrılma-

dılar. Sabâîleri tardettiler. Fakat onlar, Ali'nin diğer oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye uydular. Muhammed'in vefatından sonra oğlu olan ve babası gibi pek de itibar sahibi bulunmayan Ebû-Hâşim'in imâm olduğuna inandılar. Ebû-Hâşim, kendisinden sonra Muhammed b. Aliyy-i Abbasî'yi kendisine vasıy tayin etti ve böylece hilâfet, Seyf'in rivâyetine göre Abbasoğullarına geçti. Abbasoğulları'nın ayaklanması, Sabâîlerin ayaklanmasıydı. Her iki bölüğün de davet merkezi Kûfe'ydi ve kendilerine uyanlar, İranlılardı; her iki bölük de Müslüman Arapların aleyhine ayaklanmıştı..."

Böylece J. Wellhausen'in özetleyerek naklettiğimiz sözlerinden açıkça anlaşılmaktadır ki dayandığı rivâyet, Seyf'in rivâyetidir; onun adını iki kere anmaktadır. Kitabının önsözünde Seyf'i övdüğünden de anlaşılıyor ki J. Wellhausen, Seyf'in rivâyetlerini, Taberî'den almıştır. Buna nazaran onun da kaynağı Taberî'dir ve onun vâsıtasiyle bu masalı nakletmektedir (*).

Görüldüğü gibi, şaşılacak derecede yayılan İbni Sabâ hikâyesini nakledenler, ya doğrudan doğruya Taberî'den almışlardır bu rivâyeti, yahut da bir veya daha fazla vâsıtayla Taberî'yi kaynak edinmişlerdir.

Tarihçilerin ve yazarların bir kısmıysa, bir sened ve kitap zikretmeden bu hikâyeyi anlatmışlar; özetleyerek naklettikleri rivâyetlerde Taberî'-

(*) Bu kitap, Fikret Işıltan tarafından "Arap Devleti ve Sukutu" adıyla Türkçeye çevrilmiş, Ankara Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi yayınları arasında, 1963 yılında Ankara'da basılmıştır. Mütercim.

yi, yahut onu kaynak edinen kitapların yazarlarını anmamışlardır ki onlar da şu iki tarihçidir :

14) Mîr Hond

903 Hicrîde (1947-98) vefat etmiştir. "Ravzat' us-Safâ" sında bu hikâyeyi anlatır.

15) Mir Hond'un oğlu Gıyâsüddin

940 ta (1433-34) vefat etmiştir. "Habîb'üs-Siyer" de bu hikâyeyi anar. Kitabının önsözünde bildirdiği gibi naklettiği olayları babasının "Ravzat'üs-Safâ" sından almıştır.

Bütün bu izahlardan şu sonucu çıkarmaktayız :

İbni Sabâ masalını etraflı bir surette anlatan ve bu masalın râvîsini de anan en eski kaynak Taberî tarihidir. Ondan sonraki bütün kitaplar, İbni Sabâ ve Sabâîler masalını Taberî'den almışlardır. Şu halde şimdi, Taberî'nin, bu hikâyeyi kimden aldığını ve onun senedini araştırmamız gerekiyor.

16) İbni Sabâ masalında Taberî'nin senedi

310 hicrîde (922-23) ölen Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr-i Taberiyy-i Âmulî, Sabâîler destanını, "Târîh'ül-Ümemi ve'l-Mülûk" ünde, ancak tek bir kişiden nakletmektedir ki o da Seyf b. Ömer-i Temîmiyy-i Kûfî'dir. Taberî, hicretin 30. yılı olaylarını anlatırken der ki :

"Bu yıl, Ebû-Zerr'le Muâviye arasındaki anlaşmazlık ve Muâviye'nin Ebû-Zerr'i Şam'dan Me-

dîne'ye yollaması olayı olmuştur. Bu hususta bir çok şeyler nakletmişlerdir ki onları anlatmayı uygun görmüyorum. Ancak şu kadarını söyliyeyim :

Şuayb, Seyf'ten rivâyet eder : İbn'üs-Sevdâ' Şam'a varınca Ebû-Zerr'le görüştü ve Ey Ebâ-Zerr dedi, görüyor musun Muâviye neler yapıyor?"

Sonra İbni Sabâ hikâyesini Seyf'ten nakleder ve Ebû-Zerr'in hâl tercemesini şu sözle bitirir :

"Başkaları bu hususta (Ebû-Zerr'in sürülmesinde) pek çok şeyler ve hoşa gitmeyecek işler rivâyet ettiler ki onları anlatmayı münasip görmüyorum."

Hicrî 30-36. yıllardaki olaylara gelince de İbni Sabâ ve Sabâîler hikâyesini, Osman'ın ölümü hâdisesinde ve Cemel Savaşı dolayısiyle Seyf'ten nakleder. Taberî'nin, Seyf'ten rivâyetinden başka bir senedi yoktur. Tarihinde Seyf'in rivâyetlerini, şu iki senetten biriyle nakletmektedir :

1) Ubeyd b. Sa'di Züherî, amcası Ya'kub b. İbrahim'den, o da Seyf'ten rivâyet ediyor. Taberi'nin Seyf'ten bu senetle naklettiği rivâyetleri, kendisi Ubeydullâh'tan duymuştur ve "Haddesenî", yahut "Haddesenâ", yâni bana dedi ki, bize dediler ki diye anlatır.

2) Seriyy b. Yahyâ, Şuayb b. İbrahim'den, o da Seyf'ten rivâyet ediyor. Taberî, bu senedle Seyf'in sözlerini, onun "El-fütûh" ve "El-Cemel" adlı iki kitabından, şu üç sözle nakletmektedir :

I — "Ketebe ileyye", yâni bana yazdı...

II — "Haddesenî" yâni bana söyledi...

III — "Fî kitâbihi ileyye", yâni bana yazdığı yazıda... (*)

17) **İbni Asâkir'in senedi**

Taberî'den sonra bu masalın bir senedi daha var ki onu da 571 hicrîde (1175) vefat eden İbni Asâkir anmaktadır. İbni Asâkir, "Tarihu Medînet' id Damaşk" ta Talha, Abdullah b. Sabâ ve diğerlerinin hâl tercümelerinde bu hikâyenin bir kısmını Seyf'ten rivâyet eder. İbni Sabâ ve diğer hususlardaki senedi şudur :

İbni Asâkir, Ebü'l-Kaasım-ı Semerkandî'den, o, Ebül'-Hüseyn Nukur'dan, o Ebû-Tahir Muhlis'-ten, o, Ebû Bekr b. Seyf'ten, o, Sıriy b. Yahyâ'dan, o, Şuayb b. İbrâhim'den, o da Seyf b. Ömer'den rivâyet eder.

Buna nazaran İbni Asâkir'in senedi, dört vasıtayla Sıriy b. Yahyâ'ya ulaşmaktadır. Taberî, Sıriy b. Yahya'dan iki vasıtayla naklediyor.

18) **İbni Bedrân**

1346 da (1927) vefat eden İbn-i Bedran, İbni Asâkir'in târîhini "Tehzibu İbni Asâkir" adıyla hulâsa etmiştir ve kitabında, rivâyetlerin çoğunu, rivâyet edenlerin adlarını anmadan anlatır. Bu cümleden olarak İbn-i Sebâ'nın masalının bir kısmını, yalnız Seyf'in adını anarak zikreder, bazan da râvinin adını anmadan anlatıp geçer; bâzı kereyse Seyf'in rivâyetlerini Taberî'den alır; nete-

(*) Taberî, bu sözle ancak bir rivâyet naklediyor (Avrupa basması, S. 1, R 2055).

kim Ziyâd b. Ebîh'in hâl tercemesinde (V, 406) Seyf'in bâzı rivâyetlerini Taberîden nakleder.

19) İbn-i Ebî-Bekr

İbni Sabâ ve Sabâîlere ait masalın bir başka senedi de vardır ki yazarların bir kısmı, 741 de (1340) vefat eden İbni Ebî-Bekr'in "Temhîd" inde olduğu gibi bu senedi kullanmışlardır. İbni Ebî-Bekr, bu kitabında üçüncü halîfe Osman'ın şehadetini anlatır ve kitabının ön sözünde Seyf'in "Fütûh" unu ve İbni Esîr'in târihini anar.

Şu halde İbni Ebî-Bekr, Sabâîler ve diğer olaylar hakkındaki rivâyetleri, bâzı kere vâsıtasız olarak Seyf'in kitabından almakta, bâzı kere de İbni Esîr'den nakletmektedir. İbni Esîr'inse Taberî'den, Taberî'nin de Seyf'ten naklettiğini biliyoruz.

Burayadek, Seyf'in Sabâîler hakkındaki hikâyelerinde üç kaynak belirmiştir :

I — Taberî (310 H. 922-923),
II — İbni Asâkir (571 H. 1175),
III — İbni Ebî-Bekr (741 H. 1340).

Yazarların ve tarihçilerin bir kısmı, yukarıdaki üç kitaba başvurmuşlar, bir kısmı iki kitaba dayanmış, bir kısmıysa Saîd-i Efganî gibi her üçünden de faydalanmıştır.

20) Saîd-i Efganî

Saîd-i Efgânî, İbni Sabâ efsânesinin bir kısmını, "Âlşetu ve's-Siyâse" adlı eserinde, "İhticacu Osman, İbnü Sabâ'el-batal'il-hafiyy'il-mahîf, El-işrâf

ala's-sulh, El-muâmeretu ve'd-desîse" bölümlerinde anar; başka bölümlerde de bu masaldan bahseder. Kaynağı, birinci derecede Taberî, ikinci derecde, İbni Asâkir'in "Tarih" i ve "Tehzîb" i, üçüncü derecede de İbni Ebi-Bekr'in "Temhîd" idir. Taberî'ye hepsinden fazla güvenir ve kitâbının beşinci sahifesinde, "en ziyâde güvendiğim kaynak, Taberî tarihi oldu; çünkü bu kitap, bütün kaynaklardan fazla gerçeğe yakın ve müellifi, başkalarından daha emindir, ondan sonra ne kadar muteber tarihçi gelmişse, ona güvenmiştir. Mümkin oldukça sözlerini değiştirmeden bu kitaba aldım" der.

21) Zehebî

Hicretin 748. yılında (1347) vefat eden Zehebî, "Tarih'ül-İslâm" ında (c. II, s. 122-128), birkaç yerde bu masaldan bahseder. Başında, Taberî'de bulunmıyan iki rivâyeti Seyf'ten naklettikten sonra (s. 124-128), Taberî'de geçenleri de hulâsa yollu anlatır.

Zehebî'nin tarihinde, Seyf'ten nakledilen ve İbni Sabâ efsânesine ait olan rivâyetler hakkında, kitabının önsözünde bilgi verir ve kitabının kaynakları onca üç kısımdır : Önce, kitabın esasını teşkil eden kaynak, Seyf b. Ömer'in "Fütûh" udur. İkinci kaynağı, hulâsa yollu naklettiği rivâyetlerin bulunduğu kitaplardır. Üçüncü kısma giren kaynaklar arasında da Taberî'yi anar. Bundan anlaşılmaktadır ki Seyf'in "Fütûh" u, Zehebî'nin zamanına, yâni sekizinci asr-ı hicrîye kadar vardır ve bir nüshası da Zehebî'dedir; İbni Ebî-Bekr gibi o da vasıtasız olarak Seyf'ten rivâyetlerde bulunmaktadır;

Taberî'de bulunmayan ve Seyf'ten nakledilen iki rivâyet de bu cümledendir.

Hulâsa şimdiyedek söylediklerimizden şu anlaşılıyor ki bilginler ve tarihçiler, Abdullâh b. Sabâ masalını, istisnâsız, Seyf b. Ömer'den rivâyet etmişlerdir. Onlardan Taberî, İbni Asâkir ve İbni Ebî-Bekr'le Zehebî, arada bir başka râvî bulunmaksızın Seyf'ten almışlar, diğerleri, vâsıtalı olarak gene ondan faydalanmışlardır. Bunu, şu şema ile tesbit ediyoruz :

Sabâilere âit masalı uyduran
Seyf b. Ömer-i Temîmî (170 H. den, 786 M., sonra ölmüştür)

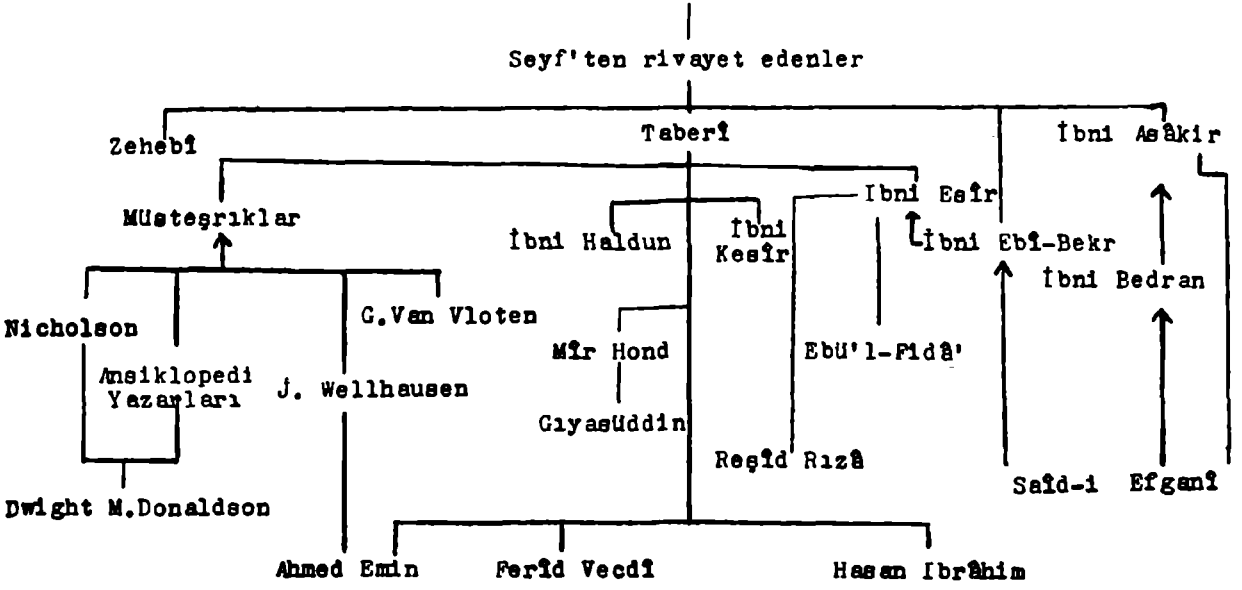

Seyf b. Ömer

Evvelce de arzettiğimiz gibi, bin yıldan fazla bir zamandır, Sabâîler masalı bilginlerin ağızlarında dolaşıp durmaktadır; bu masalın râvîsi de Seyf b. Ömer adlı tek bir adamdır; hepsi, söylediklerini, ondan nakletmektedir. Şu halde, gerçeğe ulaşmak ve rivâyetlerinin ne derecede gerçekten uzak, yahut ne derecede değerli olduğunu anlamak için Seyf'in kim olduğunu bilmemiz îcâb eder.

Seyf b. Ömer, Temîm boyunun Useyyid şubesindendir ve bu yüzden ona Useydiyyi Temîmî, bâzı da Temîmiyyi Burcumî derler. Burcumî, berâcim sözüne nisbet bildiren bir kelimedir, Temîm boyundan birkaç şube, birbiriyle uzlaşmış, ahidleşmiş, bundan dolayı da bunlara "Berâcim" denmiştir. Seyf, Bağdad'ın Kûfe şehrinde yerleşmişti. Ölümü, Hârûn'ür-Reşîd'in zamanında, hicretin 170. yılından (786) sonradır. "İsmail Paşa", onun 200 hicride, Reşîd'in hilâfeti zamanında öldüğünü yazar; fakat Reşîd'in ölümü 193 hicridedir (809).

Seyf'in rivâyetleri

Seyf, o çağın tarihçilerinin âdetince tarihî olayları senedlerle nakletmiştir; bu yüzden de naklettiği efsaneler, târihî ve doğru sanılmıştır. Bir hikâyeyi birkaç kısma böler, her bölüm için de bir sened uydurur. Bu tarzda iki kitap telif etmiştir :

1) El-Fütûh'ül-Kebîr va'r-Ridde

Bu kitap, Hz. Peygamber'in (S.M) vefâtına yakın bir zamandan Osman'ın hilâfetine kadar olan bahisleri ihtivâ eder; Ebî-Bekr'in hilâfetine muhalif bulunan, onun hilâfetini kabûl etmeyen Müslümanlarla savaşına, "Mürtedlerle savaş" adını vermiştir. Ondan sonra Roma'nın doğusundaki fütûhatla Şam, Filistin ve İran'ın İslâm eline geçmesi konularını işler; naklettikleri tamamiyle gerçekten uzaktır; hepsi de masal tarzında yazılmıştır.

2) El-Cemel ve Mesiru Âişetu ve Alî

Bu kitap da, Osman aleyhindeki kıyamdan, Osman'ın şehadetinden ve Cemel savaşından bahseder. Bütün konuların incelenmesinden anlaşılmaktadır ki bu kitap, Ümeyyeoğullarının yaptıklarını tevîl ve onları savunmak için yazılmıştır.

Seyf, bu iki kitaptan başka ayrıca bâzı rivâyetler de uydurmuştur ki bunlar, bugünedek birçok İslâm târihine aslî ve en büyük bir kaynak olmuştur.

Taberî, Seyf'in rivâyetlerini, târihinde, hicrî on birinci yıldan otuz altıncı yıla kadar olan olaylarda nakleder. Ondan sonra İbni Asâkir, büyük

târihinde, Şam'da yaşamış olan kişilerin hâl tercemelerini yazarken Seyf'ten nakillerde bulunur. 436 da (1044) vefât eden İbni Abd'ül-Birr, "İstîâb" ında, 630 da (1232) vefât eden İbn'ül-Esîr, "Üsd'ül-Gaabe" sinde, 748 de (1347) vefât eden Zehebî, "Tecrîd" inde, 852 de vefât eden (1448) İbni Hacer, "El-İsâbe" sinde, Sahâbenin hâl tercemelerinde Seyf'in Sahâbe arasına kattığı ve onlar için hâl tercemeleri yazdığı kişileri de almışlardır. Bunların incelenmesinden anlaşılmaktadır ki bu kahramanlardan yüz elliye yakın kişi, hiçbir sûretle ve hiçbir zaman, varlık âlemine kadem basmamışlardır; fakat Seyf b. Ömer'in muhayyilesi, onları yaratmıştır. Seyf, bunları, Hz. Peygamber'in (S.M) zamânı saaâdetini idrâk edenler arasında göstermiş, bu yüzden, hâl tercümeleri uydurulan bu muhayyel kişiler de Sahâbe arasında zikredilmiştir (*).

İslâm memleketlerine âit ve coğrafyaya dâir eser yazanlardan Yâkuut-ı Hamevî (626 H. 1228), "Mu'cem'ül-Büldân" ında, Safiyyüddîn, "Marâsıd'-ül-İttılâ'" ında Seyf'ten rivâyetlerde bulunmuşlardır. Bu bakımdan Seyf, yalnız İbni Sabâ adlı târihî kahramanı yaratmakla kalmamış, daha yüzlerce târihî masallar uydurmuş, yüzlerce kahramanlar îcâd etmiştir. Bu masallar, yüzlerce hadis, tefsir, tarih, coğrafya, edebiyat ve ensâb kitaplarına geçmiştir. Seyf'in rivâyetlerinin değerini anlamak, gerçek, yahut zayıf olduğunu, rivâyetleri-

(*) Seyf, masallarındaki kahramanları, ordu kumandanları göstermektedir; sözüne göre askere kumandan olarak tayin edilenlerin Sahâbeden olmaları âdet olduğundan bu kahramanlar da Ashaptan sayılmaktadır.

ne güvenilip güvenilemiyeceğini bilmek için Ricâl kitaplarına müracaat etmemiz, ondan sonra da, Allâh'ın izniyle, rivâyetlerini incelememiz gerektir.

Ricâl kitaplarına göre Seyf :

1) Hicrî 232 de (846) vefât eden Yahyâ b. Muîn, onun hakkında, "Hadîsi zayıf ve gevşektir" der; bir kere de, "Onda hayır yoktur" hükmünü verir.

2) 303 te (915) vefât eden Sahîh sâhibi Neseî'ye göre "Zayıftır; hadîsini terk etmişlerdir; ne güvenilir, ne de emindir."

3) 316 da (928) vefât eden Ebû-Davud, "Değersizdir, çok yalan söyler" hükmünü verir.

4) 327 de (938) vefât eden İbn-i Ebi-Hâtem, "Hadîsini terk etmişlerdir" demektedir.

5) 353 de (964) vefât eden "İbn'üs-Sekn" "Zayıftır" hükmünü vermektedir.

6) 354 te (965) vefât eden İbn-i Hıbbân, "Uydurduğu hadîsleri, inanılır kişilere atfederek nakleder" demekte ve "Zındıklıkla töhmetlenmiştir; hakkında, hadîs uydurur demişlerdir" diye tavsîf etmektedir.

7) 385 te (995) vefât eden Dârukutnî, "Zayıftır, hadîsini terk etmişlerdir" der.

8) 405 te (1014) vefât eden Hâkim, "Hadîsini terk etmişlerdir; zındıklıkla töhmetlenmiştir" hükmünü verir.

9) 817 de (1414) vefât eden Kamus sahibi Fîrûzâbâdî, "Zayıftır" demektedir.

10) 852 de (1448) vefât eden İbni Hacer, aynı hükmü vermektedir.

11) 911 de (1505) vefât eden Suyûtî, "Pek zayıftır" hükmüne varmaktadır.

12) 923 te (1517) vefât eden Safıyyüddin, "Onu zayıf saymışlardır" sözünü söylemektedir.

Seyf hakkındaki Ricâl bilgisi âlimlerinin nokta-i nazarları ve hükümleri budur. Şimdi onun, olayları uydurmaktaki yolunu aydınlatmak, rivâyetlerinin değerini belirtmek için rivâyetlerine geçebiliriz; ancak İbni Sabâ masalını incelemeden önce, örnek olarak Seyf'in birkaç rivâyetini nakledecek, sonra Allâh'ın izniyle İbni Sabâ masalına geçeceğiz.

SEYF'İN RİVÂYETLERİ

Üsâme Ordusu

Taberî, hicretin on birinci yılı olaylarını anlatırken Seyf'in şu rivâyetini nakletmekte (c. III, s. 212), İbni Asâkir de, târihinde bunu zikreylemektedir (I, 427):

Rasulullah (S.M.) vefâtından önce Medîne'lilerle civarda bulunanlardan bir ordu tertip etmişti, Ömer b. El-Hattâb da bu ordudaydı. Zeyd oğlu Üsâme'yi bu orduya kumandan tayin buyurmuştu. Ordu henüz Medîne sınırını aşmamıştı ki Hazret-i Rasûl (S.M.) irtihâl etti. Ordu olduğu yerde kaldı ve Üsâme Ömer'e, Hazret-i Rasûl'ün halîfesine git de ondan izin al, halkı geriye döndüreyim dedi.

Seyf gene diyor ki:

"Orduda bulunan Ansâr, Üsâme'nin yerine bir başkasını kumandan tayin etmesi için Ömer'i, Ebû-Bekr'e gönderdi. Ömer, Ansâr'ın sözünü Ebû-Bekr'e bildirince Ebû-Bekr yerinden fırladı; Ömer'in sakalını tutup dedi ki: Ey Hattâb oğlu, anan ölümüne ağlasın; Üsâme'yi Rasûlullah kumandan tayin etti; sense bana, onu bu işten almamı, başkasını tayin etmemi söylüyorsun."

Ondan sonra diyor ki:

"Ebû-Bekr o orduya hareket emrini verdi; onları uğurladı; ayrılırken de Allâh'ın adiyle gidin, Allah sizi öldürsün, tâunla yok etsin dedi!"

Seyf'in Üsâme ordusu hakkındaki rivâyeti bu. Fakat başka râvîler diyorlar ki:

Hicretin onbirinci yılı Saferinden dört gün kalmıştı; pazartesi günü Rasûlullâh (S.M.) Roma'yla savaşa hazır olun buyurdu. Ertesi günü Üsâme b. Zeyd'i çağırdı, buyurdu ki: Ordunun kumandanı olarak babanın şehit olduğu yere yürü, onlara saldır. Çarşamba günü Hazret-i Peygamber'in başları ağrımaya, hararetleri yükselmeye başladı. Perşembe günü sabahleyin kendi elleriyle savaş sancağını Üsâme'ye vermek üzere hazırladı. Üsâme sancağı alıp Medîne'den çıktı; bir fersahlık yerdeki Curuf'u ordugâh yaptı, Muhâcirlerle Ansâr'ın uluları, umumiyetle bu savaşa katılmaya memur oldular. Ebû-Bekr, Ömer b. Hattâb, Ebû-Ubeyde b. Cerrâh, Sa'd b. Ebî-Vakkas, Said b. Zeyd ve daha başkaları da bunlardandı. Bâzıları, içinde ilk muhâcirlerin de bulunduğu bir orduya ne diye bu ço-

cukcağız kumandan oluyor dediler. Rasûlullâh (S. M.), bu sözü duyunca pek sıkıldı, başlarında bir bez bağlı, omuzlarında bir havlu atılmış olarak mescide gelip minbere çıktılar (*). Buyurdular ki: Bu nasıl sözdür ki Üsâme'nin hakkında söyleniyor ve bana duyuruluyor? Bundan önce babasının kumandanlığına da itirâz etmiştiniz; oysa ki Allâh'a andolsun ki, babası, kumandanlığa lâyıktı; oğlunda da o liyâkat var. Sonra minberden indiler. Üsâme'yle gitmek isteyenler, Hazret-i Peygamber'e vedâ ettiler ve Curuf'taki ordugâha doğru yola çıktılar. Hz. Peygember'in (S.M.) hastalığı ağırlaştı; kendilerinden geçmişlerdi. Üsâme yanlarına geldi; eğilip Hz. Peygamber'i öptü. Fakat Peygamber'in söz söylemeye kudreti yoktu. Üsâme döndü. Bir kere daha, pazartesi günü, Peygamber'in huzuruna geldi. Hz. Peygamber o gün, biraz iyileşmişti. Üsâme'ye, kutlulukla yürü buyurdular. Üsâme, Hz. Peygamber'le vedâlaşıp ordugâha döndü. Yürüyüşe emir vermişti; ata binmek üzereydi ki annesi Ümmü Eymen'den birisi gelip Hz. Peygamber'in (S.M.) ihtizar halinde bulunduğunu haber verdi. Üsâme, Ömer, Ebû-Ubeyde ve diğerleriyle Medîne'ye döndü. Hz. Peygamber (S.M.), o gün öğle vakti vefat ettiler (*).

(*) Şiddetli bir hastalığa tutulanların başlarında imâme, sırtlarında aba taşımaya güçleri olmadığından başlarını bir bezle bağlamaları, sırtlarına da bir havlu almaları, o zamanın âdetiydi.

(*) Bu rivâyeti İbn-i Sa'd, "Tabakat" ında (II, s. 190), Fethuddîn İbn-i Seyyid "Uyûn'ül-Eser" inde (II, 281) nakletmektedir; diğerleri de Ebû Bekr'le Ömer'in. Üsâme'nin ordusunda bulunduğunu açıklarlar; o cümleden olarak Belâzüri "Ensâb'ül-Eşrâf"ında (1, 474), Ya'kubi târihinde (II,

Üsâme ordusunun, Hz. Peygamber (S.M.) hayattayken durumu buydu. Vefâtından sonraysa İbni Asâkir, bey'at tamamlanıp halk esenleşince Ebû-Bekr'in Üsâme'ye, "Hazret-i Peygamber'in sana emrettiği yere yürü" dediğini, o sırada Muhâcirlerle Ansârdan bâzılarının, Ebû-Bekr'e bu orduyu göndermesini geciktirmesini teklif ettiklerini, fakat Ebû-Bekr'in kabûl etmediğini bildiriyor. 834. sahifedeki diğer rivâyette de Ebû-Bekr'in orduyu geçirdiğini, Üsâme'ye, "Peygamber'in (S.M.), sana emirler verdiğini duydum; ben başka bir emir vermiyorum; o emirlere göre hareket et" diyerek yolladığını bildiriyor.

Seyf'in rivâyetiyle karşılaştırma

1) Seyf diyor ki: Üsâme ordusunun son kısmı, henüz Medîne'nin hendeğini aşmamıştı ki Rasûlullâh vefât etti. Seyf'in, bu sözü söylemekte ayrı bir maksadı var. Sahâbenin Hz. Peygamber'in emrine o derece itâati vardı ki emredilir edilmez, hiçbir sûretle savsaklamadan hemen emre uydular demek, bu sûretle de önce ve sonra, Hz. Peygamber'in Üsâme'yi kumandan tayin edişine itirazları perdelemek istiyor. Oysa ki diğer rivâyetlerden açıkça. Üsâme ordusunun, Medîne'ye bir fersahlık Curuf'ta ordugâh kurduğu ve birkaç gün Medîne'ye gelip gidenlerin bulunduğu anlaşılıyor. Hz. Rasûl, rahatsızlığı hafifledikçe, Üsâme ordusunu

---

74), İbni Bedrân, "Tehzîd" inde (II, 74), İbni Esir, târihinde (II, 120), Molla Müttakıy "Kenz'ül-Ummâl" de (V, 312) ve "Müntahabu Kenz" de (IV, 180), İbni Sa'd, "Tabakaat" ın IV. cildinde (s. 66), Marâgıy, "Telhisu Maâlimi Dâr'ül-Hicre" de (s. 90) aynı tarzda naklederler.

sormakta, henüz hareket etmediğini anlayınca sıkılmakta, defâlarca Üsâme ordusu hareket etsin, Üsâme ordusunu yola salın buyurmaktadır. Fakat Seyf, bu gecikmeyi gizlemek, bu işi yapanların hareketlerini örtmek için araya sözler katmakta, gerçeği kapatmaktadır.

2) Seyf, Rasûlullâh'ın (S.M.) vefâtını duyunca Üsâme'nin Ömer'i, Rasûlullâh'ın halîfesi Ebû-Bekr'e gönderip geri dönmek için izin istediğini söylüyor. Bu sözü de gerçek rivâyetlere aykırıdır ve maksada dayanmaktadır. Çünkü arzettiğimiz gibi Üsâme'nin aldığı haber, Hazret-i Rasûl'ün (S.M.) ihtizar halinde bulunduğudur ve bu haberi alınca Ömer ve Ebû-Ubeyde'yle, bâzı rivâyetlerdeyse Ebû-Bekr ve Ömer'le Medîne'ye dönmüştür. Ebû-Bekr, Medîne'ye, Hz. Rasûlu-i Ekrem'in (S.M.) vefâtlarından sonra gelmiştir. Kendisine bey'at edildikten ve bu iş, mescitte bittikten sonra Ebû-Bekr, halîfe unvanını almış ve halîfe tanınmıştır; Üsâme'nin işine de, ancak ondan sonra karışmaya başlamıştır. Fakat Seyf, sözleriyle, Ebû-Bekr'in, Hz. Peygamber'in zamanında hilâfete nasb edildiği kanısını vermek istiyor.

3) Seyf, Ansâr'ın, Ebû-Bekr'den, ordu kumandanlığının, Üsâme'den alınmasını istediklerini söylüyor. Halbuki diğer rivâyetlerde ve bilhassa İbni Asâkir'in târîhinde (c. I, s. 438) bunu, ilk muhâcirlerin istedikleri bildirilmektedir. Seyf, zamanın hükûmetinin râzılığını elde etmek için muhâcirlerin isteğini ansâra yüklüyor.

4) Seyf, Üsâme'ye ve ordusuna, Ebû-Bekr'in emir verdiğini söylemekte; oysa diğer rivâyetlere

nazaran emirleri, Hz. Rasûl-i Ekrem (S.M.) vermişti. Hattâ Ebû-Bekr, "Peygamber'in sana emirler verdiğini duydum; ben başka bir emir vermiyorum; o emirlere göre hareket et" demişti.

Seyf, rivâyetinin sonunda, Ömer'in, Ansârdan getirdiği haber yüzünden kızıp Ömer'in sakalını tuttuğunu, ona ilendiğini söyliyor; oysa ki "Elçiye zeval yoktur." Ve gene diyor ki: 'Ebû Bekr, İslâm ordusuna ilendi; öldürülmelerini, tâûna tutulmalarını diledi. Seyf'e göre Müslümanların halîfesi Müslüman ordusunu hayır dualarla geçireceği yerde ilenerek, beddua ederek uğurluyor!

Evvelce de arzettiğimiz gibi Seyf'in bu rivâyetleri uydurmaktaki maksadı, zamanın hükûmetinin, çağındaki adamların râzılıklarını, hoşnutluklarını kazanmaktır. Yalnız Ebû-Bekr'in bedduasını neden uydurdu? Ricâl bilginleri, onun zındık olduğunu söylüyorlar ya; İslâm târihiyle, İslâm büyükleriyle bu suretle alay etmek istedi her halde; bundan başka bir sebep bulamıyoruz biz.

Seyf'in uydurduğu rivâyetlerde hiçbir değer yoktur; onun masalları, kendi muhayyilesinden doğmadır. Bu masallarda, önceden de söylediğimiz gibi öyle kahramanlar vardır ki onlar, henüz zaman anasından doğmamışlardır. Ama Seyf'in rivâyetleri yayıldıktan sonra o kahramanlar da İslâm ricâli arasında sayılmaya başlamışlardır. Biz, bu khramanları da, Allâh'ın yardımiyle, kitabın son bölümlerinde tanıtacağız.

Bu bahsin sonunda, adları geçen Sahâbenin bir kısmının hâl tercemelerini de kısaca yazalım:

Ebû-Bekr ve Ömer, birinci ve ikinci halîfedir; bunların hâl tercemelerini vermeye lüzum duymuyoruz.

Ebû-Ubeyde b. Cerrâh

Künyesi Ebû-Ubeyde'dir; adı Âmir'di. Abdullâh b. Cerrâhu Kurşî'nin oğludur. Annesi Ganem b. Câbir'in kızı Ümeyme'dir. İlk Müslüman olanlardandır. İki kere hicret etmiştir. Ebû-Bekr onu Suriye'ye kumandan olarak gönderdi. Hicretin 18. yılında Tâun'dan öldü; Ürdün'de medfundur (1).

Sa'd b. Ebû-Vakkas

Künyesi Ebû-Ishak'tır. Babasının adı Mâlik'tir. Kureyş'in Zühre boyundandır. Yedinci Müslüman olduğu rivâyet edilmiştir. Bedir savaşıyla ondan sonraki savaşlarda bulunmuştur. İslâmda, düşmana ilk ok atan kişidir. Irak fethinde kumandandı; Ömer tarafından Kûfe'ye vali tayin edildi. Ömer, Ebû-lü'lü' tarafından yaralandıktan sonra halîfe tayini için toplanmasını emrettiği altı kişilik şûrâya o da katıldı. Osman'ın şehâdetinden sonra bir kenara çekildi, hiçbir işe karışmadı. Muâviye'nin zamanında, oturmakta olduğu Medîne dışındaki Akıyk denen yerde vefât etti. Cenazesini Medîne'ye getirdiler; Bakıy'de medfundur (2).

Saîd b. Zeyd

Kureyş'in Saîd boyundandır ve Ömer b. Hat-

(1) İstîâb (III, 2-4), Üsd'ül-Gaabe (III, 84-86), İsâbe (II, 245).

(2) İstîâb (II, 18-25), Üsd'ül-Gaabe (II, 290), İsâbe (II, 30-36).

tâb'ın amcazadesidir. Ömer, Saîd'in kız kardeşi Âtike'yi almıştı. Saîd, Ömer'den önce Müslüman olmuştu. Ömer bunu duyunca evlerine gitti; kız kardeşinin yüzüne öyle bir tokat attı ki yüzünden kan akmaya başladı. Kız kardeşine acıyan Ömer'in hâli değişti; gidip Müslüman oldu. Saîd, hicrî 50, yahut 51. yılda vefât etti; Medîne'de medfundur (1).

Üsâme

Babası, Hz. Peygamber'in (S.M.) azadlı kölesi Zeyd b. Hârise'dir. Annesi de Hz. Peygamber'in azadlı cariyesi Ümmü Eymen'dir. İslâm'ın zuhurundan sonra Müslüman olmuş, Muâviye zamanında vefât etmiştir (2).

(1) Üsd'ül-Gaabe (II, 308); Isâbe ve İstîâb'a da bk.
(2) İstîâb (I, 34), İsâbe (I, 26).

Sakıfe
ve
Hz. Ebü-Bekr'e Bey'at

Seyf'in Sakıyfe ve Ebû Bekr'e bey'at hususundaki rivâyetleri de dikkate değer. Rivâyet ettiği birinci hadis, "İsâbe" de Ka'kaa'ın hâl tercemesinde geçer. Seyf şöyle rivâyet etmektedir:

"Ka'kaa' b. Amr rivâyet etmiş, demiştir ki: Ben Rasûlullâh'ın (S.M.), vefâtı sırasında mescitteydim. Öğle namazını kıldık, birisi geldi; haber verdi. Mescittekilerin bâzıları, Ansâr, birleştiler, Sa'd b. Ubâde'yi halîfe yapmak, Rasûlullâh'ın emrine muhalefet etmek istiyor dedi, muhâcirler bu haberi duyunca pek sıkıldılar."

İkinci hadis, Taberî tarafından hicretin 11. yılı olayları arasında nakledilir (III, 102):

"Rivâyet eden, Amr b. Harîs'ten sordu, Rasûlullah vefât ederken bulundun mu dedi. O, evet

dedi. Ebû-Bekr'e hangi gün bey'at edildi diye sordu. Amr, Rasûlullâh'ın vefât ettiği gün dedi; çünkü halk, yarım gün bile başsız kalmayı istemedi. Râvî, Ebû-Bekr'e muhalefet eden oldu mu diye sorunca da, hayır dedi, ancak dinden dönenler, yahut dönmek üzere bulunanlar müstesna. Ondan sonra da Allah onları Ansâr'ın elinden kurtardı. Muhâcirlerden, bey'ate muhâlefet eden oldu mu sorusuna da hayır diye vecap verdi. Bütün muhâcirler, hem de hiç kimde onlara önayak olmadan bey'at ettiler."

Üçüncü hadîsi de Ansâr'ın, Sa'd b. Ubâde'ye bey'at etmek istemeleri ve Ebû-Bekr'e muhâlefetleri hususunda Seyf'ten Dahhâk b. Halîfe vâsıtasiyle tahriç edilen hadistir; Taberî bu hadîsi şöyle nakleder:

"Hubâb b. Münzir ayağa kalktı. Kılıcını çekip, ben o kişiyim ki dedi, develerin yattıkları yere dikilen sopaya benzerim; kaşınmak istedikleri zaman boyunlarını o sopaya sürerler; o meyveli ağacım ki harâretten benim gölgeme sığınırlar; olayların kasırgasından bir zarar gelmez bana; ben arslan ininde, arslan eniklerinin babasıyım. Ömer ona hücum etti, eline öyle bir vurdu ki elindeki kılıç yere düştü. Ömer kılıcını alıp Sa'd b. Ubâde'ye hücum etti. Başkaları da Sa'd'e saldırdılar ve birbiri ardınca herkes Ebû-Bekr'e bey'at etti. Bu, Câhiliyye devrindeki sürçmelere benzer bir sürçmeydi Ansâr'ın; Ebû-Bekr, buna karşı durdu. Sa'd b. Ubâde, ayak altında kaldı. Birisi, Sa'd b. Ubâde'yi öldürdünüz diye bağırdı. Ömer, Allah öldürsün onu, o bir münafık dedi. Sonra Ömer, Hubâb'ın kılıcını bir taşa vurup kırdı."

Dördüncü hadis, bundan sonra Taberî'nin naklettiği şu hadistir:

"Seyf, Mübeşşir'den, o da Câbir'den tahriç eder. Sa'd b. Ubâde, o gün EbûBekr'e, ey muhâcirler dedi, siz benim, size hükmetmeme muhâlefet ediyor, hased ediyorsunuz ve sen ey Ebû-Bekr, kabîlemin beni korumasına rağmen beni zorla bey'ate mecbur ediyorsun. Onlar da, biz dediler, seni isteğine rağmen birlikten, beraberlikten ayrılmamaya mecbur ediyoruz; böyle bir harekette bulunamazsın; itâattan ayrılır, ümmetin arasına ikilik sokarsan başını bedeninden ayırırız." (1)

Beşinci hadîsi gene Taberî, Alî'nin Ebû-Bekr'e bey'ati hususunda Seyf'ten şöyle rivâyet ediyor: Alî evindeydi. Ebû-Bekr, halkın bey'atini kabûl etmek üzere oturmuştu. Alî, bu haberi duyunca Ebû-Bekr'e bey'atte gecikmemek için şalvarını giymeden, abasını örtünmeden bir gömlekle hemen kalkıp Ebû-Bekr'e koştu; ona bey'at edip yanına oturdu; ondan sonra birisini yollayıp abasını getirterek giyindi.

Altıncı hadîsi gene Taberî, III. cildin 210. sahifesinde Seyf'ten rivâyet ediyor: Ebû Bekr; Peygamber'in (S.M.) vefâtı günü, uzun iki hutbe okudu. O iki hutbede herşeyden önce ölümden, dünyanın geçici oluşundan ve âhıretten bahsetti (2). Bu iki hutbe de herşeyden ziyade dikkati çeken bir cümle var; Seyf diyor ki: Ebû-Bekr, hutbe-

(1) Bu iki hadis, Taberî'de III. cildin 210. sahifesindedir

(2) Bunu, Seyf'in rivâyetlerinin değeri hakkındaki bölümde anlatacağız.

sinde, bilin ki dedi, benim bir şeytanım var, bana musallat olur bâzı kere; o şeytan bana yaklaştı, bana el attı mı, malınıza, canınıza el atmamam için benden çekinin.

Yedinci hadis, Taberî'dedir ve Seyf, Mübeşşir b. Fuzayl'den, o da Cübeyr'den, o, Hazret-i Peygamber'i koruyan Sahr'dan tahriç etmiştir.

"Rasûl-i Ekrem (S.M.) vefât ettiği zaman Hâlid b. Saîd b. Âs Yemen'deydi. Bir ay sonra, sırtında ipek bir aba olduğu halde Medîne'ye geldi. Ömer b. El-Hattâb ve Alî'ye rastladı. Ömer, o ipek abayı görünce yanındakilere, Hâlid'in sırtındaki abayı yırtın; o ipek abaya bürünüyor; halbuki şimdi savaş zamanı değil, barış halindeyiz diye bağırdı. Üstüne saldırıp abasını paraladılar. Hâlid kızıp Alî'ye dönerek, Ey Eb'el-Hasan dedi, Ey Abdu Menâf oğulları, hilâfeti elinizden kaçırdınız, mağlup oldunuz. Alî, sen bunu mal-mül mü sanıyorsun, hilâfet mi dedi, Hâlid, Ey Abdu Menâf oğulları dedi, sizden başkası hilâfete lâyık değildir. Ömer Hâlid'e dönüp, Allah ağzını paramparça edesice dedi, Allâh'a and olsun, bir lâf söyledin ki boyuna yalan söyleyenlere sened olacak, onu söyleyenin de ancak kendisine ziyan gelecek. Ondan sonra Ömer, Hâlid'in sözlerini Ebû-Bekr'e nakletti. Bir müddet geçtikten sonra Ebû-Bekr, mürtedlerle savaşa gideceği zaman hazırlanan ordunun sancağını Halid'e verdi. Ömer, Ebû-Bekr'i bundan men'etti ve Hâlid dedi, zayıf bir kişidir, öyle bir yalan söz söyledi ki bundan böyle yer yüzünde boyuna söylenecek, o sözün çevresinde dolanılacak; böyle bir adamla dostluk edinilemez. Bunun üzerine Ebû-Bekr, mürtedlerle savaş ordusunun kumandanlığı

yerine Hâlid'i, Rumlarla savaşa memur etti ve böylece Ömer'in sözünün bir kısmını kabûl etmiş, bir kısmını reddetmiş oldu." (1)

SEYF'İN RİVÂYETLERİNİN DEĞERİ

Muhaddisler, bir rivâyeti tahkik etmek istedikleri zaman onu, iki cihetten incelerler:

Birincisi rivâyetin senedi. Bunda, rivâyet edenin şahsiyetini ve kimlerden naklettiğini araştırırlar. İkincisi de hadîsin metnine bakarlar; rivâyetin, neyi tazammun ettiğini tahkik ederler.

Rivâyetlerin senedi

İsâbe'den naklettiğimiz ilk hadisi Seyf, Ka'kaa' b. Amr-ı Temîmî'den nakletmiştir. Ka'kaa', Seyf'in rivâyetlerinde, muhayyilesinden uydurduğu kahramanlardan biridir ki varlık âlemine hiç gelmemiştir. Fakat esefle söyleyelim ki bilginler ve tarihçiler, Seyf'in rivâyetine dayanarak Ka'kaa'ı, Hz. Peygamber'in sahâbesi arasına katmışlar, Seyf'in rivâyetlerine göre ona yüzlerce kitapta şiirler, yiğitlikler, savaşlar, savaş ta'biyeleri, ordu kumandanlıkları, içtimâî fa'âliyetler isnad etmişlerdir. Bütün bu masalların kaynağı da Seyf'in rivâyetlerinden ibârettir. Biz bunu ve bu çeşit efsânevî kahramanları ,bu bahsin sonunda, "Seyf'in düzmeleri" bahsinde özetleyeceğiz.

Dördüncü rivâyet, Seyf'ten Mübeşşir vâsıtasiyle nakledilmiştir. Bu ad da Seyf'in rivâyetlerin-

(1) Taberî, c. II, s. 586.

den başka bir yerde yoktur. Hadis bilginleri bu zat hakkında, "Seyf ondan rivâyet etmektedir, fakat kimse onu tanımamıştır" demektedir (1).

Seyf'in son rivâyeti Sahr vâsıtasiyledir. Seyf, bu zâtı, Hz. Peygamber'in koruyucusu diye tanıtmaktadır. Halbuki ricâl kitaplarında, Sahâbenin hâl tercemeleri arasında böyle bir zâtın adı olmadığı gibi, bu adda bir koruyucuya da rastlanmamaktadır. Usûl bakımından da Seyf'in rivâyetlerinde sened nokta-i nazarından çok çelişmeler vardır ki bu muhtasar kitabın, onları tafsîle tahammülü yoktur. Seyf'in, Sakıyfe rivâyetleri de şu tarzdadır:

Seyf, rivâyet uydurmada kendisine has bir maharete sahiptir, bâzı gerçekleri değiştirir, bâzı hâdiseleri de öyle bir tarzda nakleder ki okuyan ister istemez, onun yalan olduğunu anlar. Seyf'in rivâyet düzmedeki maharetinin aydınlanması için bir örnek veriyoruz:

Seyf'ten naklettiğimiz rivâyetlerden biri, Ka'kaa'dan naklettiği rivâyettir. Hz. Peygamber'in (S.M.) vefâtı günü, öğle namazından sonra mescide, Ansârın Sa'd'e bey'at etmek istedikleri haberi geliyor; yâni Ansâr, Hz. Rasûl'e verdikleri sözü tutmuyorlar. Bunu okuyan, hilâfet hususunda ümmetin, Hz. Peygamber'e söz verdiklerini, ansârınsa bu sözden dönmek istediklerini sanır.

Sonra Üsâme ordusu hakkındaki rivâyetinde Seyf diyor ki: Hazret-i Rasûl'ün vefâtı haberi gelince Üsâme, hemen Ömer'i, halîfe-i Rasûl Ebû-

(1) "Lisân'ül-Mîzân" a bakınız (V, 13).

Bekr'e gönderdi. Bu rivâyetten de sahâbenin, Ebû-Bekr'in hilâfeti hususunda Hz. Peygamber'e söz verdikleri, onunla ahid ettikleri sanılabilir.

Seyf, Sakıyfe'deki olayları naklederken bu çeşit mahâretler göstermektedir.

Seyf'in düzmeleri

Seyf, Sakıyfe olaylarını, gerçekten tamamiyle ayrı ve gerçeğe aykırı bir tarzda nakleder. Sakıyfe ve Hz. Ebû-Bekr'e bey'at hususundaki sahih rivâyetler, Seyf'in düzme rivâyetlerini tamamiyle ortaya çıkarır, Seyf, Sakıyfe topluluğundan Muâviye zamanına kadar bütün târihî gerçeklerle âdetâ oyun oynar. Bu bakımdan önce Sakıyfe olaylarını, Ehlisünnet ve Cemâatin muteber, itimâda lâyık kitaplarından ve bilginlerinden nakledeceğiz; sonra da Seyf'in bu hususdaki rivâyetlerini inceleyeceğiz.

Sakıyfe ve Hz. Ebû-Bekr'e Bey'at

Sakıyfe olayının zemini, Hz. Peygamber'in (S. M.) vefâtından önce hazırlanmıştı. Evvelce de arzettiğimiz gibi Peygamber-i Ekrem (S.M.), İslâmın merkezi olan Medîne'nin, Muhâcirlerle Ansârın reislerinden hâlî kalmasını istiyordu; bu yüzden de onları Şam ülkesinde savaşa memur buyurmuş, Alî'yi, yastığının yanından ayırmamıştı. Fakat onlar, bu işi, Peygamber'in (S.M.) vefâtınadek savsakladılar; böylece de önce misli görülmemiş olan bu olay meydana geldi ve târihin seyrini değiştirdi.

Vasıyyetnâme meselesi

Hz. Peygamber'in ömrü, son demlerine gelmiş,

Medîne'yi bir ıztırabtır, bir üzüntüdür kaplamıştı. Herkes, beşeriyet âleminin kadri yüce rehberinin elden çıkacağını anlamıştı. Cenâb-ı Peygamber, hasta döşeğinde, son tebliğini de yapmak ve yıllardır, çektiği zahmetlerin boşa gitmemesini sağlamak istiyordu. Ömer b. El-Hattâb bizzat diyor ki: "Biz Peygamber'in yanındaydık; zevceleri de perde ardındaydı. Hz. Peygamber buyurdu ki: Bana yedi tulum su getirin, yüzüme serpin; bir de kalem getirin; size bir şey yazdırayım ki benden sonra aslâ yol yitirmeyesiniz. Kadınlar, Rasûlullâh'ın istediğini getirin dediler (1). Makrîzî der ki: Hz. Rasûl'ün zevcesi Zeyneb binti Cahş ve onunla beraber bulunan diğer zevceleri, getirin dediler. Ömer diyor ki: Ben, susun dedim; siz o kadınlarsınız ki Rasûlullah hasta olunca, ağlıyor görünmek için gözlerinizi yumarsınız; esenleşince de boğazını sıkarsınız. Bu söz üzerine Hazreti Peygamber (S. M.), bu kadınlar buyurdu, sizden iyidir.

İbn-i Sa'd, "Tabakat" ında (II, 244) Câbir'den rivâyet ederek der ki: "Peygamber (S.M.) ölüm halinde ümmet için birşey yazmak ve ümmetinin yol yitirmesini, başka birinin de onların yolunu vurmamasını sağlamak için bir vasıyyetnâme yazdırmak istedi."

Ahmed'in "Müsned" inde (c. I, s. 293) İbn-i Abbâs'tan rivâyet edilmiştir: Hz. Peygamber'in vefâtı yaklaşınca, bir koyun kürek kemiği getirin, size birşey yazdırayım da benden sonra sizden iki kişi bile birbiriyle ayrılığa düşmesin buyurdu.

(1) İbni Sa'd (C. II, K 2, s. 243-244), Nihayet'ül-İreb (c. XVIII, s. 375), Kenz'ül-Ummâl (c. III. s. 139, XVII. s. 52); Muhtasaru Kenz, (c. III).

İbn-i Abbâs diyor ki: Topluluk bağırıp çağırmaya başladı. Zevcelerinden biri, yazıklar olsun size dedi; Peygamber vasıyyet etmek istiyor (1).

Diğer bir rivâyette İbn-i Abbâs diyor ki (2) :

Peygamber, vefâtiyle sonuçlanan hastalığında, bana bir kâğıt, kalem getirin; size birşey yazdırayım ki ondan sonra aslâ yol yitirmeyesiniz buyurdu. Ömer b. El-Hattâb, Rum şehirlerinden filân şehir, feşman şehir öylece kalacak mı? Rasûlullah bu şehirleri fethetmeden ölmeyecek. Vefât ederse bile tekrar dirilmesini beklemeliyiz. Netekim İsrailoğulları da Mûsâ'yı beklediler dedi. Hz. Peygamber'in zevcesi Zeyneb, cevap olarak, duymuyor musunuz dedi. Peygamber size vasıyyet etmek istiyor. Bir gürültüdür, bir kavgadır koptu. Peygamber, kalkın, gidin buyurdu. Onlar gidince de vefât etti.

Bu ve bundan sonra zikredilecek haberlerden anlaşılıyor ki Peygamber, hayâtının son demindeki o kuvvetsiz hâlinde kâğıt ve kalem getirmelerini istemiş, fakat yatağının yanında bulunanlar, buna engel olmuşlar, o da bu işten el çekmiştir. Bundan sonra arzedilecek hadislerden, bu vasıyyetnâmeyi yazmaktan vaz geçmekten başka bir çare bulamadıkları da anlaşılmaktadır.

---

(1) Tabakaat; 2, s. 244.

(2) Hadis, Buhari'nin "Kitabu Cihâd"ında "Cevaizü Vefd" babındadır (c. II, 120). II. ciltte 122. sahifedeki "Cizye" babında, Yahudilerin Arap yarımadasından çıkarılması bölümündedir. Sahihu Müslim'de V. ciltte, "Vasıyyetnâmenin terki" bâbındadır. Müsned'de, Ahmed Şâkir'in tahkikine göre 1935. hadistir. İbni Sa'd'in "Tabakat" ında II. ciltte 244., Taberi'nin III. cildinde 193. sahifededir.

Sahihu Buhârî'de ve diğer kitaplarda rivâyet edilmiştir ki İbn-i Abbâs, Perşembe günü demiştir; âh ne gündü o gün. Ondan sonra o kadar ağlamıştı ki gözyaşları taş parçalarını ıslatmıştı. Ondan sonra da, Rasûlullâh (S.M.) demişti, hastalığı şiddetlendiği vakit, bana bir kağıt getirin, size birşey yazayım ki benden sonra aslâ yol yitirmeyesiniz buyurdu. Orada bulunanlar, kavgaya, gürültüye başladılar; oysa hiç bir peygamberin huzûrunda kavga ve ihtilâf caiz değildir. Bâzılarıysa Peygamber sayıklıyor dediler. Hz. Peygamber (S. M.), beni kendi hâlime bırakın; benim hâlim, sizin beni sevketmek istediğinizden daha iyidir bence buyurdu (1).

İbn-i Abbâs, bir başka rivâyette, bu sözü söyliyeni de tanıtmaktadır; Sahîhu Buhârî'deki rivâyete göre diyor ki:

Rasûlullâh'ın vefâtı yaklaşınca, içlerinde Ömer b. El-Hattâb'ın da bulunduğu bir topluluk, Hz. Peygamber'in evinde toplandı. Hz. Peygamber, Haydin buyurdu, size bir yazı yazayım ki ondan sonra hiç yol yitirmeyin. Ömer, hastalık, Rasûlullâh'ın bütün duygularını kaplamış; elinizde Kur'an var, Allah'ın kitabı yeter bize dedi.

Evde bulunanlar arasında söz çoğaldı; bir kısmı Ömer'le aynı fikirdeydi. Beyhûde sözler çoğalıp gürültü ve ihtilâf artınca Rasûlullâh'ın canı sıkıldı; huzurumda, kavga, gürültü, ihtilâf yaraşık almaz, gidin yanımdan buyurdu.

---

(1) Belazürî'nin "Ensâb'ül-Eşrâf" I (c. I, 562) İbni Sa'd'ın "Tabakat" I (II, 242), Sahîhu Müslim (V, 75).

Ahmed'in "Müsned" inde (ve Tabakat'ta) şöyle rivâyet edilmekte: Beyhûde birçok sözler söylediler ve Hazret-i Rasûlullâh'ı sıktılar. Rasûlullâh (S.M.), kalkın, gidin yanımdan buyurdu. Râvi diyor ki: İbni Abbâs bundan sonra defâlarca, bahtsızlık ve musîbet çöktü sanki; sonunda bir hayli sözler söylenip Rasûlullâh'ın vasıyyetnâme yazmasına engel oldular diyor (1).

Bu rivâyetlerin hepsinde de Hz. Ömer'den başkasının adı anılmamakta, vasıyyetnâmenin yazılmasına, ondan başkasının engel olduğu bildirilmemektedir. Peygamber'in (S.M.) zevceleri, "Rasûlullâh'ın istediğini yerine getirin" dedikleri vakit, onları, Yûsuf Peygamber'in zındana atılmasına sebep olan kadınlara benzeten de Hz. Ömer'dir; "Rasûlullah vefât ederse Rum şehirlerini kim fethedecek" diyen, oradakilerin çoğunun, Hazret-i Rasûl'ün is-

(1) Bu hadis, Sahihu Buhârî'de "Kitap ve Sünnete yapışmak" ve "İhtilâfın kötülüğü" (IV, 180), "Kitabu Farz" da "Yanımdan kalkın gidin sözü" bablarında (IV, 5), "Magaazi" bâbının "Peygamber'in hastalığı" bölümünde (III, 62). Sahihu Müslim'de son bab olan "Vasıyyet" bâbındadır (V, 76). Ahmed'in "Müsned" inde Ahmed Şâkir'e göre 311. hadistir. "İbn-i Kesir" de (V, 227-228), "Yeyşir'ül-Vusûl" de (IV, 194), "Târihu Zehebi" de (I, 311), "Târihu Hamis" te (I, 182), "El-Bed'u ve't-Târih" te (V, 59), "Târihu'l-Kâmil" hâşiyesinde, "Tarihu İbni Şihne" de de vardır (s. 108). "Târihu Ebü'l-Fidâ'" da (I, 151), "Kalkın yanımdan, Peygamber'in yanında kavga etmek yakışmaz" buyurduğu", Bırakın beni, içinde bulunduğum hâl, beni sevketmek istediğiniz hâlden daha hayırlıdır" dedikleri de zikredilmiştir.

teğine uyacaklarını görünce, "Hastalık Rasûlullâh'ın duygularını kapladı; Kur'an elinizde, o yeter bize" sözünü söyleyen, hulâsa vasiyyetin yazılmasına engel olan hep Hz. Ömer'dir. Neden Hz. Peygamber (S.M.) nüfuzunu kulanmadı; ısrar edip vasiyyetini yazdırmadı denebilir; fakat Hz. Ömer'in sözüne rağmen böyle bir vasiyyetnâme yazılsaydı bile îtibar edilmemesi, Hz. Peygamber, bu vasiyyetnâmeyi, kendinde değilken yazdırdı denmesi mümkündü ve bu takdirde yazılan vasiyyetnâmenin bir değeri olamazdı. Bu, İbn-i Abbâs'tan gelen rivâyetlerden birinden de anlaşılabilir; o, Peygamber'in yanındakilerden biri "Rasûlullah sayıklıyor dedi" demektedir.

Bundan sonra Hz. Rasûl'e (S.M.), istediğinizi getirmeyelim mi diye sorulunca, bundan sonra neye yarar buyurmuş, söylenen sözlerden sonra yazdırsa da bir faydası olmayacağını bildirmiştir (1). Hâsılı bu kavganın, bu gürültünün sonunda, Hz. Peygamber'in (S.M.), son deminde yazdırmak istediği, yazıldıktan sonra halkın yol yitirmesine engel olacağını bildirdiği vasiyyet yazılmadı ve Rasûlullah (S.M.) bu vasiyyeti yazmadan dünyadan gitti.

★

Bu bahse son verirken şu olayı da kaydedelim:

Taberî, tarihinde şöyle yazar:

Ebû-Bekr, hastalığında Osman . çağırdı. Yalnız kaldılar ve ona, yaz dedi; yazdırmaya başladı: "Bismillâhir Rahmanir Rahîm. Bu, Ebû Kuhâfe

(1) Tabakatu İbni Sa'd (II. 242).

oğlu Ebû-Bekr'in, Müslümanlara vasiyyetidir. Ammâ ba'd." Râvî, bu sözden sonra diyor, Ebû-Bekr kendinden geçti. Osman, Ebû-Bekr baygınken onun ağzından, "Ben size, yerime geçmek ve halife olmak üzere Ömer b. El-Hattâb'ı bıraktım; sizin hayrınız için ne gerekse yaptım" sözlerini yazdı. Ebû-Bekr kendisine gelince Osman'a ne yazdın, oku da duyayım dedi. Osman yazdığını okuyunca Ebû-Bekr, Allâh-u Ekber dedi; sanıyorum ki bu baygınlık hâlinde ölürsem halk arasında bir ihtilâf baş gösterir diye korktun. Osman, evet deyince Ebû-Bekr, Allah sana İslâm ve ehl-i İslâm yüzünden hayırlar versin dedi ve Osman'ın yazdığını kabûl etti (1).

Taberî, 51. sahifede, Ömer diyor, halkın huzurunda oturdu; elinde de bir hurma dalı vardı. Ebû-Bekr'in azadlı kölesi Şedîd, Ebû-Bekr'in vasiyetnâmesini elinde tutuyordu. Ömer halka dedi ki: Ey halk, dinleyin ve Rasûlullâh'ın halifesinin emrine itaat edin. Halife diyor ki size: Ben, sizin hayrınızı diledim; bu hususta bir taksirde bulunmadım.

Hz. Rasûl-i Ekrem'in (S.M.) vasiyyetini, hastalık halinde olduğunu bahane ederek kabul etmeyen, "Bize Allah'ın kitabı yeter" diyen Hz. Ömer, baygınlık halinde yazılan Ebû-Bekr'in vasiyyetini kabûl etmekte ve ona uymakta.

Hz. Peygamber'in (S.M.) Vefâtları

Rasûlullah (S.M.), Pazartesi günü öğle üstü

1) C. IV, s. 52.

dünyaya gözlerini yumdu. Bu sırada Ömer Medîne'deydi. Ebû-Bekr'se Medîne'nin doğusunda, şehre bir mil mesâfede olan ve Ansârdan Beni'l-Hâris'in oturduğu Sunh'taydı (1).

Hz. Âyişe diyor ki: Ömre ve Mugıyra b. Şa'be, izin alarak Rasûlullâh'ın (S.M.) hücresine girdiler; Rasûl-i Ekrem'in yüzlerine örtülmüş olan bezi kaldırdılar. Ömer bağırarak Âh dedi, Rasûlullah (S. M.) ne de şiddetli bir baygınlığa düşmüş. Sonra çıkıp yola düştüler. Hücreden çıkarlarken Mugıyra, Ömer'e, Ömer dedi, Allâh'a and olsun ki Rasûlullah dünyadan gitmiş. Ömer, yalan söyledin dedi; Rasûlullah aslâ ölmedi; fakat sen fitneci bir adamsın; onun için böyle söylüyorsun. Rasûlullâh, münafıkları yok etmedikçe ölmeyecek (2).

Hz. Ömer, bu sözü de yeter bulmadı; Rasûlullah vefât etti diyeni ölümle tehdid etmeye ve "Münafıklar Rasûlullâh'ın dünyadan gittiğini sanıyorlar; iş böyle değil. Mûsâ b. İmrân, nasıl kırk gün halkın gözünden kayboldu da sonra döndüyse, nasıl bu müddet içinde ona, öldü dendiyse, Rasûlullah da Rabbinin katına gitti; and olsun Allâh'a ki gene dönecek, bu şüpheye düşenlerin, o öldü diyenlerin ellerini, ayaklarını kesecek" demeye başlamıştı (3). Sonra da "kim Rasûlullah vefât etti derse

1) Siyeru İbn-i Hişâm, c. IV s, 331-334, Taberî, II, 442.

2) Tabakatu İbni Sa'd, c. II, k. 2, 54, Müsned, c. VI, 219, Ensâb'ül-Eşrâf, I, 563; Muttakiy: Kenz'-ül-Ummâl, IV, 50, Zehebî; 1, 37; Zeynî Dahlân: Hâşiyet'ül-Halebiyye, III, 389; Nihayet'ül-İreb, XVIII, 386; Müsned, VI, 219.

3) Târihu Ya'kubî, II, 95: Taberî, III, 198, İbni Kesîr: El-Bidâyetu va'n-Nihâye, V, 244; Târîh'ul-Hamis, II, 185; Teysir'ul-Vusûl, II, 41. Ensâb'ül-Eşrâf, I, s. 565.

başını bedeninden ayırırım (1). Rasûlullah göğe ağmıştır" demeye koyulmuştu (2).

Bu sırada İbni Ümmü Mektûm, "Muhammed ancak bir peygamberdir; ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. O vefât eder, yahut öldürülürse gerisin geriye mi döneceksiniz? Geriye dönen Allâh'a bir ziyan vermez; fakat Allah kendisine şükredenlere ihsanda bulunur" âyetini (111, 144) okumuştu (3). Hz. Peygamber'in amcası Abbâs da Rasûlullah kesin olarak vefât etmiştir. Ben, Abdülmuttalib oğullarının vefatlarında, yüzlerinde beliren âlametleri Hz. Rasûl'ün yüzünde de gördüm dedi (4). Fakat Hz. Ömer, sözlerinden vaz geçmiyordu. Bunun üzerine Abbâs, halktan, Hz. Rasûl-i Ekrem'in kendi ölümü hakkında birşey söylediğini hatırlıyanınız var mı? Bu hususta bir hadis işiten varsa söylesin dedi. Hepsi birden, hayır duymadık dediler. Abbâs, Ömer'den sordu: "Sen bu hususta Peygamber'den bir şey duydun mu?" Ömer, hayır dedi. Bunun üzerine Abbâs, halka dönüp, ey halk dedi, şâhit olun ki Rasûl-i Ekrem,

1) Târihu Ebü'l-Fedâ', 1, 164; Târihu İbn-i Sihne, "El-Kâmil" haşiyesinde, s, 112. Zeynî Dehlân "Siyre" sinde diyor ki: Ömer kılıcını çekmiş, Rasûlullah öldü diyeni tehdide başlamıştı (III, 930) 387. safede de, Ömer kılıcının kabzasına yapışmış, olarak, kimsenin Rasûlullah vefât etti dediğini duymayayım; duyarsam bu kılıcımla öldürürüm onu dediğini yazıyor.

2) "Göğe ağmıştır" sözü, Ebü'l-Fedâ'dan alınmıştır. I, 164.

3) İbni Sa'd, II, K2, 5, Kenz'ül Ummâl, IV. 53, 1092. hadis. İbni Kesir, V, 243. Sîret'ül-Halebiyye, III. 390-391.

4) Bakılânî'nin "Temhîd" ine bakınız, s. 192-193.

kendi vefâtına dâir hiç bir kimseye bir söz söylememiştir. Kendisinden başka hiçbir Mâbud bulunmıyan Allâh'a and olsun ki Rasûlullah ölüm şerbetini içmiştir (1).

Fakat Ömer, hâlâ bağırıp çağırıyor, tehditlerde bulunuyordu. Abbâs, Rasûlullah da öbür insanlar gibidir, o da âfetlere uğrar, olaylara mâruz kalır; dünyadan gitmiştir; cesedini, ne kadar mümkünse o kadar çabuk toprağa verin; Allah sizi bir kere öldürecek de Rasûlullâh'ı iki kere mi öldürecek? O, Allah katında, iki kere ölüm şerbetini içmekten üstündür; dediğiniz doğru olsa bile onun bedenini örten toprağı bir yana atıp onu topraktan çıkarması Allâh'a kolaydır. Rasûlullah, insanlara saâdet ve kurtuluş yolunu aydınlattıktan sonra dünyadan gitmiştir dedi (2).

Fakat Ömer, sözünü o kadar tekrarladı ki, o çeşit boyuna söylemeye koyuldu ki dudaklarını köpük kapladı (3).

Bundan sonra Salim b. Ubeyd, Hazret-i Rasûlullâh'ın vefâtını haber vermek ve Ebû-Bekr'i çağırmak üzere Sunh'a gitti; bâzılarına göreyse Âyişe Ebû-Bekr'e haber göndererek Rasûlullâh'ın vefâtını bildirdi (4). Ebû-Bekr, Medine'ye geldi;

---

1) Bu cümle, sonuna dek Ebü'l-Fidâ'dan nakledilmiştir. c. I, Tetimme, 152.

2) İbni Sa'd, II, 2, K 2, 53; Ensâb'ül-Eşrâf, I, 567; Dâremi, I, 39; Kenz'ül-Ummâl, IV, 53, 1090. hadis: Siret'ül-Halebiyye hâmişi, III, 390 Tabarâniden naklen ihtisar yoluyla; Târih'ül-Hamis, c. II, 185 ve 192 de muhtasaran; Nihâyet'ül-İreb XVIII, 286.

3) İbni Sa'd, II, K 2, 53; Kenz'ül-Ummâl, IV, 53; Târih'ul-Hamis, II, 185; E's-Siret'ül-Halebiyye, III, 392.

4) T. .ih İbni Kesir, V, 244, Zeyni Dehlân'ın "Haşiyet'ül-Halebiyye" sinde, III, 390-391.

Ömer'in, ayakta halkı tehdid etmekte ve "Rasûlullah diridir, ölmemiştir; tekrar zuhûr edecek, hakkında bu çeşit sözler söyleyenlerin, onu öldü sananların boyunlarını vuracak, onları darağacına çekecek" demekte olduğunu gördü. Ömer, Ebû-Bekr'i görünce birden sâkinleşti ve oturdu (1).

Ebû-Bekr, Allâh'a hamdettikten sonra, Allâh'a tapanlar bilsinler ki Allah dâimâ diridir ve ölümsüzdür; Muhammed'e tapanlar bilsinler ki Muhammed, dünyâdan göçmüştür dedi ve ondan sonra, "Muhammed ancak bir peygamberdir, ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir..." âyetini okudu (2). Ömer, (Evvelce İbni Ümmü Mektûm'un okuduğu) bu âyeti duyunca, okuduğun Kur'an âyeti mi diye sordu. Ebû-Bekr, evet dedi (3). Ömer, Mugıyra'nın sözlerine, İbni Ümmü Mektûm'un aynı âyeti okumasına, Hz. Peygamber'in amcası Abbâs'ın beyânatına rağmen sözünden dönmediği halde Ebû-Bekr gelip konuşunca gönlü yatıştı, sâkinleşti. Kendisi, bunu şöyle anlatır:

Allâh'a andolsun ki Ebû-Bekr'in bu âyeti okuduğunu duyunca dizlerimin bağı çözüldü; yere çöktüm; artık kalkmaya gücüm kalmadı; anladım ki Rasûlullah (S.M.) vefât etmiştir (4).

---

1) Kenz, IV, IV, 53, 1092. hadis.
2) İbni Sa'd, II, k 2, 54 Târihu Taberi II, 4444; İbni Kesir, V, 219, Siyre-i Halebiyye, III, 399. İbni Mâce, 1627. H.
3) Bu soru-cevap, İbni Sa'd'in "Tabakat" ından nakledilmiştir.
4) Siyer-i İbni Hişâm, IV, 334, 335; Taberi II, 442-444; İbni Kesir, V, 242, İbn'ül-Esir, II, 219, İbni

Tarihçilerin bâzıları, Hz. Ömer'in o gün aklını yitirdiğini yazarlar (1). İbni Ebi'l-Hadîd'se "Şerhu Nehc'il-Belâga" da, Rasûl-i Ekrem'in (S.M.) vefâtını anlayan ve imâmet hususunda Ansârın ve diğerlerinin, hüküm ve hükûmeti ele geçirmelerinden ürken, din ve devletin hârîmini korumak gayretine düşen Hz. Ömer'in, Ebû-Bekr gelinceye kadar bu çeşit bir harekete tevessül ettiğini bildirir (2). Ömer'in, Ansârın, yahut diğerlerinin galebesinden korktuğunu sanıyoruz ve İbn-i Ebi'l-Hadîd'e hak veriyoruz biz; çünkü diğerlerinin içinde Alî de (A.M.) vardı ve o gün, hilâfete, üç kişiden başka bir nâmzed yoktu. Bu üç kişinin ilki, Alî b. Ebû-Tâlib'di (A.M.); bütün Hâşimoğulları, ona taraftardı; Ebû-Süfyan da onu adını anıyordu; Zübeyr, onun adına fa'âliyete geçmişti; Halid b. Said-i Emevî, Berâ' b. Âzib-i Ansârî, Selmân, Ebû-Zerr, Mikdâd ve Peygamber'in (S.M.) sahâbesinin büyükleri, Alî tarafını güdüyorlardı. İkincisi, Sa'd b. Ubâde-i Ansârî'di ve Ansârın Hazreç boyu, onun halifeliğini istiyordu. Üçüncüsüyse Ebû-Bekr'di. Ömer, Ebû-Ubeyde, Mugıyra b. Şa'be ve Abdurrahmân b. Avf da onun halife olmasını dilemekteydi. Sa'd b. Ubâde'nin halife olmasına imkân yoktu; çünkü Ansârın Evs boyu ona muhâlifti; muhâcirlerdense bir tek kişi bile ona bey'at niyetinde değildi. Ebû-Bekr taraftarları, hattâ Hazret-i Ra-

---

Ebi'l-Hadid, I, 128, Safvet'us-Sıfve, 1, 99, İhtisar yollu; Kenz'ül Ummal, IV, 48; 1053. hadis, Nihâyet'ül-İreb, XVII, 387.

1) Siyret Halebiyye, III, 392, Siyre hâşiyesi, III, 391.

2) 1, 129.

sûl'ün (S.M.) cenâzesini defin işine bile girişmeden önce, Alî'nin aleyhinde harekete geçmezlerse hilâfet işi, Alî'nin lehine neticelenebilirdi. Peygamber'in (S.M.) tekfîn ve techîzinden sonra bu işe girişirlerse, hilâfeti Alî'nin müsellem bir hakkı bilen Muhâcirlerle Ansâr ve bütün Hâşimoğullarıyla Abdu Menâf soyu karşısında Ebû-Bekr, hiçbir sûretle maksadını elde edemezdi. Rasûlullâh'ın (S.M.) cenâzesini elemli hânedânına bırakıp Ebû-Bekr'e bey'at almak için Sakıyfe-i Benî-Saide'de toplanmış olan Ansâra müdâhale etmek icap ediyordu. Bu hususta İbni Hişâm, İbn'ül-İshak'tan rivâyetle diyor ki: Ebû-Bekr ve Ömer'e, Ansârın Sakıfe-i Benî-Sâide'de toplandığı haberi gelince henüz Hazret-i Rasûl'ün (S.M.), cenazesi evinde olduğu, tekfîn ve techîzi tamamlanmadığı halde (1) Hz. Ömer, Ebû-Bekr'e, gel de dedi, kardeşlerimizin (yani Ansâr'ın) yanlarına varalım; bakalım, ne yapıyorlar (2).

Taberî'nin rivâyetinde, Ebû-Bekr ve Ömer, acele Ansârın bulundukları yere giderlerken yolda Ebû-Ubeyde'ye rastladılar; onu alıp beraberce yola düştüler (3).

Ansâr, daha önce hilâfet meselesini müzakere

---

1) Siyre, IV, 336; E'r-Riyâz'ün-Nadıra, 1, 163; Târih'ul-Hamis, 1, 186; Ebû-Bekr-i Cevheri'nin "E's-Sakıyfe" si, İbni Ebi'l-Hadid'den naklen VI, I.

2) "İbni Hişâm" ve "Et-Tenbihu ve'l-İşraf'ta, 247 sahifede "Görelim ne haldeler diyor: Alî, Abbâs ve muhacirlerin bir kısmıysa, bu sırada Hazret-i Rasûl'ün cenazesiyle meşguldüler" tarzında.

3) Taberî, II, 456. "E'r-Riyâz'un-Nadıra" da, üçünün beraberce Sakıyfe'ye gittiklerini zikreder.

etmek üzere Sakıyfe'de toplanmış, Muhâcirlerin bir kısmı da onlara katılmıştı; Hz. Peygamber'in (S. M.) cenazesinin başında, ehl-i beytinden başka kimse kalmamıştı; gasil ve tekfînine ancak onlar girişmişlerdi (1).

Bâdiyede bulunan ve Hz. Peygamber'in (S.M.) rahatsızlığını duyup Medîne'ye hareket eden Ebû-Zueybi Huzelî, o gün şehre varmıştı. Diyor ki :

Medîne'ye varınca şehri, hac zamanı, ehram bağlandığı sıradaki gibi gürültüyle dolu buldum. Ne oldu diye sordum; Rasûlullah (S.M.) vefât etti dediler. Mescide koştum; mescidde kimsecikler yoktu. Hz. Peygamber'in (S.M.) evine vardım. Kapının kapalı olduğunu gördüm. Sahâbenin, Hz. Peygamber'in (S.M.) cenâzesini Ehlibeytine bıraktığını duydum. Halk nerede dedim; Sakıyfe-i Benî-Sâide'de Ansârın toplantısına gittiler dediler (2).

---

1) "Müsnedü Ahmed b. Hanbel" IV, 104-105; etraflıca İbni Abbâs'tan nakledilmektedir. İbni Kesir", V, 260; "Safvet'ül-Sıfva" 1, 85; "Târih'ul-Hamis", 1, 189; "Taberî", II, 451; İbni Şihne, Kâmil hâşiyesinde muhtasaran", 100; Eb'ül-Fedâ', 1, 152; "Üst'ül-Gaabe", 1, 34; bâzı ihtilâflarla; "El-Ikd'ül-Ferid", III, 61; Zehebî, 1, 321, Tabakat, II, K 2. 70: Ya'kubî, II, 94: El-Bed'u ve't-Târih, V, 68; İbn'ül-Esir ve Mes'ûdî'nin "E't-Tenbîh ve'l-İşrâf'ı, s. 244; Nihâyet'ül-İreb, XVIII, 389-391. Bütün bu tarihçiler, Hz. Peygamber'in gasil ve tekfininde ancak Ehlibeytin bulunduğunu yazarlar. Biz, Müsned'den naklettik.

2) Ebû Zueb'in Sakıyfe hakkındaki sözünü "İstîâb" dan (II, 646) ve "Üsd'ül-Gaabe" den (V, 188) naklediyoruz... "İsâbe" de de muhtasaran geçer (IV, 386). Agaanî'ye de bk. Dâr'ül-Kütüb'il-Mısrıyye; VI, 264-279.

Evet, Hz. Rasûl'ü (S.M.) gasl etmek için Ehlibeytinden başka kimse kalmamıştı; onlar da amcası Abbâs bin Abdülmuttâlib, Alî b. Ebû-Tâlib, Fazl b. Abbâs, Kuşem b. Abbâs, Üsâme b. Zeyd b. Hârise, Üsâme'nin kölesi Sâlih'ten ibaretti. Alî, Rasûl-i Ekrem'in bedenini, gömleklerini çıkarmadan yıkamakta, Abbâs, Fazl, Kusem, beden-i mutahharını çevirmekte, Alî'ye yardım etmekteydiler. Üsâme'yle Sâlih su döküyorlardı; Ansârdan Evs b. Hevlî de onlarla beraberdi; fakat bir işe karıştırılmamıştı.

Hz. Peygamber'in (S.M.) defninden önceki halife namzetleri

Rasûlullâh'ın (S.M.) defninden önce hilâfet hususunda çalışanlar, üç bölüktü ve her bölük, kendi namzedinin hilâfetini istemekteydi; Birinci namzed de Alî b. Ebû-Tâlib'ti. İbn-i Sa'd, "Tabakat" ında rivâyet eder ki Abbâs, Alî'ye, Elini uzat, sana bey'at edeyim de halk da bey'at etsin dedi (1).

Mes'ûdî'nin rivâyetinde, Abbâs, "Ey kardeşimin oğlu, gel, sana bey'at edeyim de iki kişi bile artık senin hilâfetine muhâlefette bulunmasın" demiştir (2). Zehebî'nin ve diğerlerinin rivâyetleriyse şöyledir: Abbâs, elini uzat da bey'at edeyim; Peygamber'in amcası, Peygamber'in amcasının oğluna bey'at etti densin; bu takdirde soyunun hepsi de sana bey'at eder; bey'at tamamlanınca da artık bozulmasına imkân yoktur demişti. Cevherî'nin ri-

1) Tabakat, II, K 2, 38.
2) Mürûc'üz-Zeheb, II, 200; Zehebî' 1, 329; Zuha'l-İslâm, III, 291; İbn-i Kuteybe : El-İmâmetu ve's-Siyâse, 1, 4.

vâyetine göre Abbâs, sonraları Ali'ye, Rasûlullah (S.M.) demiştir, dünyâdan rıhlet ettiği sırada Ebû-Süfyan b. Harb de hatırımızı sormaya gelmişti; biz, sana bey'at etmek istedik; ben dedim ki: Uzat elini, ben bey'at edeyim, bu ulu kişi de bey'at etsin. İkimiz sana bey'at edersek Abdu Menâf oğullarından bir kişi bile sana bey'atte muhâlefet edemez. Abdu Menâf oğulları bey'at edince de Kureyş'ten hiç kimse muhâlefette bulunamaz. Kureyş sana bey'at edince de Araptan bir kişi bile muhâlefete kalkışamaz. Ama sen, ben dedin, Rasûlullâh'ın (S. M.) cenâzesiyle meşgulüm (1).

Taberî rivâyetindeyse şöyledir: Ben Rasûlullâh'ın (S.M.) vefâtından sonra bu işe hemen girişmeyi istedim; fakat sen aldırmadın diyor Abbâs (2).

Abbâs ve Ebû-Süfyân'dan başka, Ashâbtan bir topluluk da Ali'ye bey'at etmek istiyordu. Fakat Ali, Rasûlullâh'ın (S.M.) cenâzesiyle meşguldü. Cenâzeyi ortada bırakıp kendisine bey'at almayla uğraşmasına gönlü râzı olmamıştı. Bu hususta Abbâs'ın, onu kınaması haklı değildi. Çünkü Rasûlullah (S.M.) esasen Ali'yi kendisine halîfe olarak ta'yin buyurmuştu -ki Müslümanların bir kısmı bu inançtadır-; halkın bey'at etmesi, yahut etmemesi, Ali'nin hakkından birşey zâyi edemezdi. Bir kısım

---

1) Cevherî'nin rivâyetini İbni Ebi'l-Hadid, Nehc'ül-Belâga şerhinin 1. cüzünde, Sakıyfe'ye ait bahiste, 131. sahifede nakleder; 54. sahifede de muhtasaran zikreyler. IX. cüzü'de de "Basralılara söyledikleri" başlığını taşıyan hutbede ve XI. cüzü'de gene nakleder.

2) Taberî, III, 294, El-Ikd'ül-Ferid, III, 74.

Müslümanların inancına göre Rasûlullah (S.M.), bu işi ümmetine bırakmışsa, Abbâs'ın bu tedbirlerle başkalarından intihap hakkını selbetmeye salâhiyeti olamazdı. İleride anlatacağımız gibi Ömer'in Ebû-Bekr'in bey'atinde söylediği "ayak sürçmesi", bu takdirde Alî hakkında da söylenebilirdi. Muhâlifler, zâten uzun yıllardır sönmesine imkân bulunmayan bir ateşi alevlemişlerdi. Nübüvvet ve hilâfetin, ikisinin de Hâşimoğullarına nasîb olmasını istemiyorlardı. İbn-i Abbâs'ın rivâyeti şöyledir:

Ömer, İbn-i Abbâs'a, biliyor musun, Muhammed'den sonra halk, neden sizden yüz çevirdi diye soruyor. İbn-i Abbâs, bilmiyorsam diyor, Mü'minler Emîri bildirsin bana. Ömer, nübüvvet ve hilâfetin sizde cem' olmasını, sizin, bunları vesîle yaparak övünmenizi istemediler diyor (1).

Bu söz, bâzılarının gönüllerinde neler olduğunu, Hz. Peygamber'in (S.M.) Gadîru Humm'da ve diğer mevkilerde Hz. Alî'nin (A.M.) vasıyliğini bildirmesinin, bu gönüllerdeki dilekleri söndürmediğini, hattâ daha da fazla alevlediğini belirtmektedir. Görülüyor ki Alî (A.M.), yapacağı iş husûsunda amcası Abbâs'tan daha iyi ve daha derin görüşlüdür. Bunları bir yana bırakalım, Alî, evde mahremâne, umûmun rızâsı hilâfına, birkaç kişinin bey'atine de râzı değildi; netekim Osman'ın şehâdetinden sonra da bu çeşit bey'ate râzı olmadı (2). Bütün bunlardan sarf-ı nazar ederek

1) Taberî'nin bu rivâyetinin arda kalan kısmını İbni Abbâs'ın Ebû-Bekr'e bey'at husûsundaki nokta-i nazarını anlatırken söyliyeceğiz.
2) İbni Ebi'l-Hadîd'in "Nehe'ül-Belâga" şerhi; cüz'. IX.

şunu söyliyelim ki Hz. Peygamber (S.M.) katında, halkın en güzîdesi olan, Peygamber'in uğruna o kadar fedâkârlıkta bulunan, onu gerçekten seven Alî'nin vicdânı, Hz. Peygamber'in (S.M.) mübârek bedenini yıkamadan, tekfîn ve techîz edip defnetmeden öylece bırakıp şundan bundan bey'at almaya koşmasına imkân bırakamazdı; onun tertemiz ve Peygamber'e aşkla, imânla, bağlılıkla, dopdolu vicdânı, böyle bir şeye mesâğ veremezdi.

İkinci halîfe namzedi Sa'd b. Ubâde'ydi. Ansâr Sakıyfe-i Benî-Sâide'de toplanmıştı. Diyorlardı ki: Biz bu işi Hz. Muhammed'den (S.M.) sonra Sa'd b. Ubâde'ye vereceğiz. Hasta olduğu halde Sa'd b. Ubâde'yi de Sakıyfe'ye götürmüşlerdi.

Sa'd, Allâh'a hamdettikten sonra, Ansârın dine yardımını, İslâmdaki üstünlüğünü anlattı; Peygamber'e ve ashâbına saygı gösterdiklerini, düşmanlarla savaştıklarını, sonunda Arabın İslâmı kabûl ettiğini, Hz. Peygamber'in, Ansârdan râzı olarak dünyâdan gittiğini bildirdi; sonra, bu işi dedi, başkalarının değil, sizin düşünmeniz gerektir. Ansâr, bir ağızdan, senin fikrindeyiz; sözün doğrudur; senin re'yinden başka bir re'yimiz yok; bu işi sana vereceğiz dedi. Sonra bu işi tartışmaya başladılar ve Muhâcirler, biz Rasulûllâh'ın ilk dostlarıyız, onun boyundanız; ondan sonra bu iş husûsunda bizimle savaşmanıza bir sebep yoktur derlerse ne yapacağız, ne diyeceğiz dediler. Bir kısmı, böyle bir îtirazda bulunurlarsa, sizden bir emîr olsun, bizden bir emîr deriz fikrini ortaya attı. Sa'd b. Ubâde, işte dedi, bu, ilk mağlûbiyet (1).

1) Taberî'de hicrî 11. yıl olaylarına (II, 456), İbnî

Üstün Namzet.

Sakıyfe'de Ansârın toplandığı haberi Ebû-Bekr ve Ömer'e ulaştı. İkisi de, Ebû-Ubey'de'yle beraber acele Sakıyfe'ye koştu. Üseyyid b. Hudayr (1), Uveym b. Sâide, Ansârın Beni'l-Aclân boyundan Âsım b. Adliyy (2), Mugıyra b. Şa'be ve Abdurrahmân b. Avf da onlara katıldılar. Bu topluluk, bilhassa o gün, Ebû-Bekr'e bey'at için pek çok fa'âliyet gösterdi; bu yüzden de Ebû-Bekr ve Ömer, dâimâ onların hizmetlerini göz önünde tuttular. Ebû-Bekr, Ansârdan hiçbir kimseyi Üseyyid b. Hudayr'den üstün görmemiştir. Ömer, ona kardeşim demiştir ve ölümünden sonra bile onun hakkını gözetmiştir. Uveym ölünce Ömer, kabrinin başında oturup yeryüzünde demiştir, hiçbir kimse, bu kabir sahibinden daha iyiyim diyemez. Ebû-Ubeyde'yi Roma ile savaşa giden orduya kumandan ta'yin etmişlerdir. Ömer, kendisinden sonra birisini halîfe yapmak istediği zaman, Ebû-Ubeyde'nin ölümüne hayıflanmış, ölmeseydi onu halîfe yapardım demiştir (Ebû-Ubeyde, Amvâs tâûnunda ölmüştü). Mugıyra b. Şa'be için de Ömer, iyice fedakârlıkta bulunmuş, ona zinâ haddi vurdurmamıştır.

Esîr'e (II, 222), El-İmâmetu ve's-Siyâse'ye (1, 5), İbni Ebi'l-Hadîd'in VI. cüzü'de "Ansârın sözleri hakkındaki beyânatı" hutbesinin şerhine ve ondan naklen Cevherî'de Sakıyfe olaylarına bakınız.

2) Aynı esere bakınız; IV, 339 (Zübeyr b. Bekkâr'ın "Muvaffakıyyât" ında, Âsım yerine kardeşi M'un Muvaffakıyyât" ında, Âsım yerine kardeşi M'un b. Adiyy zikredilmektedir); İbni Ebi'lHadîd'in VI. cildinde, "Ansâr hakkındaki sözü" başlıklı hutbeye bakınız.

Onun adı, dâimâ Ömer'in kumandanları listesinde bulunmuştur. Abdurrahman b. Avf'i yüceltmede de taksîr etmemiş, kendi ölümünden sonra hilâfet işinin hallini ona bırakmıştır.

Ebû-Bekr, Ömer'i teskin ettikten sonra kendisi söze başladı. Önce Allâh'a hamd-ü senâda bulundu. Sonra muhâcirlerin, diğer Arap boylarından önce imân ettiklerini söyledi ve onlar dedi, yer yüzünde Allâh'a ilk ibâdet edenler, Rasûlullâh'ın çevresinde ilk toplananlardır. Rasûl-i Ekrem'in dostları onlardır ve onun boyundandır onlar. Rasûl-i Ekrem'den sonra da hilâfet hakları daha üstündür; zâlimlerden başka hiçbir kimse onlarla, bu iş husûsunda mübarezeye kalkışamaz. Ondan sonra Ansârın büyüklüğünden bahsetti, muhâcirlerden sonra dedi, İslâm olmak şerefine onlar ermişlerdir; hiç kimse, bizim katımızda sizden daha üstün bir dereceye sâhip değildir;..bu takdirde biz emîr olalım, siz bizim vezîrimiz olun. Hubâb b. Münzir, bu söz üzerine yerinden kalktı, dedi ki:

Ey Ansâr, işe iyi sarılın; bu işe başkaları el atmasın. Bu iş, sizin gölgenizde kararlaşsın; hiç kimse size muhâlefette bulunmasın; aranızda ihtilâf çıkmasın; yoksa düşmanlarınız bundan faydalanırlar; sonunda da alt olur-gidersiniz. Biz kendimize bir emîr ta'yin edelim, onlar da bir emîr ta'yin etsinler.

Ömer, "Bir ülkede iki emîr olamaz; and olsun Allâh'a, Arap, onlara hükmetmenize aslâ râzı olmaz; çünkü Peygamber sizden değildir. Ama Peygamber'in mensûb olduğu boyun hükmüne Arap râzı olur; bu hususta kendisini günaha bu-

layandan, yahut felâket girdâbına atandan başka kim bizimle mücâdeleye girişebilir" meâlinde sözler söyledi. Hubâb b. Münzir tekrar yerinden kalktı; dedi ki: Ey Ansâr, dikkat edin, bu zâtın sözlerini dinlemeyin. Hakkınızı kapacaklar, bu işten nasîbinizi elinizden alacaklar, sizin göstereceğiniz kişiye onlar nasıl karşı çıktılarsa siz de onlara karşı durun; onları bu şehirden sürün, hükûmet yularını elinize alın. Andolsun Tanrı'ya, bu işe en fazla lâyık olanlar sizlersiniz. Bunlar, bu dîne baş eğmeyen, fakat sizin kılıçlarınızın korkusundan teslîm olan kişilerdir. Sonra da ben dedi, aranızda, develerin yattıkları yere dikilen sopa gibiyim; kaşınacakları zaman develer, ona sürtünürler. Ben, o kökü, gövdesi kuvvetli ağacım ki hâdiseler kasırgasında o ağaca sığınılır. Büyük işlerde bana dayanırlar, benim gücümden faydalanırlar. Andolsun Allâh'a istiyorsanız, ikinci defâ savaş ateşini alevlemeye hazırım. Andolsun Allâh'a, kim benim re'yimi reddederse kılıcımla onun burnunu, aşağılık topraklarına sürterim ben (1).

Ömer, bu sözlere karşı Hubâb'a, Allah seni öldürsün, dedi. Hubâb, beni değil, seni öldürsün diye karşılık verdi ve Ömer'i tutup tartakladı, karnına vurdu, ağzını toprakla doldurdu (2).

---

1) Emîr'ül-Mü'minin Ali (A.M.), ansâr'a muhâcirlerin, Peygamber'in muhâcirlerden olduğunu delil olarak ileri sürdüklerini duyunca, "Şecereyle (yâni aynı ağaçtan olmayı, aynı boydan bulunmayı) delil getirdiler; meyvayıysa yitirdiler" buyurmuştur.

2) "Ömer'i tutup" sözünden itibâren Cevherî'nin Sakıyfe rivâyetindendir; İbni Ebi'l-Hadîd'in şerhine de bakınız; cüz', VI, 291.

Bu sırada, Ebû-Ubeyde söze başladı ve, ey Ansâr dedi, Peygamber'in ilk dostları, ona ilk yardım eden sizsiniz. Şimdi onun dînini ilk bozanlar siz olmayın.

Derken Numân b. Beşir'in babası olup Sa'd b. Ubâde'yi çekemeyen ve Hazreç boyunun büyüklerinden sayılan Beşîr b. Sa'd yerinden kalktı; Ey Ansâr dedi; Allâh'a andolsun ki biz, müşriklerle savaşmakta, dîni ilerletmekte üstünüz ama bu işte, Allâh'ın rızâsını kazanmaktan, Peygamber'in buyruğuna uymaktan başka bir hedefimiz yoktu; bu bakımdan halka karşı başımızı yüceltmeye kalkışmamız doğru olamaz. Biz dîne, dünyâ dileğiyle yardım etmedik; bu, bir nîmetti ki Allah nasîb etti bize. Muhammed (S.M.) Kureyş'tendir; onun boyunun hilâfete geçmesi daha doğrudur. Allâh'a andolsun ki bu işte hiç kimse beni, onlarla kavgaya, savaşa girişmiş göremez; siz de Allâh'tan çekinin; onlara muhâlefette bulunmayın, onlarla savaşa kalkışmayın.

Ebû-Bekr, işte dedi, Ömer'le Ebû-Ubeyde buracıkta; hangisine isterseniz bey'at edin. Ömer'le Ebû-Ubey'de, bu söz üzerine bir ağızdan, Allâh'a andolsun dediler, senin gibisi dururken biz, aslâ bu işe girişmeyiz (1). Bu sırada Abdurrahman b. Avf ayağa kalkıp, ey Ansâr dedi; sizin birçok faziletiniz var, bunu söylemek gerek; fakat şu da muhakkak ki aranızda Ebû-Bekr, Ömer ve Alî gibi birisi yok. Bu söze karşı Munzir b. Arkam, biz dedi, adlarını andığın kişilerin üstünlüklerini in-

1) İhtisara riayet için diğer sözleri almadık.

kâr etmiyoruz; hele bu üç kişiden biri, bize hükmetmeye kalkarsa, bir kişi bile ona muhalefet etmez. Bu sözden maksadı da Alî'di (1). Bu söz üzerine Ansâr, hep birden, biz dediler, Alî'den başkasına bey'at etmeyiz. Taberî, İnbi Esîr'den naklederek der ki: Ömer, Ebû-Bekr'e bey'at ettikten sonra Ansâr, biz Alî'den başkasına bey'at etmeyiz dediler (2). Zübeyr b. Bekkâr da, hilâfetin Ansâr'a nasîb olmayacağını anlayınca Ansâr'ın, biz ancak Alî'ye bey'at ederiz dediğini naklediyor

Hz. Ömer, bu olayı anlatırken diyor ki :

Sesler o kadar yücelmişti ki bir ihtilâfın meydana çıkmasından korktum; Ebû-Bekr'e, elini uzat, sana bey'at edeyim dedim (3). Diğer bir rivâyette der ki : Bu toplulukta bey'at edilmeden halkın dağılacağından korktum; bir başkasına bey'at edileceğini, bizim ona uymaya mecbur olacağımızı, yahut muhâlefette bulunacağımızı, bu takdirdeyse başka bir bozgunluğun meydana çıkacağını düşündüm.

Ömer ve Ebû-Ubeyde, Ebû-Bekr'e bey'at etmek isterlerken Beşîr b. Sa'd, daha atik davrandı; koşup Ebû-Bekr'e bey'at etti. Hubâb b. Münzir, ey

---

1) Târihu Ya'kubî, II, 103.
2) Taberî, III, 208, İbni Esîr, II, 220. İbni Ebî'l-Hadîd şerhinde, Kitabu Muvaffakiyat'tan bunu nakleder, II, 123.
3) İbni Hişâm, IV; 336; İbni Kesîr, V, 246. Bütün tarihçiler, Hz. Ebû-Bekr'e bey'ati, bir [illegible]t. tarzında rivâyet etmişlerdir.

Beşîr, a şom âsî, yakınlığa riâyet etmedin; amcanın oğlunun hüküm yürüttüğünü görmek istemedin diye bağırdı. Hubâb, Allâh'a andolsun dedi, öyle değil; fakat Allâh'ın verdiği hakka karşı, onlarla savaşmayı istemedim.

Bu hali gören ve Hazrec boyunun Sa'd b. Ubâde'ye bey'at etmek istediğini anlayan Evs boyu ve bilhassa Üseyyid b. Hudayr, Tanrı'ya andolsun ki Hazrec bu işi ele alırsa bu üstünlük onlarda kalır; bir daha da size nasîb olmaz; kalkın, Ebû-Bekr'e bey'at edin dediler.

Ebû-Bekr-i Cevherî, "Kitabu Sakıyfe" de der ki: Evs kabîlesi, Hazrec kabîlesinin ulusu Üseyyid b. Hudayr'in de Ebû-Bekr'e bey'at ettiğini görünce (1) ümitsiz bir hale düşüp her yandan kalkarak Ebû-Bekr'e bey'at etmeye başladı. O derece bir tehacüm oldu ki Sa'd b. Ubâde ayaklar altında kaldı. Ya'kubî, bu hal karşısında bir topluluğun, Sa'd'in yatağının çevresini kuşatıp dikkat edin, Sa'd' ezeceksiniz diye bağırdığını rivâyet eder (2). Bu sözü duyan Ömer, öldürün, onu Allah öldürsün dedi ve Sa'd'in yatağının yanına gelip seni dedi, öylesine ayaklar altında ezmek isterim ki bütün uzuvların kırılıp dökülsün. Kays b. Sa'd, koşup Ömer'in sakalından tuttu ve Allâh'a andolsun diye bağırdı, Sa'din bir kılına dokunursan senin bir tek dişini bile sağlam bırakmam. Ebû-Bekr, Ömer diye bağırdı, sâkin ol; öyle bir zamandayız ki sükûna muhtâcız.

---

1) Nehc'ül-Belâga şerhi, VI. cilt; "Ansâr'ın anlamına dâir söz" ün şerhinde.

2) Ya'kubî; II, 103.

Ömer, Sa'd'i kendi haline bırakıp yanından ayrıldı. Bu sırada Sa'd de Ömer'e dönüp, Allâh'a andolsun dedi, ayağa kalkabilseydim, öyle bir çoşup köpürdüğümü görürdün ki sesimi Medîne sokaklarından, şehrin çevresinden bile duyardın da sen de, dostların da korkudan gizlenecek delik ararsınız; senin buyruk yürüttüğün topluluğun yanına değil, buyruğuna uyduğun topluluğun yanına yollardım. Ondan sonra dostlarına beni buradan çıkarın dedi. Dostları, onu omuzlayıp evine götürdüler (1).

Orada bulunanlar, Ebû-Bekr'e bey'at ettikten sonra başkalarının da bey'atlerini sağlamak için onu mescide götürdüler. Bu sırada Alî ve Abbâs henüz Peygamber'i (S.M.) yıkamakla meşguldüler. Mescidden tekbir sesini duydular. Alî, bu gürültü nedir diye sordu. Abbâs, hiç böyle birşey olmamıştı dedikten sonra Alî'ye döndü de, Sana ne demiştim ben dedi (2).

Bey'atın Hâşimoğullarına duyurulması

Berâ' b. Âzıb, koşup Hâşimoğullarını buldu; ey Hâşimoğulları, halk Ebû-Bekr'e bey'at etti diye bağırdı. Hâşimoğulları şaşkınlıkla birbirlerine baktılar ve Müslümanlar, biz Hz. Muhammed'in (S. M.) en yakınlarıyken, böyle bir işe girişmezler de-

---

1) Taberî, II, 455-459;

2) El-Ikd'ül-Ferîd, III, 63; Cevherî'de İbni Ebi'l-Hadîd'in rivâyetiyle, II, 133; 74. sahifede başka bir ibâreyle ve "Muvaffakiyyât" ın VI. cildinden naklen Zübeyr'den;

diler. Abbâs andolsun Kâ'be'nin Rabbine dedi, onlar işi bitirdiler bile. Muhâcirlerle Ansârın bir kısmı, hilâfetin, Alî'nin hakkı olduğunda şüphe etmiyordu. Ya'kubî, Berâ' b. Âzib'den naklen der ki: Abbâs, Hâşimoğullarına: Elleriniz ebedî olarak toprağa bulandı; bilin ki ben size bunu söyledim, söyledim ama dinlemediniz beni dedi.

Taberî diyor ki: Eslem kabîlesi Medîne'ye geldi. O kadar kalabalıktı gelenler ki Medîne sokakları daraldı, hepsi de varıp Ebû-Bekr'e bey'at etti. Ömer, defâlarca, Eslem boyunu görünce anladım ki artık üstünlük bizde demiştir (1).

Şeyh Müfîd, "Kitabu Cemel" de, Eslem boyunun Medîne'ye gelmesinin, kumaş ve azık almak için olduğunu, onlara, gelin, bize yardım edin; Rasûlullâh'ın halifesi Ebû-Bekr'e bey'at edilsin, ondan sonra biz de size azık verelim, ihtiyâcınızı giderelim diyerek itmâ' edildiklerini; onların da Ebû-Bekr'e bey'at ettiğini bildirir.

Ebû-Bekr'e bey'at edildikten sonra onu mescide götürdüler. Ebû-Bekr, minbere oturdu. Halk, geceyedek bey'at etti. Böylece salı gecesi geldi çattı (2).

Umûmî Bey'at

Hz. Ebû-Bekr'e, Sakıyfe'de bey'at edilişinin er-

---

1) Taberî, II, 458, İbnî Esîr, II, 224. Zübeyr b. Bekkâr Şerhu Nehc'il-Belâga'dan, VI, 287 de, Ebû-Bekr, Eslem boyunun bey'atiyle kuvvetlendi diyor.

2) E'r-Riyâz'ün-Nadıra, 1, 164; Târîh'ul- Hamîs, 1. 188.

tesi günü, mescide varan Ebû-Bekr, minbere çıkıp oturdu. Ömer, Ebû-Bekr söze başlamadan kalkıp Allâh'a hamd ve senâdan sonra, dünkü sözüm dedi, ne Kur'an'dandı, ne Peygamber'in hadîsinden; ancak ben Peygamber'in, halkın işlerini tamamiyle düzüp koştuktan sonra dünyâdan göçecek en son zât olacağını sanıyordum; Allah, sizi doğru yola götüren Peygamberi'nin vâsıtasiyle, aranızda Kur'an'ı bıraktı. Peygamber'in sizi sevkettiği yolu görüp gözetin. Şimdicek de sizin hükmünüzü en iyiniz verdi; Peygamber'in dostu olan ve mağarada iki kişinin biri bulunan zâta ısmarladı; kalkın, ona bey'at edin.

Böylece Ebû-Bekr'e umûmî bey'at, Sakıyfe'deki bey'atten sonra mescidde tamamlandı. Buhârî, Sahîh'inin IV. cildinin 65. sahifesinde, "Bir kısım halk daha önce Benî-Sâide Sakıyfesinde bey'at etmişti; fakat umûmî bey'at mescidde, Peygamber'in minberinde oldu" der. Enes b Mâlik rivâyet eder ki: İşittim, o gün Ömer, Ebû-Bekr'e, minbere çık deyip durmuştu. Nihayet Ebû-Bekr minbere çıktı ve bütün halk, ona bey'at etti. Ondan sonra Ebû-Bekr, Allâh'a hamd-ü senâda bulunup dedi ki :

Ey insanlar, hükmünüz bana verildi; oysa ki ben, sizin en hayırlınız değilim. İyi hareket edersem bana yardım edin; kötülükte bulunur, uygunsuz hareket edersem beni doğru yola sevkedin...

Bu sözlerin sonunda, "Allâh'ın ve Rasûlünün buyruğuna uydukça bana uyun; Allâh'ın ve Peygamberin buyruğuna uymazsam siz de bana uymayın; kalkın namaza, Allah sizi bağışlasın" dedi (1).

1) İbni Hişâm, IV, 340, Taberî, III, 203; İbni Ku-

Bey'atten sonra

Rasûlullâh (S.M.) pazartesi günü vefât etmişlerdi. Pazartesi gününden salı gününün ikindi vaktinatek üç iş başarıldı: Sakıyfedeki tartışmalar, ilk bey'at, mescidde umûmî bey'at ve Ebû-Bekr'in halka namaz kıldırması.

Tarihçiler diyorlar ki: Ebû-Bekr'e bey'at edildikten sonra salı günü halk, Rasûlullâh'ın cenâzesine yöneldi (1). Eve geldiler, namazını kıldılar (2). Cenâze namazı imamsız kılındı; Müslümanlar bölük bölük gelip namazını kıldılar (3).

---

teybe: Uyûn'ül-Ahbâr, II, 234; E'r-Riyâz'ün-Nadîra, 1, 167; İbni Kesîr, V., 248 Suyûtî: Târîh'ul-Hulefâ, 47; Kenz'ül-Ummâl, III. 129; 2254. hadis, Siyre-i Halebiyye, III, 397, Cevherî, Ebû-Bekr'in hutbesini, Nehc'ül-Belâgâ şerhinden rivâyet eder, 1, 134; Safvet'üs-Sîfve'de de vardır, I, 98, Buharî, "Kitab'ül-Bey'a" da, IV. cildin 165. sahifesinde hutbeyi, cüz'î bir farkla Enes'ten bu suretle zikretmektedir.

1) İbn-i Hişâm. IV, 343; Taberî, II, 450, İbni Esîr'in "Kâmil" i, II, 225; İbni Kesîr, V, 248; Siyre-i Halebiyye, III, 392, 394; son kaynakta, bey'atin tamamlandığı ve halkın, Rasulullâh'ın techiz ve tekfinine gittiği gün tasrih edilmemiştir.

2) İbn-i Hişâm, IV, 343.

3) İbn-i Sa'd'in "Tabakaat" ı, II, K 2, 70; İbni Esîrin "Kâmil" i, II, 11. yıl olayları; Nihayet'ül-İreb, XVIII, 392-393.

Peygamber'in (S.M.) defni ve defninde hazır bulunanlar :.

Hazret-i Rasûl-i Ekrem'i (S.M.) yıkayıp defnedenler, Abbâs, Alî, Fazl ve Peygamber'in kölesi Sâlih'ti (1).

Rasûl-i Ekrem'in (S.M.) dört kişi tarafından defnedildiği de rivâyet edilmiştir: Alî, Abbâs'ın oğulları Fazl ve Kusem, Peygamber'in kölesi Sâlih Şukrân (2). Bunlar defin işini bitirdiler. Üsâme'nin de bunlarla bulunduğu söylenmiştir. Hz. Rasûl-i Ekrem'i (S.M.) bunlar yıkamışlar, defin işini de bunlar görmüşlerdi (3). Ebû-Bekr'le Ömer, Hz. Peygamber'in defninde bulunmamışlardı (4).

Hz. Âişe rivâyet eder: "Biz, Rasûlullâh'ın defninden, çarşamba gecesi kazma, kürek seslerini duyunca haberdar olduk." (5). Âişe'den gelen diğer ri-

---

1) İbn-i Sa'd'in "Tabakaat" 1, II, K 2, 70, El-Bed'u ve't-Târîh'de buna yakın bilgi verir.

2) Kenz'ül-Ummâl, IV, 54 ve 60;

3) El-Ikd'ül-Ferid, III, 61, Zehebi Târihinin 1. cildinde, 321, 324 ve 326. sahifelerde buna yakın bilgi vermektedir.

4) Kenz'ül-Ummâl, III, 140;

6) İbn-i Hişâm, IV, 342; Taberi, II, 452 ve 455; İbni Kesir, V, 270. "Üsd'ül-Gaabe" de Hz. Rasûl'ün hâl tercemesinde; 1. cildin 34. sahifesinde diğer bir rivâyet olarak kazma ve kürek seslerinin salı gecesi duyulduğu zikredilir; "Tabakat" ta, II, K 2, 78, ve Târihu Hamis'te, 1, 191, de böyledir; Zehebi Târihinde de rivâyet budur, 1,327. Fakat doğrusu, Müsned-i Ahmed'de olduğu gibi çarşamba gecesidir; orada çarşamba gecesinin sonu denmektedir, VI, 62.

vâyette de "Biz, Rasûlullâh'ın nereye defnedildiğinden haberdar değildik; ancak kürek seslerini duyunca anladık" denmektedir (1).

Gene rivâyet edilmiştir ki: Yakınlarından başka Hz. Rasûl'ün (S.M.) yanlarında kimse yoktu. Ansâr'dan Benî-Ganem boyu, evlerinde otururlarken kürek seslerini duydular, sonradan Benî-Ganem büyükleri, biz gecenin sonuna doğru kürek seslerin duyduk demişlerdir (2).

★

Sa'd ve taraftarları, seçim tartışmasında alt olmuşlardı; fakat Alî'ye taraftar olan bir bölük, hâlâ Ebû-Bekr'e karşıydı. Sa'd taraftarları da, Alî'nin halîfeliğini isteyenler de, Ansâr'ın re'yini kendi lehlerine çevirmeyi istiyorlardı. Ya'kubî diyor ki: Muhâcirlerle Ansâr'ın bir kısmı, Ebû-Bekr'i bırakmak, Alî'nin halîfeliğini sağlamak emelindeydi ki Abbâs b. Abdülmuttâlib, Fazl b. Abbâs, Zübeyr b. Avvâm, Hâlid b. Saîd, Mıkdâd, Selman-ı Farisî, Ebû-Zerr-i Gıfârî, Ammâr b. Yâsir, Berâ' b. Âzib ve Übeyy b. Kâ'b bunlardandı. Ebû-Bekr-i Cevherî'nin "Sakıyfe" sine göre, bunlar, geceleyin toplandılar. Hilâfet işinin Muhâcirlerle Ansârın meşveretiyle halledilmesini istiyorlardı. Yukarıda yazılanlardan başka Abâdet b. Sâmit, Eb'ül Heysem b. Teyyihan ve Huzeyfe de bunlardandır (3). Bun-

1) Müsned, VI, 242 ve 274;
2) "Tabakaat", II, K 2, 78;
3) Ebû Bekr-i Cevherî'nin Sakıyfe rivâyeti. bni Ebi'l-Hadîd'in Nehc'ül-Belâga şerhinin II. cildinde. 13. sahifede geçer, tafsilide aynı cildin 74. sahifesindedir. "El-İmâmetu ve's-Siyâse" de de bunu yakın izâhât vardır.

dan önce Ebû-Bekr, Ömer, Ebû-Ubeyde ve Mugıyra b. Şa'be'yi çağırıp onlardan bu işi sormuştu. Her üçü de, Abbâs b. Abdülmuttâlib'le görüşmesini, kendisinin ve oğullarının faydasını sağlayacak bir tarzda onu tatmîn etmesini, Abbâs buna râzı olursa Alî b. Ebû-Tâlib yönünden rahatlaşacağını söylemişti. Cevherî'nin rivâyetine göre bu re'y, yalnız Mugıyra'nındı; gerçeğe daha yakın olanı da budur. Ebû-Bekr bu re'yi beğendi ve geceleyin Ömer, Ebû-Ubeyde ve Mugıyra ile Abbâs'ın evine gitti. Ebû-Bekr, Allâh'a hamd-ü senâdan sonra dedi ki: Gerçekten de Allahu Taâlâ, Hz. Muhammed'i (S.M.) halka buyruklarını bildirmek, inananları idare etmek için gönderdi. Mübârek ömrünü, onların arasında geçirdikten sonra onu kendi katına çağırdı ve ona vaadettiğini ihsan etti. Peygamber (S.M.), vefâtında halkı, neye karar verirlerse onu yapmaları için bu işi halka bıraktı. Onlar da kendilerini idâre etmek, işlerini görüp gözetmek için beni seçtiler; ben de Allâh'ın yardımıyla bu işi kabûl ettim. Bu hususta bir gevşeklik göstereceğimden korkuyorum; başarı vermesini Allâh'tan dilemekte, ona sığınmaktayım. Bana, umûmun re'yi hilâfına bâzı şeyler olduğunu haber verdiler; bu hususta da size dayanmaktadırlar. Bu işte sizin de halka uymanız, muhâlefette bulunanları fikirlerinden döndürmeniz gerektir. Şimdi size gelişimizden maksadımız, bu işte size de bir pay vermek, böylece sizin de, evlâdınızın da faydalanmasını sağlamaktır. Siz, Peygamber'in amcasısınız; halk sizin makamınızı bilmektedir; böyle olduğu hâlde bu işi size vermediler. Ey Hâşimoğulları, Allâh'ın Peygamberi hem sizdendir, hem bizden; yalnız size ihtisası yoktur.

Hz. Ömer, bu sözlere şunları da ekledi :

Bir de şu var: Sanmayın ki size gelişimiz, sizden yardım istemek, sizin de bize uymanızı sağlamak içindir. Hayır, yalnız Müslümanların birleştikleri bir işte sizden muhâlefet sesinin duyulmasını istemiyoruz; çünkü bu işin ziyânı size ve muhâlefette bulunanlara dokunur, yaptığınız işi iyice düşünün.

Abbâs, Allâh'a hamd-ü senâdan sonra dedi ki:

Allâhu Taâlâ Muhammed'i, dediğin gibi emirlerini bildirmek, yoluna gidenlere, îmân edenlere dost olmak, onlara, Peygamber'inin vücuduyla lûtufta bulunmak üzere yolladı ve sonunda onu, kendi katına çağırdı; ona vaad buyurduğu ihsânı lûtfetti. Müslümanlara da gerçeği bulmayı, kendilerine doğru yolu seçmeyi emretti; yol yitirip gerçekten sapmalarına memur etmedi. Sen bu hakkı Peygamber adına derîuhde ettiysen bil ki bu, bizim hakkımızdır; sen onu zorla aldın. Yok, Peygamber'e uyanların adına böyle bir hakkı elde ettiysen biz de onlardanız; fakat senin işinde re'yimiz olmadı, yerimizden kıpırdamadık; aranıza katılmadık ve bil ki bu işe râzı da değiliz. İnananların vâsıtasiyle bu hakkı elde ettin, buna lâyık olduysan bizim rızâmız olmadığından bu iş, gene sana terettüp etmez. Bu ne tenâkuzdur ki bir yandan bana itiraz ediyorlar diyorsun; öte yandan da seçildiğini, sana re'y verdiklerini söylüyorsun. Bir yandan kendine Rasûlullâh'ın halîfesi adını takıyorsun; öte yandan Peygamber, bu işi, içlerinden birini seçsinler diye ümmete bıraktı diyorsun. Bana vereceğin dünyalığa gelince: Vereceğin şey, mü'minlerin hakkıdır da bana vermeye kalkışıyor-

şan buna hakkın yok (1). Tümü de bizim hakkımızsa, tümünü bize vermen gerek; bir kısmını verip bir kısmını vermemene de râzı değiliz. Sâkin ol, dur bakalım. Rasûlullâh (S.M.) bir ağaçtır ki biz, o ağacın dallarıyız, budaklarıyız; siz de o ağacın gölgesinde oturmadasınız.

Konuşmalar, buraya vardı, bir sonuç alınamadı; Ebû-Bekr ve dostları, Abbâs'ın evinden çıkıp gittiler.

Hz. Fâtıma'nın (A.M.) evine sığınanlar:

Ömer b. El-Hattâb der ki: Allah Peygamberini dünyâdan alınca bize haber geldi ki Alî, Zübeyr, ve bâzı sahâbe bizden yüz çevirmiş, Fâtıma'nın evinde toplanmışlar (2).

Târihçiler, Fatıma'nın evine sığınanların adlarını, Alî ve Zübeyr'den başka şu sûretle kaydediyorlar:

1) Abbâs b. Abdülmuttalib, 2) Utbe b. Ebî-Leheb, 3) Selmân-ı Fârisî, 4) Ebû-Zerr-i Gıfârî, 5) Ammâr b. Yâsir, 6) Mikdâd b. El-Esved, 7) Berâ" b. Âzib, 8) Ubeyy b. Kâ'b, 9) Sa'd b. Ebî-Vakkas, 10) Talha b. Ubeydullah. Hâşimoğullarının bir kıs-

---

1) Cevherî'nin "Sakıyfe" siyle "El-İmâmetü va's'-Siyâse" de, "Senin hakkınsa bizim ona ihtiyacımız yok."

1) Müsnedu Ahmed, I, 55; Taberî, II, 466; İbni Esir, II, 221; İbni Kesir, V, 264; Safvet'us-Sıfva, I, 97; Nehc'ül-Balâga şerhi, 1, 123; Suyûti Târihinde Ebû-Berk'e bey'at bahsinde, 45; İbni Hişâm, IV, 336; Teysir'ül--Vasûl, II, 41.

mı, Muhâcir ve Ansârdan bir topluluk (1). El-Fusûl'ül-Mühimme, bu on kişiden başka adları da zikreder.

Alî ile ona uyup Ebû-Bekr'e bey'at etmeyenler ve Fâtıma'nın evinde toplananlar hakkında târih, siyer, sıhâh ve müsnedlerle edebî ve kelâmî kitaplardaki rivâyetler, tevâtür haddine varmıştır. Yalnız yazanlar, olup bitenleri ve Ebû-Bekr'e bey'at edenlerle Fâtıma'nın evinde toplananları yazarlarken tam bilgi vermekten çekinmişler, mecbur oldukları zaman çâresiz kalıp işi incelemeden yazmışlardır. Belâzürî de bunlardandır; der ki:

Alî, Ebû-Bekr'e bey'at etmeyince Ebû-Bekr, gidip Alî'yi nasıl olursa olsun getirmesini buyurdu. Ömer, Alî'nin yanına varınca aralarında tartışmalar oldu. Alî, Ömer'e dedi ki: "Hilâfet memesinden öylesine süt sağmadasın ki yarısı da senin olacak. Allâh'a andolsun ki Ebû-Bekr'in halifeliği için bu gün coşup köpürmen, yarın başkalarından üstün olman içindir." (2)

Ebû Bekr, vefâtıyla sona eren hastalığında, "Dünyâda işlediğim şeylerden hiç birisine yanmam, kederlenmem; ancak ne olurdu üç şeyi yapmasay-

(1) Verdiğimiz kaynaklardan başka kaynaklar da vardır ki bunların, Ebû-Bekr'e bey'at etmediklerini ve Fâtıma'nın evinde toplandıklarını kaydederler. Bu kaynakların bir kısmı, Alî'ye bey'at için toplandıklarını bildirir ki şunlardır: E'r-Riyaz'ün-Nadıra, 1, 167. Târihu Hamis, 1. 188; El-Ikd'ül-Ferid, III, 64; Tarihu Ebi'l-Fidâ', 1, 156; İbni Şihne (Tarihul-Kâmil hâşiyesinde), 112; Ebû Bekr-i Cevherî, İbni Ebil-Hadid'den rivâyet yoluyla, II, 130-134; Siyre-i Halebiyye, III, 394 ve 397.

(2) Ensâb'ül-Eşrâf, I. s. 587.

dım... O üç şeyin biri bu: Ne olurdu, Fâtıma'nın evine gitmeseydim; o kapı bize, bizimle savaşmak için kapanmıştı ama keşke gene kendi hâline bıraksaydım..." demiştir (1).

Tarihu Ya'kûbî'de şöyle rivâyet ediliyor: Keşke Rasûlullâh'ın kızı Fâtıma'nın evinin kapısını açtırmasaydım, halkı eve yığmasaydım, sonunda o kapının kapalı kalması, savaşla sonuçlanacaktı, ama keşke ben bu işi yapmasaydım" demiştir (2).

Tarihçiler, Cenâb-ı Fâtıma'nın evine gidenlerin adlarını şöyle yazıyor:

1) Ömer b. El-Hattâb, 2) Hâlid b. Velîd, 3) Abdurrahman b. Avf, 4) Sabit b. Kays b. Şemmâs, 5) Ziyâd b. Lebîd, 6) Muhammed b. Müslime, 7) Selme b. Sâlim b. Vakş, 8) Selmet b. Eslem, 9) Üseyyid b. Hudayr, 10) Zeyd b. Sâbit. (3)

---

1) Taberî, II. 619. Mes'ûdî'nin "Murûc'uz-Zeheb" inde Ebû-Bekr'in ölümü bahsinde, 1, 414; El-Ikd'ül-Ferîd, Ömer'in halife oluş bahsinde, III, 69; Kenz'ül-Ummâl, III, 135; Müntahabu Kenz II, 171; El-İmâmetu ve's-Siyâse, I, 181; Kâmil l'il Muberred, İbni Ebi'l-Hadîd'in II. cildinden naklen, 130-131; Ebû-Ubeyde, "Kitab'ül-Emvâl" de, 131. Bu kaynak, Ebû-Bekr'in, üç şey yaptım, keşke yapmasaydım dediğini nakleder ve Ebû-Ubeyde, bunu söylemek istemiyorum dediğini nakleder. Cevherî, İbni Ebi'l-Hadîd'in rivâyetiyle, IX. 293; Lisân'ül-Mîzân, IV, 189; Tarihu İbni Asâkir'de Ebû Bekrin hâl tercemesinde Sıbt ibn'il-Cevzi'nin "Mir'ât'üz-Zamân" ına da bakınız. Zehebî; I, 388.

2) II, 115;

3) Taberî, II, 443-444; Ebû-Bekr Cevherî, İbn-i Ebi'l-Hadîd'den rivâyet yoluyla, II, 130-134 ve VI, 285; XVII. ciltte Kadi'l-Kudât'ın cevabında bu topluмdan bahsedilmektedir.

Fâtıma'nın evine gidenlerle eve sığınmış bulunanlar arasındaki olaylara gelince :

Muhâcirlerin bir kısmı, o cümleden olarak Alî ve Zübeyr, Ebû-Bekr'e bey'at edilmesinden kırılarak silâhlariyle Fâtıma'nın evine sığındılar (1). Ebû-Bekr ve Ömer'e, muhâcirlerle Ansârdan bâzılarının, Alî b. Ebû-Tâlib'le beraber, Rasûlullâh'ın (S.M.) kızı Fâtıma'nın evinde toplandıkları haber verildi (2). Bu toplanmadan maksatlarının da Alî'ye bey'at etmek olduğu söylendi (3).

Ebû Bekr, gidip evdekileri çıkarmaya Ömer'i memur etti ve çıkmazlarsa, direnirlerse onlarla savaşa giriş dedi. Ömer, evi yakmak için eline bir de meş'ale almıştı. Fâtıma bunu görünce, Ey Hattâb oğlu dedi; evimi yakmaya mı geldin? Ömer evet dedi. Ümmete uyun ve bey'at edin (4). El-İmâmetu ve's-Siyâse'nin rivâyetine göre vak'a şöyle oldu :

Ömer, Fâtıma'nın evinde toplananları dışarıya çağırdı; dışarı çıkmadılar. Bunun üzerine Ömer odun istedi ve Ömer'in canı kudret kabzasında olan Allâh'a andolsun ki dışarı çıkmazsanız, evi içindekilerle beraber yakacağım dedi; Ömer'e, Ey Ebâ-Hafs dendi, Fâtıma da bu evde. Olsun dedi Ömer (5).

---

1) E'r-Riyâz'ün-Nadıra, I, 167; Cevherî, İbni Ebi'l-Hadîd'den naklen, I, 132 ve VI, 293; Tarihu Hamis. I, 188.
2) Ya'kubî, II, 105;
3) İbni Şıhne, 112, Kâmil haşiyesi; İbni Ebi'l-Hadîd, II, 134.
4) El-Ikd'ül-Ferîd, III, 64; Ebû'l-Fidâ', 1, 156.
5) El-İmâmetu ve's-Siyâse, 1, 12.

"Ensab'ül-Eşrâf" da bu olay şöyle yazılmakta:

Ebû-Bekr, bey'at almak için Ömer'i gönderdi; bey'at edilmeyince Ömer, elinde alevlenmiş bir meşa'leyle eve yürüdü. Fâtıma, kapıda Ömer'le yüz yüze geldi ve ona, Ey Hattâb oğlu dedi; evimde beni yakmaya mı geldin? Ömer, evet dedi; bu iş, babanın getirdiğini sağlamlaştırır (1).

Cevherî, "Sakıyfe" sinde şöyle yazıyor: Ömer, bir bölük halkla, içindekilerle beraber yakmak için Ali'nin evine yürüdü (2).

Meşhur tarihçi İbn-i Şıhne'nin yazdığı da şöyle: Evi içindegilerle yakmak üzere yürüdü (3). Kenz'ül-Ümmâl de diyor ki:

Ömer, Fâtıma'ya, Rasûlullâh'ın hiç kimseyi senin kadar sevmediğini biliyorum; fakat bu, beni yapacağım işten alıkoyamaz; onlar, evinde toplanırlarsa emredeceğim, evi yakacaklar dedi (4).

Abdullah b. Zübeyr, Hâşimoğullariyle savaşırken onları bir dağ gediğinde kuşatmıştı; odun getirip onları yakmalarını emretti. Kardeşi Urve, bu işi mâzûr göstermek için, kardeşimin bu işi, onları korkutmak içindir; zâten geçmişte de olmuştu bu iş; Hâşimoğullarını bey'atten çekindikleri zaman da onları ateşe verip yakmak için odun getirmişlerdi demişti (5); hatırlattığı olay, bu olaydı.

---

1) 1, 586.
2) İbni Ebi'l-Hadid'in rivâyetiyle, II, 132, VI, 2; Hamis, 178; E'r-Riyaz'ün-Nadıra, 1, 167.
3) Tarih-i Kâmil haşiyesinde, 112;
4) III, 140.
5) Murûc'üz-Zeheb, II, 100; İbni Ebi'l-Hadid, II, 481, İran basımı (Oğlu yetişinceye dek Zübeyr bizden ayrılmadı) sözünün şerhinde.

Ya'kubî der ki:

"Bir toplulukla geldiler." Sonund da şunu söyler: "Alî'nin kılıcı kırıldı; eve girdiler." (1)

Taberî şöyle yazar:

Ömer b. Hattâb, Alî'nin evine geldi. Talha, Zübeyr ve Muhâcirlerden bâzıları evdeydi. Zübeyr, elinde kınsız bir kılıç olduğu halde evden çıkıp Ömer'e hücum etti. O sırada ayağı kaydı; kılıç elinden düştü. Ömer'le gelenler ona hücum edip tuttular (2). Alî, ben Allâh'ın kuluyum, Rasûlullâh'ın kardeşiyim demekteydi; onu tutup Ebû-Bekr'in yanına götürdüler; bey'at et dediler. Alî, bu işe ben sizden daha lâyıkım, aslâ size bey'at etmem. Gereken iş şudur: Siz bana bey'at edin. Siz Ansâra; Raslullâh'ın, Peygamber'in boyundan olduğunuzu delîl getirdiniz; onlar da hükmü size teslim ettiler; ben de aynı delîli size karşı getirmedeyim. Allâh'tan korkuyorsanız insaf edin; Ansâr, Peygamber'in boyundan olduğunuza dâir nasıl size hak verdiyse siz de, bizim Peygamber soyundan olduğumuza dâir getirdiğim delîli duyun; bize hak verin; aksi takdirde sitemkârlardan olursunuz dedi. Ömer bey'at etmedikçe senden el çekmeyiz deyince Alî, ey Ömer dedi, iyi sağ bu sütü, yarısı senin olacak. Bugün onun faydası için düzüp koştuğun bu iş, yarın sana dönecek. Andolsun Allah'a

---

(1) II, 105;

(2) Taberî, II, 443-444, 446; Muhibb'üd-dîn-i Taberî: Rıyaz'un-Nadıra, 167; Târihu Hamis, 1, 188; İbni Ebi'l-Hadîd, II, 58, 122, 132, 134; VI, 2; Kenz'ül'Ummâl, III, 128,

ki senin sözünü kabûl etmeyeceğim, Ebû-Bekr'e bey'ate râzı olmayacağım. Ebû-Bekr, sen râzı olmadıkça ve bey'ate rızâ vermedikçe ben de zorlamam seni; zorla bey'at ettirmem sana dedi.

Ebû-Ubeyde, "Ey Ebe'l-Hasen, sen yeni yetişmiş bir gençsin, bunlarsa Kureyş'in ihtiyarları; tecrübeleri var; gün görmüş kişiler; sende bu görgü olamaz. Zannımca Ebû-Bekr'in, senden ziyade bu işe gücü yeter; senden iyi bu yükü taşır; bu meydanın eridir o. İşi ona bırak, ondan râzı ol. Yaşarsın, ihtiyarlarsın; sana da nöbet gelir. Üstünlüğün, Rasûlullâh'a yakınlığın, ilk Müslüman oluşun, Allah yolunda savaşın inkâr edilemez; elbette bu işe daha lâyıksın" gibi muslihâne sözler söyledi.

Alî, ey Muhâcirler, Allâh'tan korkun; Peygamber'in hükmünü, evinden, Ehlibeytinden dışarıya salmayın, kendi evlerinizi o kudretin merkezi yapmayın; Peygamber'in Ehlibeytinin hakkını, mevkiini onlardan almayın. Allâh'a andolsun ki ey Muhâcirler, biz Ehlibeyt, Kur'an'ı, Allâh'ın hükümlerini, Peygamber'inin sünnetini elbette sizden fazla biliriz ve bu işe sizden daha lâyıkız; hevâ ve hevesinize uymayın; sonra gerçek yoldan sapar, o yola uzak kalırsınız dedi.

Beşir b. Sa'd, Yâ Alî dedi, Ansâr, bu sözlerini Ebû-Bekr'e bey'atten önce duysaydı, onlardan iki kişi bile sana karşı durmazdı; fakat ne yapalım ki iş, oldu bitti; halk bey'at etti.

Alî, bey'at etmeden evine döndü.

İbni Ebi'l-Hadîd, Nehc'ül-Belâga şerhinde (VI

285) Cevherî'den böyle naklediyor ve gene diyor ki (1) :

Fâtıma, Alî ve Zübeyr'e karşı olan hareketleri görünce evinin kapısına geldi de, ey Ebâ-Bekr dedi, ne tez Rasûlullâh'ın hanedânına karşı bu işe saptın; Allâh'a andolsun ki ölünceyedek Ömer'le konuşmayacağım (2).

Başka bir rivâyette Fâtıma'nın ağlayıp feryad ederek çıktığı ve gelenleri bir yana sürdüğü söylenmektedir. Ya'kubî diyor ki: Fâtıma dışarıya çıktı ve Allâh'a andolsun dedi, evimden çıkmazsanız başımı açar, saçlarımı döker, Allâh'ın tapısına sığınır, sizi şikâyet ederim. Bunun üzerine halk dağıldı; evde bulunanlar da dışarıya çıktılar (3).

Mes'ûdî der ki:

Sakıyfe'deki bey'atten sonra salı günü de bey'at devam etti. Alî gelip Ebû-Bekr'e, bizimle meşevrette bulunmadın, hakkımıza rîâyet etmedin deyince Ebû-Bekr, Evet, fakat fitneden, kargaşalıktan korktum dedi (4).

---

1) Şerh, II, 134; VI 286;
2) Ebû Bekr-i Cevherî, İbni Ebi'l-Hadid'den naklen, II, 134;
3) II, 105 ve İbni Ebi'l-adid, II, 4.
4) Murûc'üz-Zeheb, I, 414; El-İmâmetu ve's-Siyâse, I, 12-14.

Ya'kubî, bir topluluğun Alî b. Ebû-Tâlib'e geldiğini, ona bey'at etmek istediklerini, Alî, yarın sabah başlarınızı tıraş edib yanıma gelin buyurduğunu, fakat ertesi sabah ancak üç kişinin geldiğini söyler (1).

Bu olaylardan sonra Alî, Fâtıma'yı bir merkebe bindirip geceleyin, Ansârın kapılarını çalarak yardım istemeye başlamıştı; Fâtıma da onları yardıma çağırıyordu. Yardıma çağrılanlar, Ey Rasûl'ün kızı diyorlardı; biz bey'at ettik; amcanın oğlu, Ebû-Bekr'den önce bizden bey'at isteseydi hiç kimseyi onunla bir tutmazdık; onu kabûl ederdik. Alî de bu söze, Şaşılacak şey, demek Rasûlullâh'ın cenâzesini gusül verilmemiş, kefenlenmemiş olarak evinin ortasında bırakıp Peygamber'den kalan riyâseti elde etmek için tartışmaya, savaşmaya kalkışmamı istiyordunuz diyor. Fâtıma da, Ebu'l-Hasen, gerekli vazîfesini yaptı; onlar da yapacaklarını yaptılar; Allah bunu onlardan soracak diyordu (2).

Muâviye, sonradan Hz. Alî'ye yazdığı bir mektupta, Ya'kubî'nin bu rivâyetine işâretle demiştir ki: "Daha dün, evindeki kadınını geceleri bir merkebe bindiriyor, oğulların Hasan ve Huseyn'in el-

---

1) II, 105; İbni Ebi'l-Hadid, II, 4;

(2) Ebû-Bekr-i Cevherî, "Sakıyfe" de İbni Ebi'l-Hadid'in rivâyetiyle, VI, 28; El-İmâmetu ve's-Siyâse, I, 12.

lerini tutuyor, Ebû-Bekr'e bey'at yüzünden İslâmı ilk kabûl edenlerin, Bedir ehlinin kapılarını birer birer çalıyor, onlardan kendine bey'at istiyordun; onları yardıma çağırıyordun. Fakat dört-beş kişiden başka dâvetine icâbet eden olmamıştı. Canıma andolsun, hak sende olsaydı, onlar bu dâveti kabûl ederlerdi; fakat sen, boş bir dâvâya kalkışmıştın; geçmişte olmayan, görülmemiş birşeyi dile getirmedeydin; ulaşamayacağın birşeyi istiyordun. Ben unutkan olsam bile Ebû-Süfyân'a, o seni bu işe tahrîk ettiği zaman söylediğin sözü unutmadım. Azim ve irâde sâhibi kırk kişi bulsaydım demiştin, kıyâm eder, bu zattan hakkımı dilerdim dedin (1).

Sıffîn savaşında da Muâviye ordusu, Alî'nin ordusunun sudan faydalanmasına engel oldukları zaman Amr b., Âs, Muâviye'ye, ben de duydum, sen de duydun; Alî, bana uyan kırk kişi bulsaydım demişti ve sonra bir şey daha söylemişti... diyerek bunu işâret etmişti (2).

---

1) İbni Ebi'l-Hadid, II, 67; Kitabu Sıffiyn, 182;

2) Bu olayı, muhtasaran aşağıdaki kitaplardan naklettik: Taberî, II, 448; Sahîhu Buhârî'de, "Kitabu Magazî" nin "Hayber Gazvesi" bölümünde III, 38; Sahîh Müslim, I, 72 ve "Bizim mirâsımız yoktur; bıraktığımız sadakadır" sözünü anlatırken, III, 153; İbni Kesîr, VI, 285-286, El-Ikdü'l-Ferîd, III, 64; İbni Esîr (muhtasaran), II, 224; Kifâyet'üt-Tâlib, 225-226; İbni Ebil-Hadid, II, 122, Mes'ûdî, II, 414; Murûc'üz-Zeheb ve E't-Tenbîh s. 250; Savâik, I, 12, Tarihu Hamis, I, 193; Ebü'l-Fidâ, I, 156; El-Bed'u ve't-Târîh, V, 66.

Bey'at işinin sonu

"Üsd'ül-Gaabe" de, Ebû-Bekr'in hâl tercemesinde bey'at etmiyenler, en doğru rivâyete göre ancak altı ay sonra bey'at ettiler denmektedir (1). Tarihu Ya'kûbî, Alî, ancak altı ay sonra bey'at etti der (2). "El-İstîâb" da ve "E't-Tenbîhü ve'l-İşrâf" da, Alî'nin, Ebû-Bekr'e, Hz. Fâtıma'nın vefâtından sonra bey'at ettiği bildirilmektedir (3). "El-İmâmetu ve's-Siyâse" şöyle yazar:

Alî, Fâtıma'nın vefâtından sonra bey'at etti; Fâtıma'nın vefâtı, Hz. Peygamber'in vefâtından yetmiş beş gün sonradır. Züherî, bu olayı ve Peygamber'in mîrâsı husûsunda Ebû-Bekr'le Fâtıma arasında cereyan eden hâdiseyi mufassal olarak yazar ve Üm'm'ül-Mü'minîn Âişe'den rivâyet eder. Âişe demiştir ki: Fâtıma, Ebû-Bekr'e darıldı; vefâtına kadar da onunla konuşmadı. Alî, Fâtıma'nın vefâtını, Ebû-Bekr'e haber vermedi ve onu, geceleyin defnetti. Fâtıma hayatta oldukça halk, Alî'ye saygı göşteriyordu; Fâtıma göçtükten sonra Alî'den yüz çevirdiler. Fâtıma, Peygamber'den sonra altı ay yaşadı; altı ay sonra vefât etti.

Rivâyet eden der ki: Birisi Züherî'den, Alî altı ay bey'at etmedi mi diye sordu. Züherî, ne o etti, ne de Hâşimoğullarından biri. Ancak Alî bey'at ettikten sonra onlar da bey'at ettiler dedi.

"Teysir'ül-Vusûl" de Hâşimoğullarından bir tek

---

1) III, 222;
2) II, 105;
3) 250;

kişinin bile bey'at etmediği, ancak Ali bey'at ettikten sonra ettikleri bildirilir (1).

Belazürî, "Ensâb'ül-Eşrâf" ta şöyle nakleder:

Araplar dinden dönünce Osman, Alî'nin yanına gitti ve ey amca oğlu dedi, sen bey'at etmedikçe hiç kimse bu düşmanlarla savaşa gitmiyor... ve boyuna ona buna dair sözler söyledi; nihayet Alî'yi Ebû-Bekr'in yanına götürdü. Sonra der ki: Alî, Ebû-Bekr'e bey'at edince Müslümanlar hoşnut oldular; savaş kemerini bağlandılar; asker, bölük-bölük gönderilmeye başlandı (2).

Evet, Alî bir yandan Hz. Fâtıma'dan (A.M.) ayrılmıştı; bir yandan halkın bu işe ehemmiyet vermediğini, Müslümanların hâlini görüyordu; zâten de iş işten geçmişti artık. Ebû-Bekr'le uzlaşmaya yöneldi; fakat bu günlerin acı hâtıralarını, hattâ hilâfeti zamanında bile unutmadı ve o günlerden şikâyetlendi durdu. "Şıkşıkiyye" denen hutbesinde buyurur ki:

"Gördüm, sabretmek akıllılık. Sabrettim; fakat gözlerime toz toprak doluyordu; boğazımda kemik duruyordu, mîrâsımı zabtedilmiş görüyordum. Birincisi yoluna düzeldi gitti; gitmeden de hilâfeti filânın kucağına attı.

(Ondan sonra A'şâ'nın şu beytini okuyorlar:)

Bugün deve hamuduna oturmuşum, yolculuk zahmetine düşmüşüm; Câbir'in kardeşi Hayyân'la eş-dost olduğum günle bugün arasında ne kadar da büyük bir fark var.

---

(1) II, 46.
(2) I, 587.

Ne de şaşılacak şey ki yaşarken halkın, kendisini bırakmasını isterdi; ömründen birkaç gün kalmıştı, onu başkasına vasiyyet etti. Bu iki kişi, hilâfeti, devenin iki memesi gibi aralarında paylaştılar." (1)

(1) Nehc'ül-Belâga ve İbni Ebi'l-Hadid şerhi, II, 50; İbn-i Cevzi, "Tezkire" sinin VI. bâbında zikreder. Allâme-i Şehristânî'nin "Nehc'ül-Belâga nedir?" adlı kitabında bu hutbenin senedine bakınız.

Bey'at Husûsunda Sahâbeden Bâzılarının Fikirleri

Fazl b. Abbâs ve Utbe b. Ebî-Leheb

Hâşimoğulları, Rasûlullâh'ın cenâzesiyle meşgulken Sakıyfe'de Ebû-Bekr'e bey'at edildiğini duydular. Ya'kubî, bu haberin duyulmasından sonra Hâşimoğullarının hallerini şöyle anlatır (1):

Evden çıktılar. Fazl b. Abbâs, Ey Kureyş dedi, aldatmaya, işi ört bas etmeye çalışmakla hilâfet sizin olamaz. Hilâfete biz lâyıkız, siz değilsiniz. Biz ve bizim sâhibimiz, sizden ziyâde hilâfete lâyıkız.

---

2) Târîhu Ya'kubî, II, 103; "El-Muvaffakıyyât" ın Nehc'ül-Belâga rivâyeti daha mufassaldır, I, 287.

Bu sırada Utbe b. Ebî-Leheb kalktı ve "Ben, hilâfetin, Hâşimoğullarından ve Ebü'l-Hasen'den alınacağını aklıma bile getirmezdim. Çünkü Ebü'l-Hasen, herkesten önce îmân etmiştir; kimse ondan önce İslâmı kabûl etmemiştir. Bütün halk içinde, Kur'ân'ın bilgilerini, Peygamber'in sünnetini en iyi bilen odur. Peygamber'in âhır ömründe hizmetinde bulunan ancak odur, hattâ Peygamber'i, Cebrâîl'in yardımıyla yıkadı, kefenledi. Başkalarında bulunan en güzel sıfatlar, tek başına onda vardır; onda bulunanlarsa kimsede yoktur" meâlindeki beyitleri okudu. Alî, ona birisini yolladı ve sözünü kesti; buyurdu ki: Dînin selâmetini herşeyden fazla severim ben (1).

Abdullah b. Abbâs

İbni Abbâs, Ömer'le tartışmasını şöyle anlatır:

Ömer bana dedi ki: Ey İbni Abbâs, biliyor musun, Muhammed'den (S.M.) sonra halk neden size bey'at etmedi?

Ben cevap vermek istemedim; Mü'minler Emîri söylerse anlarım dedim. Ömer dedi ki: Nübüvvetle hilâfetin ikisinin de size nasîb olmasını istemiyorlardı; bu vesîleyle sizin, başkalarına karşı övünmenizi hoş görmüyorlardı. Bu yüzden Kureyş, hilâfeti uhdesine aldı ve maksadına erdi.

Ben dedim ki: Ey Mü'minler Emîri, müsaade

1) Mısır tab'ı Nehc'ül-Belâga şerhi, VI, 8; İsâbe II, 263 te bu beyitler Fazl b. Abbâs b. Utbe'ye nisbet ediliyor; No. 4508. Ebü'l-Fidâ, Târihi, I, 164 te de öyle, fakat sanıyoruz ki doğrusu Utbe'nindir.

eder, kızmazsan ben de bir söz söyliyeyim. Ömer, söyle dedi. Dedim ki:

Kureyş'in, hilâfeti pek güzel seçtiğini söyledin; böylesi gerekti ve muvaffak da oldular dedin. Fakat Kureyş, Allâh'ın seçtiğine râzı olsaydı ne hakları elden giderdi, ne kimse onlara hased ederdi. Nübüvvetle hilâfetin sizde cem' olmasını istemediler dedin. Bil ki Allâh'ın bu sıfatla sıfatlananlar hakkında, Kur'ân'ında, "Bu da Allâh'ın indirdiğine hoşlanmadıklarındandır; artık O da, yaptıklarını mahvetmektedir" buyurdu (XLVII, 9).

Ömer, yazıklar olsun dedi, Allâh'a andolsun. senin hakkında bâzı şeyler duymuştum; fakat yanımdaki mevkiinden olmamanı istediğimden inanmak istemiyordum.

Dedim ki: Ne gibi şeyler söylediler? Doğru söylediysem, katındaki mevkiim sarsılmaz; aslı olmayan boş sözler söylemişsem bileyim de bir daha söylemeyeyim.

Ömer cevâben dedi ki: Söylediler, hilâfeti zulümle, hased yüzünden bizden aldılar diyormuşsun. Dedim ki: Bize zulmettiler dediğimi söylüyorsun. Bu, bilen kişiye de apaydındır, bilmeyen kişiye de. Hased ettiler, kıskandılar dediğime gelince: Bu da yeni birşey değil. Âdem'e de İblis hased etti, onu kıskandı; biz de kendisine hased edilen Âdem'in evlâdıyız (1).

---

(1) Taberî bu konuşmayı, "Ömer'in ahlâkı" bölümünde, II, ciltte zikreder (s. 289). İbni Ebi'l-Hadid. şerhinde, "Lillâhi bilâdu fülân" hutbesinin şerhinde İbni Tayfûr'un "Târihu Bağdâd" ından nakleder.

Selmân-ı Fârisî

Ebû-Bekr Cevherî rivâyet eder:

Selmân, Zübeyr ve Ansâr, Hz. Peygamber'in vefâtından sonra Ali'ye bey'at etmek istediler. Halk, Ebû-Bekr'e bey'at edince Selmân, "Az bir hayra ulaştılar, fakat hayrın mâdenini ellerinden kaçırdılar" buyurdu. Gene o gün, "İhtiyar bir adamı seçtiniz. Peygamber'in hanedânını bıraktınız. Hilâfeti, Peygamber'in hanedânına bıraksaydınız, iki kişi bile birbiriyle ihtilâfa düşmezdi ve bu ağacın, daha fazla, daha tatlı ve sinen meyvesinden faydalanırdınız" demiştir (1).

Ümmü Mıstah

Gene Ebû-Bekr Cevherî diyor ki: Alî'nin, Ebû-Bekr'e bey'at etmediği duyulunca ve Ebû-Bekr'le Ömer'in Alî'ye karşı çetin harekette bulundukları işitilince Ümmü Mıstah b. Üsâse evinden çıktı; Peygamber'in kabrine gitti; Ey Peygamber dedi, senden sonra mühim işler oldu; hayatta olsaydın bu kadar sıkıntıya düşmezdik. Yeryüzü yağmurdan mahrum kalınca ne hâle gelirse biz de o hâle geldik; sen gittin, kavminin işi bozuldu; gör de tanık ol" meâlindeki iki beyti okudu (2).

---

1) Ebû-Bekr Cevherî, "Sakıyfe" de, İbni Ebi'l-Hadîd'in rivâyetiyle, II, 131 - 132, VI, 17.

2) Ümmü Mıstah b. Üsâse'nin adı Selmâ'dır; Ebû-Rehm'in kızıdır. Cevherî, onun sözlerini, İbni Ebi'l-Hadîd'in rivâyetiyle alır, II, 131-132; VI, 17.

Ebû-Zerr

Rasûl-i Ekrem (S.M.) vefât ettiği zaman Ebû-Zerr, Medîne'de değildi. Medîne'ye gelince Ebû-Bekr'e bey'at edildiğini gördü ve "Pek az birşey buldunuz; Peygamber'in Ehlibeytiniyse elden saldınız. Bu işi Ehlibeyte verseydiniz, iki kişi bile, sizin ziyanınıza, size muhâlefette bulunmazdı" dedi (1).

Mikdâd b. Amr

Ya'kubî, Osman'a bey'at olayında rivâyet eder. Râvî der ki:

Bir gün Rasûl-i Ekrem'in mescidine vardım, birisini gördüm; iki dizi üstüne, toprağa çöküp oturmuş; gönlünden âh edip duruyor. Sanki bütün dünya malı onunmuş da elinden yitirmiş. Diyordu ki: Kureyş'in yaptığı iş, ne şaşılacak iş ki hilâfeti, ehlinin elinden aldılar da tâ uzaklara saldılar (2).

Neccâroğullarından bir kadın

Ebû-Bekr-i Cevherî der ki: Bey'at işi bitince Ebû-Bekr, Muhâcir ve Ansâr kadınlarının paylarını ayırdı. Adıyy b. Neccâr boyundan bir kadının payını da, kendisine vermek üzere Zeyd bin Sâbit'le yolladı. Zeyd, o kadının yanına gelip payını sununca kadın, bu nedir diye sordu. Zeyd, Ebû-Bekr'

1) Cevherî, "Sakıyfe" de, İbni Ebi'l-Hadîd'in şerhinden alır; Mısır basımı, VI, 5; Ya'kubî, Ebû-Zerr'in intikadlariyle nakleder, 120;

2) II, Sûriye Bas. 114.

in, kadınlara ayırdığı paydan sana düşen dedi. Kadın, benim dinimi benden rüşvetle mi almak istiyorsunuz? Allâh'a andolsun ki ondan hiçbir şey kabûl etmem dedi ve getirilen parayı Ebû-Bekr'e geri yolladı (1).

Ebû-Süfyân'ın kıyamı

Ebû-Süfyân'ın adı Sahr'dır; Abdu Menâf oğlu Abdu Şems oğlu Ümeyye oğlu Harb'in oğludur, Mekke fethinedek Hazret-i Rasûl-i Ekrem'e (S.M.) karşıydı. Rasûlullâh (S.M.) Mekke'yi alıp Kureyş'i tamamiyle alt edince Ebû-Süfyân, Abbâs'ın şefâatiyle bağışlandı. Rasûl-i Ekrem'in vefâtında Mekke'de değildi (2). Mekke'den dönerken yolda, Medîne'den gelmekte olan birisine rastladı ve Muhammed vefât etti mi diye sordu. Vefât ettiğini anlayınca, yerine kim geçti dedi. Ebû-Bekr cevabını alınca, peki dedi, Alî ve Abbâs, o iki sitem görmüş kişi ne yaptı, buna karşı ne harekette bulundu? Adam, evlerinde oturuyorlar deyince Ebû-Süfyân, Allâh'a andolsun dedi, sağ kalırsam onların başlarını en yüce mertebeye ulaştıracağım. Ondan sonra da, kalkan tozu dumanı, kandan başka birşey yatıştıramaz dedi. Medîne'ye gelince, sokaklarda, Ey Hâşimoğulları, hükmetmek husûsunda insanların tamahını kökünden sökün; hele Teym bin

---

1) Ebû-Bekr-i Cevherî, "Sakıyfe" de İbni Ebi'l-Hadîd'in şerhinden rivâyetle; Mısır basımı, II, 133; Tabakaat, II, K 2, 129, buna yakın bir tarzda.

2) Hâl tercemesi için "İstiâb" a; II, 184; "İsâbe" ye, II, 172-173; "El-Ikd'ül-Ferid" e, III, 62 ve İbni Ebi'l-Hadîd'in Şerhinden naklen Cevherî'ye bakınız, VI, 7.

Mürre, yahut Adiyy boyunun bu tamaha düşmesine hiç meydan vermeyin (1). Hüküm ve hükûmet, sizden meydana çıkmıştır, gene size dönmeli; bu işe Ebü'l-Hasen'den başka hiç kimse lâyık değildir" meâlindeki beyitleri okumaya başladı. Ya'kubî rivâyetinde, bu iki beyte iki beyit daha eklemektedir. Taberî'nin rivâyetine göre (2) Ebû-Süfyân, Allâh'a andolsun, ortalıkta gördüğüm tozu-dumanı, kandan başka birşey yatıştıramaz; ey Abdu Menâf oğulları, Ebû-Bekr'in, sizin işinize karışmaya ne haddi var? Alî ile Abbâs, o iki sitem görmüş er nerde demeye başladı; sonra Alî'yi bulup, uzat elini de sana bey'at edeyim dedi. Alî, Ebû-Süfyân'ın bu dileğini kabûl etmedi. Ebû-Süfyân, "Ehlî eşek zora dayanır; fakat hür böyle şeye tahammül edemez. Zillete dayanan iki şey vardır: Biri çadırın mıhı, boyuna başına vururlar; öbürü de kabilenin develeri, boyuna eziyete katlanırlar; kimse onlara ağlamaz" meâlindeki üç beyti okudu.

Bu, "Ey Abdu Menâf Oğulları" sözü, ogün, târihin seyrini değiştirmeye yeterdi; fakat Alî'nin bu bey'ati kabûl etmeyişi, işe engel oldu.

Ebû-Süfyân'ın bu gayretkeşliği ve Alî'nin, onun teklifin kabûl etmemesi, şaşılacak bir şey gibi görünebilir. Ebû-Süfyân, mümkün olduğu ve elinden geldiği kadar Hz. Peygamber'e (S.M.) karşı durmuş, zora gelmedikçe Müslüman olmamış, Müslümanlıkla savaştan vaz geçmemiş bir kişiydi; şimdi ne olmuştu da bu fedakârlığa kalkışmıştı, gerçek-

1) Teym Ebû-Bekr'in, Mürre de Ömer'in boyudur.
2) II, 105, Taberî; II, 449.

ten Ebû-Süfyân, Alî'ye yardım etmek niyetinde miydi, yoksa maksadı bir fitne koparmak, bir kargaşalık çıkarmak mıydı?

Bundan daha fazla şaşılacak şey de Alî'nin hareketiydi. Alî altı ay Ebû-Bekr'e bey'at etmemişti; Muhâcirlerle Ansârı evine almıştı; onlardan yardım istemişti; evi ve evindekiler yakılmaya kalkışılmıştı. Bugün ne olmuştu da Kureyş'in iki büyüğünün, Abbâs ve Ebû-Süfyân'ın bey'atini kabûl etmiyor, yardımlarını reddediyordu?

Bu şaşılacak şey, ikisinin, yânî Alî ile Ebû-Süfyân'ın hedfleri incelenirse ortadan kalkıverir. Ebû-Süfyân'ın, Hz. Peygamber'e karşı durması, görünüşte din için olmakla beraber gerçekte atalarından kendisine mîras kalan riyâsetin elinden çıkmaması içindi. Bu yüzdendir ki Rsûlullah (S.M.) Mekke'yi fethettiği gün yeni Müslüman olmuş bulunan Ebû-Süfyân, İslâm ordusunun kudretini görünce Abbâs'a dönerek, Ey Ebe'l-Fadl demişti, andolsun Allâh'a, kardeşinin oğlu, bugün pek kuvvetli bir padişahlık elde etmiş. Abbâs, Ey Ebâ-Süfyân demişti; gördüğün nübüvvet kudretidir, padişahlık değil. Ebû-Süfyân demişti ki: Peki, öyle olsun (1). Bir zaman kavminin ulusu olan, fakat sonra bu ululuğu yitiren Ebû-Süfyân, bugün o ululuğun, amcazadelerine geçmesini istiyor, onların ellerinden çıkıp soyuna uzak bir tâifenin eline geçmesine râzı olmuyordu.

Bu husûsu adam akıllı anlamak için İslâmdan önceki Câhiliyye devrinde, Araplar arasındaki kabîle ve soy yakınlığı taassubunu iyice anlamak

(1) İbni Hişâm, IV, 23.

gerektir. İslâm, bu câhilâne taassubu kökünden sökmeye çalışmıştı; fakat tam bir muvaffakiyet elde edememişti. Rasûlullah, bunu tamâmiyle yok etmeye uğraşmış olmakla beraber arada bir, gene de bu ateş alevleniyordu. Bu taassup Kureyş'in riyâsetini hâiz olan Abdu Menâf oğullarında da diğer boylardan daha az değildi.

İbni Hişâm Abbâs'tan rivâyet eder: Mekke'nin fethedileceği günden bir gün evvel Abbâs, Hazret-i Peygamber'in esterine binmiş, Kureyş'ten birini bularak, İslâm askerine karşı duramayacaklarını, Rasûlullâh'a sığınmanın en doğru bir hareket olduğunu bildirmek için etrafta gezinmeye başlamıştı. Yolda Ebû-Süfyân'a rastladı. O da Peygamber'in ahvâlinden bir haber almak için yola düşmüştü. Abbâs, ne de hoş oldu, sana rastladım; İslâm ordusundan seni görenler olsaydı hemen boynunu vururlardı dedi. Sonra onu kendisiyle beraber estere bindirdi; Rasûlullâh'tan aman dilemek üzere yola koyuldu. İslâm ordusu, takım-takım oturmuş, hem bir tehlike baş gösterirse gidermek, hem de çokluklarını müşriklere gösterip onları korkutmak için ateşler yakmıştı. Müslümanlar, Abbâs'ın terkisinde Ebû-Süfyân'ı da görüyorlar, fakat bu, bir nevi aman vermek olduğundan ona dokunmuyorlardı. Abbâs, Ömer'in yanından geçerken Ömer, Ebû-Süfyân'ı görünce, Ey Allâh'ın düşmanı dedi, hamd olsun Allâh'a ki seni bizim pençemize düşürdü. Bir ahid, bir aman elde etmeden onu öldürmeye izin almak için hemen Hz. Peygamber'e koştu. Abbâs bunu görünce daha evvel davrandı; Hz. Peygamber'e ulaştı. Kendisi der ki: Esterden indim; bu sırada Ömer de gelip çattı. Yâ Rasûlallah

dedi, kayıtsız, şartsız ele geçmiş olan şu Ebû-Süfyân'ın boynunu vurayım, izin ver; ben, Allâh'a andolsun ki dedim, Ebû-Süfyân'a aman verdim ben, benim amanımdadır o. Ondan sonra Rasûlullâh'ın yanına oturdum ve başını kucakladım; bu gece dedim, onunla gizli konuşacağım. Ömer, Ebû-Süfyân'ı öldürmek için ısrâr edip durunca da, hele sâkin ol yâ Ömer dedim; Ebû-Süfyân, Adıyy b. Kâ'b boyundan olsaydı ona bu çeşit dil uzatmazdın; ama Abdu Menâf oğullarından olduğunu bildiğinden böyle küstahlıkta bulunuyorsun (1).

Soy ve boy taassubunu göstermek için şu anlattığımız olay yeter sanırız. Abbâs'ı tahrîk eden de ancak kabîle taassubuydu, Ömer'i tahrîk eden de; gene bu yüzdendir ki Rasûlullâh'ın (S.M.) vefâtından sonra Ebû-Süfyân, Ey Abdu Menâf oğulları, Ebû-Bekr'in, sizin hakkınız olan riyâsetle ne işi var diye feryâd ediyordu (2). Bâzı kere de, bizim, Ebû-Fusayl ile ne işimiz var? Bu iş, yâni hilâfet, Abdu Menâf soyunun hakkıdır diyordu (3). Bu sözle de, Hâşimoğullariyle Ümeyyeoğullarını kasdetmedeydi. Gene bu yüzdendir ki Rasûlullâh'ın vefâtını duyan Ebû-Bekr'in babası Ebû-Kuhâfe, hükmü kim ele aldı diye sormuş, haber getiren, oğlun deyince, peki demişti, Abdu Menâf oğulla-

(1) İbni Hişâm'dan muhtasaran nakledilmiştir, IV, 21. Adiyy b. Kâ'b, Ömer'in boyunun adıdır. Hâşimoğullariyle Ümeyyeoğulları, Abdu Menâf boyundandır.

(2) Taberî, II, 449.

(3) Aynı. "Bekr"in Arapçada bir anlamı da deve yavrusudur. Fusayl deve yavrusuna ve danaya denir. Ebû-Süfyan, bu münasebetle Ebû-Bekr'e Ebû-Fusayl demişti.

rı râzı oldular mı buna? Adam evet demiş, Ebû-Kuhâfe, Allâh'ın verdiğine hiçbir şey engel olamaz sözünü söylemişti (1).

Dün, Rasûlullâh'la (S.M.) mücâdeleden çekinmeyen Ebû-Süfyân, o gün, gene kabîle gayretiyle Alî'ye tarafdâr oluyor, ecelden aman bulursam diyordu, Abbâs'la Alî'nin ayaklarını en yüce makama bastıracağım (2). Bu söz de, ancak kabîle gayretine dayanmadaydı. Araplarda meşhur sözdü: Ben kardeşime düşman olabilirim; fakat amcamın oğlu aleyhine de ona yardım ederim; ama mücâdeleye girişen, yabancı bir soydan olursa kardeşimle, amcamın oğluyla el ele tutuşur, onun aleyhine yürürüm. Bu hüküm gereğince o gün, Ebû-Süfyân'ın Alî'ye taraftarlık etmesi ve Ebû-Bekr'in aleyhine kalkışması pek doğruydu. Çünkü Alî de, Ebû-Süfyân da Abdu Menâf evlâdındandı; Ebû-Bekr'se yabancıydı. Bu yüzden Ebû-Süfyân o gün, Ey Abdu Menâf oğulları diye işe girişmişti. Gerçi riyâset için Hâşimoğullariyle Ümeyyeoğulları çekişmişlerdi; fakat riyâsetin ellerinden gitmesi tehlikesi, onları birleştirebilirdi. Ebû-Süfyân, Ebû-Bekr'in kabîlesi olan Teym boyunu, en az adama mâlik ve Kureyş'in en zebûn boyu sayıyordu; Ömer'in mensup olduğu Adiyy boyu da böyleydi. Bu boyların ikisi de Kureyş kabîlelerinin en yüce ve büyüğü olan Kusay'den gelmiyordu. Abdu Menâf oğullariyse Kusay'den türemişti; bu bakımdandır ki bu boydan olanlar, elbette Alî'nin tarafını

---

1) Belâzürî: Ensâb'ül-Eşrâf, I, 589, Şehru Nehc'ül-Belâga, I, 52.

2) El-Ikd'ül-Ferîd, III, 6.

tutacaklardı, Ebû-Bekr'in değil. Ebû-Süfyân'ın, Hz. Peygamber'in amcası Abbâs'la aynı iddiâya kalkışması, ancak kabîle taassubu yüzündendi; başka bir düşünceyle değildi. Bu düşünceye kapılmayan tek kişi, Alîydi; bundan dolayı da, zâhiren, onlara üst olamadı.

Hz. Rasûl-i Ekrem (S.M.) vefâtından sonra Ansârın, Sakıyfe'de, Sa'd'e taraftarlığı, ona bey'at etmek istemesi de kabîle gayretinden doğmuştu. Yoksa onlar da biliyorlardı ki Ansârın içinde Sa'd'den daha üstün kişiler vardı. Evs boyunun Ebû-Bekr'e bey'at etmesi de kabîle gayretinden doğmuştu. Evsliler, riyâsetin Hazrec boyunun eline düşmemesini böyle sağlayabilmişlerdi. Çünkü Câhiliye devrinden beri Evs'le Hazrec boyları arasında savaş ve münâferet vardı.

Kureyş içinde, Hz. Peygamber'e (S.M.) candan bağlanıp bu çeşit taassupları, bu çeşit taraf tutmaları yok etmek için savaşan Alî'nin fikri, bütün bunlardan yüksekti, arınmıştı. Alî, riyâseti, ancak Kur'ân'ın hükmünü, dînin emirlerini yerine getirmek için istiyordu. O, Selmân, Ebû-Zerr ve Ammâr gibi soy-boy taassubundan arınmış kişilere dayanıyor, Ebû-Süfyân gibi dünya ve soy-boy taassubunu güdenleriyse yanından uzaklaştırıyordu. Bir yandan soy-boy taassubu güden, bir yandan da fitne ve fesad çıkarmayı dileyen Ebû-Süfyân, Alî'ye, ne diye bu işi Kureyş kabîlesinin en küçük ve ehemmiyetsiz boyuna teslîm ediyorsun? Müsaade edersen, Allâh'a andolsun, Medîne'yi atlılarla, yayalarla doldururum demişti.

Rivâyet ederler ki Alî, Ebû-Süfyân'ın bu sözü-

ne karşı, Ey Ebâ-Süfyân demişti; uzun bir ömür süresince İslâma ve Müslümanlara düşmanlıkta bulundun; dine bir zarar veremedin; biz Ebû-Bekr'i bu işe lâyık gördük.

Bu sözün gerçek olup olmadığını anlamak için önce senedine bakmak gerektir. Taberî, II. cildin 449. sahifesinde bu rivâyeti nakleder. Fakat râvî, bu olaylardan bir hayli sonra yaşamıştır; rivâyetinin bir kısmıysa Ebû-Avâne'den nakledilmiştir. Ebû-Avâne, hadis uydurmakla tanınmıştır; hakkında, "Osman'ın taraftarıydı; haberler uydurdu" denmiştir (1). Bunlardan başka, Alî'nin bu sözüne karşı Ebû-Süfyân, öyleyse neden Ebû-Bekr'e bey'at etmiyorsun dememiştir? Alî'nin irâde ve azim sâhibi kırk kişinin yardımını elde etseydim, bunlarla savaşırdım dediğini evvelce bildirmiştik, Muâviye'ye yazdığı bir mektupta da Ebû-Süfyân'ın bu hareketini hatırlatır ve baban der, benim hakkımı senden daha iyi tanıyordu; sen de baban kadar benim hakkımı tanısaydın bu harekete kalkışmazdın (2).

★

Ebû-Süfyân, Alî'den ümid kesince, hilâfeti alanların da kendisinden kuşkulandıklarını anla-

(1) Ebû-Avâne için "Lisân'ül-Mizan" a, IV, 384; "El-Hidarat'ül-İslâmiyye" ye, I, 38, bakınız. Bu zat hicretin 158. yılında ölmüştür; Ebû-Bekr'in ve Ömer'in zamanını idrâk etmemiştir. "Tehzîb'üt-Tehzîb", X, 89.

(2) Nasr b. Müzâhim'in "Kitabu Sıffîn"i, 49; El-Ikd'ül Ferîd, III, 112; İbni Ebi'l-Hadîd'in Nehc'ül-Belâga şerhi, II, 221; Mu'te gazvesinin şerhine bakınız.

mıştı. Ömer, Ebû-Bekr'e gitti; bu adamcağız geldi dedi; şerrinden emîn olunmaz bunun. Rasûlullah da onu hoş tutardı; sadakadan, beytülmâlden ona birşeyler vermek gerek. Ebû-Bekr, Ömer'in sözünü tuttu; onu râzı etti; o da Ebû-Bekr'e bey'at etmekten çekinmedi (1). Taberî'nin rivâyetinden öyle anlaşılıyor ki Ebû-Süfyân, Suriye'ye gönderilen orduya, oğlu Yezîd'in kumandan ta'yin edildiğini haber alıncayadek Ebû-Bekr'e bey'at etmemiştir (2).

Muâviye'nin nokta-i nazarı:

Muâviye, Muhammed b. Ebû-Bekr'e yazdığı mektupta diyor ki:

"Biz ve baban, Ebû-Tâlib oğlunun üstünlüğünü biliyorduk; onun hakkına riâyet etmeyi gerekli buluyorduk. Allah, Peygamber'ine, kendi katındakini seçip vaadini yerine getirerek onu yanına alınca baban ve onun Fâruk'u olan Ömer, Alî'nin hakkını ilk olarak aldılar; ona karşı durdular. Bu iki kişi el ele verip birleştiler; sonra Alî'yi bey'ate çağırdılar. O, bundan çekinince, bey'at edinceyedek hakkında en tehlikeli düşünceleri tatbık ettiler. Bu iki kişi, hiçbir vakit onu, işlerine karıştırmadılar, mahrem işlerini ona duyurmadılar, sonunda ikisi de canlarını Allâh'a teslîm ettiler. Şu halde biz bugün, doğru yolu tutmuşsak, bu yolu baban kurdu; biz de ona ortak olmadayız. Baban, Ebû-Tâlib oğluna muhâlefette bulunmasaydı biz de muhâlefette bulunmazdık ve hilâfeti ona teslîm

1) El-Ikd'ül-Ferid, III, 62.
2) II, 449.

ederdik. Fakat bu işi, bizden önce baban yaptı; biz de bu işte, babanın yolunu tutmaktayız, onun izini izlemekteyiz. Şimdi sen, ya babanı ayıpla, kına, yahut da bizi kınamaktan vaz geç. Allâh'ın selâmı tövbe edene olsun." (1)

Hâlid b. Saîd-i Emevî

Hâlid b. Saîd b. Âs, ilk Müslüman olanlardandır. Üçüncü, yahut dördüncü, yahut da beşinci Müslüman olduğu rivâyet edilmiştir. İbni Kuteybe "El-Maârif" de der ki: Hâlid, Ebû-Bekr'den önce Müslüman olmuştur (2).

Hâlid, Habeşe'ye hicret edenlerdendi. İslâm kuvvetlendikten sonra Hz. Peygamber (S.M.), onu, iki kardeşi Eban ve Amr'le Müzhac kabîlesine zekât almak için; sonra da Yemen ve San'a'ya gönderdi. Hz. Peygamber vefât edince Hâlid, iki kardeşiyle Medîne'ye döndü, Ebû-Bekr onlara, neden memuriyetinizi bıraktınız diye sordu ve Rasûlullâh'ın seçtiği kişiden başkası oraya lâyık olamaz; yerinize dönün, vaz'fenize devâm edin dedi. Onlar da, biz dediler, Rasûlullâh'tan sonra bir başkasının ta'yin ettiği memuriyete gitmeyiz (3).

Hâlid ve kardeşi, Ebû-Bekr'e bey'at etmemek istediler ve Hâşimoğullarına, siz Hâşimoğulları de-

---

(1) Mes'ûdî: Murûc'üz-Zeheb, II, 60; Nasr b. Muzâhim: Kitabu Sıffîn, Kahire basımı - 1365, s. 135; İbni Ebî'l-Hadîd'in Şerhu Nehc'il-Belâga'sı, II, 65; burada, "Kitabu Sıffîn" den az bir ihtilâfla nakledilmektedir, I, 284, II, 65.

(2) S. 128.

(3) İstîâb, I. 398, İsâbe, I. 406; Üsûd'ül-Gaabe, II, 92; İbn-i Ebî'l-Hadîd'in şerhi, VI; 13, 16.

diler, yüce ve meyveli bir ağaçsınız; biz de size tâbiiz (1).

Hâlid iki ay Ebû-Bekr'e bey'at etmedi, beni Rasûlullah San'â'ya memur etti; dünyâdan gidinceyedek de azletmedi diyordu. Birgün Alî ve Osman'la buluştu. Onlara dedi ki: Ey Abdu Menâf oğulları, gönüllerinizi bu işten aldınız da başkası ona el attı. Ebû-Bekr, onun sözüne ehemmiyet vermedi; fakat Ömer, bu sözü aklında tutmuştu (2). Hâlid, Alî'nin yanına gitti; gel dedi, sana bey'at edeyim; Allâh'a andolsun ki halk arasında, Peygamber'in yerine geçmeye senden daha lâyık kimse yoktur (3). Benî-Hâşim, Ebû-Bekr'e bey'at edince Hâlid de bey'at etti (4). Bey'at işi tamamlanınca Ebû-Bekr, Şam'a göndereceği ordunun bir kısmına da onu kumandan ta'yin etti. Ömer, öyle bir adamı kumandan ta'yin ediyorsun ki dedi, yapacağını yaptı, diyeceğini dedi. Bunun üzerine Ebû-Bekr, Hâlid'i azletti, Ebû-Süfyân'ın oğlu Yezid'i kumandan yaptı. Hâlid, bu azle aldırış etmedi İslâm ordusuyla Şam bölgesine gitti; hicretin on üçüncü yılı Cümaz'el-ûlâsının sonuna iki gün kalmıştı ki savaşta şehid düştü.

Sa'd b. Ubâde-i Ansârî

Hazrec kabîlesinin reîsiydi. Akebe bey'atinde ve Rasûlullâh'ın (S.M.) bütün savaşlarında bulun-

---

(1) Üsd'ül-Gaabe, II, 92, İbni Ebi'l-Hadid, II, 135
2) Taberî, II, 586, İbni Asâkir'in "Tehzîb" i V, 48 "Ensâb'ül-Eşrâf" a da bakınız, I, 588.
(3) Târihu Ya'kubî, II, 105.
4) Üsd'ül-Gaabe, II, 92.

du. Târihçiler, Bedir gazasında bulunup bulunmadığında ihtilâf etmişlerdir.

Sa'd, gün görmüş, cömert bir kişiydi. Mekke fethi gününde Ansârın sancaktarıydı. "Bugün savaş günü; bugün kadınlar esir olacak" gibi sözler söylemeye, şiirler okumaya başlamıştı; maksadı da Kureyş kadınlarıydı. Peygamber (S.M.) sancağı ondan aldı, oğlu Kays'e verdi (1) :

İslâm târihçileri, Sa'd b. Ubâde hakkında şu bilgileri vermektedirler (2).

Sa'd, Sakıyfe'de, Ebû-Bekr'e bey'at edenlere şiddetle muhâlefette bulundu. Onlar da bir müddet Sa'd'le uğraşmamayı uygun gördüler. Bey'at işi tamamlandıktan sonra Sa'd'e, başkaları, hattâ senin kabilen bile bey'at etti; gel, sen de bey'at et diye haber gönderdiler. Sa'd, Allâh'a andolsun ki okluğumda ok varken ve sizi hedef etmeye, mızrağımın temrenini kanınızla yıkamaya gücüm yeterken, kolum kılıç vurabilirken, sizinle savaşmaya kuvvetim varken, soyumdan-boyumdan olanlar, beni dinlerlerken sizinle savaşacağım; size bey'at etmeyeceğim ve Allâh'a andolsun, cinlerle insanlar, sizin yararınıza benimle savaşsalar bile gene size uymayacağım; sonunda hâlimi Allâh'a arzedeceğim ve sizinle, o adâlet kapısında hesaplaşacağım dedi.

Bu sözü, Ebû-Bekr duyunca Ömer'e, onu bey'at

---

1) "İstîâb" da hâl tercemesinde, II, 22-37; İsâbe, II, 27-28.

2) Taberî, II, 459; İbni Esîr, II, 244; Kenz'ül-Ümmâl, III, 134, 2296. hadis; El-İmâmetu v'es-Siyâse, I, 10; Siret'ül-Halebiye, IV, 397.

etmedikçe bırakma dedi. Beşîr b. Sa'd, benim inancım şu dedi; bu işte Sa'd'in üstüne düşmemek gerek; çünkü o, birşeyde inad etti mi, ölünceyedek dayanır; ben onun huyunu iyi bilirim; inadından yapıyor bunu; fakat Sa'd'in ölümü de öyle kolay birşey değildir; çünkü o, bir tek kişi değildir ki ölümüyle muhâlefet ortadan kalksın. O, bir boyun büyüğüdür ve henüz de boyunun içinde, mânevî nüfuzunu yitirmemiştir. Oğullarından, yakınlarından, boyundan bir topluluk öldürülmedikçe Sa'd'e el uzatamazsınız. Onu kendi hâline bırakın; böyle yaparsanız o, bir tek kişi olarak kalır; ondan da size bir zarar gelmez.

Beşîr b. Sa'd'in sözüne uymayı uygun buldular; Sa'd b. Ubâde'nin üstüne düşmediler. O da, onların cemaat namazına uymamakta, topluluklarına gelmemekte, hac esnasında onlarla beraber bulunmamaktaydı. Ebû-Bekr dünyadan gidinceyedek bu hâlde kaldı. Hilâfet Ebû-Bekr'den sonra Ömer'e geçti (1).

Bir gün Ömer, Medîne sokaklarından birinde Sa'd'e rastladı. Ona, sen misin ey Sa'd dedi. Sa'dde, sen misin ey Ömer diye cevap verdi. Ömer, sen bu çeşit laflar ettin mi diye bâzı duyduklarını söyledi, soruda bulundu. Sa'd, evet dedi, o sözleri ben söyledim. Şimdi iş senin eline düştü; fakat Allâh'a andolsun ki Ebû-Bekr'i senden daha çok sevebilirdim; senin bulunduğun yerde bulunmayıysa hiç istemem. Ömer, bizimle komşuluğu isteme-

(1) Er-Riyâz'un-Nadıra, I, 168.

yen kişi, bir başka yere çeker gider dedi. Sa'd de evet dedi; dediğini yapacağım; senin bulunduğun yerden daha iyi bir yere göçeceğim; seninle aynı yerde bulunmayı hiç istemiyorum.

Bu görüşmeden az bir zaman geçti; Ömer'in halifeliğinin ilk zamanlarında Sa'd, Şam'a göçtü (1).

Belazürî, bu hususta şunları naklediyor (2):

Ömer, birisini Şam'a yolladı ve ona, Sa'd'i nasıl mümkinse öyle râzı et; bey'at etmezse Allâh'tan yardım iste ve ..... O memur yola düştü. Havran'da, bir bağda Sa'd'i buldu; ona bey'at teklîfinde bulundu. Sa'd, aslâ Kureyş'ten birine bey'at etmem dedi. Gönderilen zat, bey'at etmezsen seni öldürürüm dedi. Sa'd, benimle savaşmaya mı niyetin var diye sordu. O, sen dedi, ümmetin kabûl ettiğini kabûl etmiyor musun; Sa'd, eğer dedi, maksadın bey'atse evet, kabûl etmiyorum. Bu sırada o zat, emre uyup Sa'd'e bir ok attı ve onu öldürdü.

Mes'ûdî diyor ki (3):

Sa'd b. Ubâde bey'at etmedi; Medîne'den Şam'a göçtü; hicretin on beşinci yılında orada öldürüldü. İbnu Abdi Rabbih rivâyetindeyse şöyle geçmekte bu olay:

---

(1) İbni Sa'd, III, K 2, 145; İbni Asâkir'i n"Tehzib" i, VI; 90; Sa'd'in tercemesinde; Kenz'ül-Ummâl, III, 134, 2296. hadis; Siret'ül-Halebiyye, III, 397.

(2) El-Ikd'ül-Ferid, III, 64-65; Belazürî'nin, "Ensâb' ül-Eşrâf" ında, I, 588, buna yakın bir rivâyet var.

(3) Murûc'üz-Zeheb, I, 414; II, 194.

Sa'd'e iki ok saplandı ve öldü Sa'd. Ölümünden sonra cinler ona ağıt yaktılar. Ağıtlarında, "Hazrec'in seyyidi Sa'd b. Ubâde'yi öldürdük, ona iki ok attık; başka yere saplanmadı; kalbine saplandı" beytini okudular (1).

İbni Sa'd "Tabakaat" ta, onun ölümünü anlatırken der ki: (2)

Sa'd abdest bozmak üzere bir çukur yere gitmişti. Orada oklandı ve can verdi. Onu, bedeni yemyeşil bir renk almış buldular.

'Üsd'ül-Gaabe" de şöyle rivâyet ediliyor (3) :

Sa'd, Ebû-Bekr'e bey'at etmediği gibi Ömer'e de etmedi ve Şam'a göçtü, Havran'da yerleşti. Hicretin on beşinci yılında vefât etti.

Onu, evinin bulunduğu yolun kıyısında, bedeni yemyeşil olmuş bir hâlde buldular. Hiçbir kimsenin bundan haberi yoktu; sonunda görünmiyen birisi, ölümünü bir kuyudan seslenerek bildirdi ve halka duyurdu...

Evet, Sa'd bin Ubâde'nin ömrü, böylece dürüldü; ama bu iş, bâzı tarihçilere hoş gelmediği için

---

1) El-Ikd'ül-Ferid, III, 64-65.

2) III, K 2, 145, Ebû-Hanîfet'üd-Dineveri: El-Maârif, 113.

(3) Sa'd'in tercemesinde ve "İstiâb" da, II, 37.

onlar, hiç de anlatmadılar bu olayı (1). Bir bölüğü de bu işi örtülü, kapalı anlattılar ve Sa'd bin Ubâde'yi cinlerin öldürdüğünü yazdılar (2); cinlerle, Sa'd b. Ubâde'nin arasındaki düşmanlığın neden meydana geldiğini bildiremediler.

Nu'mân bin Aclân

Ansârdandı; şâirdi. Alî, onu Bahreyn'e vali ta'yin etmişti. Hâl tercemesi "İstîâb" da (I, 298, No: 1323), "Üsd'ül-Gaabe" de (V, 26), "İsâbe" de (III, 532) ve diğer kitaplarda geçer. Sakıyfe'ye ait bir kasîde yazmış, Âs oğlu Amr'ın sözlerine bu kasîde cevap vermiş, bu kasidede, Alî'yi "Mustafâ'nın (S.M.) vasıysı, amcasının oğlu, sapıklık ve kâfirlik ordularının kaatili" olarak övmüş, onu, hilâfete daha lâyık görmüştür (3).

---

(1) İbni Cerir, İbni Kesir ve İbni Esir gibi.

(2) Muhibb'üd-din-i Taberî: E'r-Riyâz'un-Nadıra; İbni Abd'ül-Birr: İstîâb. Şu kaynaklar da Sa'd'in bey'at etmediğini açıkça yazar: 1 — İbni Sa'd: Tabakaat, 2 — İbni Kuteybe: El-İmâmetu v'es-Siyâse, 3 — İbni Cerir Târihi, 4 — İbnu Abdi Rabbih: El-Ikd'ül-Ferid, 5 — Ebû-Bekr Cevherî, İbni Ebi'l-Hadid'in şerhinden naklen, 6 — Mes'ûdî: Murûc'üz-Zeheb, 7 — İbni Esir: Üsd'ül-Gaabe, 8 — İbni Hacer Askalânî: El-İsâbe, 9 — Târihu Hamis, 10 — Alî b. Burhâneddin: Siret'ül-Halebiyye, 11 — Ebû-Bekr Cevherî: E's-Sakıyfe. 12 — İbni Abd'ül-Birr: El-İstîâb, 13 — Belazürî: Ensâb'ül-Eşrâf.

3) İbnu Abd'ül-Birr "İstîâb" da. Hz. Alî'yi "Vasıyyi Mustafa" olarak övdüğü iki beyti hazfederek bu kasideyi zikretmiş, İbni Esir, Ansâra ait beyitlerini almış, bu kasîdeden bahsetmemiş, İbni Hacer'den itibâren de bu kasîde zikredilmez olmuştur.

Hz. Ömer'in nokta-i nazarı :

Hz. Ömer de Ebû-Bekr'e bey'atı, bir oldu-bitti, bir ayak kayması saymaktadır; bu hususaki inancını şu sözlerle açıklar:

"Birisi diyebilir ki Ömer b. El-Hattâb ölünce de ben, filân kişiye bey'at edeceğim; fakat hiç kimse bunu doğru-düzen bir yol-yordam saymamalı; çünkü Ebû-Bekr'e bey'at bir ayak kaymamasıydı; geldi-geçti; evet, böyleydi bu; ama Allah insanları o sürçmeden korudu (2).

2) Bu sözü İbni Hişâm'ın Siyer'inden aldık, c. IV, s. 336-338. Buhârî'de "Kitâb'ül-Hudûd" un "Zi-

Seyf'in Rivâyetlerinin Değeri

Bu bahse başlarken Seyf'in yedi rivâyetini zikretmiş, Sakıyfe ve Ebû-Bekr'e bey'at hakkındaki rivâyetlerini nakleylemiştik. Ondan sonra da işin aydınlanması için Ehli Sünnet bilginlerinin inanılır, güvenilir kitaplarında, bu hususdaki muteber rivâyetlerini anlatmıştık. Şimdi Seyf'in, bu konulardaki rivâyetlerini, bunlarla karşılaştırmak ve bu rivâyetlerin târîhî değerlerini belirtmek ve bu bahse böylece son vermek isteriz.

§ Seyf, soru-cevap tarzındaki rivâyetinde, Ebû-Bekr'in bey'atinden mürted olanlarla dinden dönmek üzere bulunanlardan başka hiçbir kimsenin kaçınmadığını, muhâcirlerin, çağrılmadan, hep

nâ'dan yüklü olanın recmi" bâbında; c. IV, s. 119; Kenz'ül Ummâl'de; c. III, s. 139, 2326. hadis: Nehc'ül-Belâga Şerhi'nde de; II, s. 3, az bir farkla var. Öbür kaynaklar için "Hz. Fâtıma'nın evine sığınanlar" bahsine bk. s. 96-105. Ya'kubi, Ömer'in, "Ebû-Bekr'e bey'at, bir ayak sürçmesiydi; Allah şerrinden korudu; ona benzer bir harekette bulunanı öldürün" dediğini kaydeder. Ensâb'ül-Eşrâf'ta, c. I. de buna benzer sözü zikredilir. 583-584. sahifelerdeyse iki kişinin, Ömer ölseydi Ali'ye bey'at ederdik... dediği bildirilir ve birisine, meşveretsiz bey'at eden kişiyi yerdiği anlatılır.

birden bey'at ettiklerini söylemiş, Alî b. Ebû-Tâlib'in bey'ati husûsunda da, Alî evinde otururken bey'atten haberdâr olunca eğnine abasını almadan, şalvarını giymeden, sırtındaki gömlekle evinden çıkıp bey'atte gecikmemek için koşarak Ebû-Bekr'e varıp bey'at ettiğini, sonra yanına oturup elbisesini getirmesi için eve birini gönderdiğini bildirmişti.

§ Ansâr'ın muhâlefetini söylerken de bu olayı, Ka'kaa' b. Amr'dan naklederek, ben öğle namazını kılmıştım; birisi geldi; mescidin ortasında durup Hz. Peygamber'in (S.M.) vefâtını haber verdi; Muhâcirlere de Ansârın, Sa'd'i halife yapmak istediğini ve Rasûl-i Ekrem'in ahdini bozmak niyetinde bulunduklarını bildirdi; Muhâcirler, bu haberden pek sıkıldılar demişti.

§ Sa'd'in, Ebû-Bekr'e, siz Muhâcirlerle benim kavmim, beni bey'ate zorladınız dediğini, ona, biz seni, topluluktan ayrılmaya mecbur etseydik, sen de bizim dileğimize uymayıp topluma uysaydın bu sözü söylemekte haklıydın. Fakat biz seni topluma uymaya mecbur ettik, artık dönemezsin; döner, topluluğu dağıtmaya kalkışırsan boynunu vururuz dendiğini rivâyet etmişti.

§ Ebû-Bekr'e bey'atten sonra oldukça uzun iki hutbe okutmuştu.

§ Hâlid b. Saîd-i Emevî'nin Ebû-Bekr'e bey'ati olayındaysa, Hâlid'in, barış zamanında ipekli elbise giyindiğini, Ömer'in buyruğuyla elbisesini, üstündeyken yırttıklarını, bu yüzden Hâlid'in Alî'ye, Ey Abdu Menâf oğulları, savaşta alt mı oldunuz dediğini, Alî'nin bu söze, sen bunu mal-mülk ve

savaş mı sanıyorsun, yoksa hilâfet mi diye cevap verdiğini, Ömre'in Hâlid'e, Allah ağzını dağıtsın, öyle bir söz söyledin ki bundan böyle yalan söyliyenler, boyuna o sözü söyliyecekler dediğini nakleylemişti.

Seyf'in, Sakıyfe ve Ebû-Bekr'e bey'at husûsundaki rivâyetleri bunlardır ki kitabın başlangıcında bunları etraflıca belirttik. Seyf'in bu rivâyetleri, bâzılarını naklettiğimiz gerçek ve mütevâtir rivâyetlerle, kıyaslanınca, onun, ne derecede yalan haberler uydurmaya düşkün olduğu apaçık anlaşılır.

§ Meselâ Seyf, sahâbe içinde, Hâşimoğullarının ve Muhâcirlerin halîfe namzedi olan Alî ile Ansârın namzedi Sa'd'in adlarını hassaten anmakta, ikisinin de daha ilk günü Ebû-Bekr'e bey'at ettiğini bildirmektedir. Halbuki Alî, hilâfetin kendi hakkı olduğunu iddiâ etmiş, bütün Hâşimoğullariyle Muhâcirlerin bir kısmı da ona uyup Ebû-Bekr'e bey'at etmemişler, Alî'ye bey'at etmek istemişlerdir. Rasûl-i Ekrem'in (S.M.) kızları Cenâb-ı Fâtıma-i Zehrâ (A.M.) hayatta bulundukça Alî ve Hâşimoğullarının hiçbiri bey'ate yanaşmamıştır. Seyf'se, Alî'nin, Peygamber'in (S.M.) vefat ettiği gün, hattâ vefât eder etmez hemen koşup Ebû-Bekr'e bey'at ettiğini söylüyor. Oysa ki Alî o gün, Rasûlullâh'ın gaslî, tekfîn ve techîziyle meşguldü. Hâşimoğulları da Peygamber-i Ekrem'in (S.M.) mübârek naaşinin yanından ayrılmamışlardı. Ama Seyf, Alî'nin, abasını, şalvarını giymeden hemencecik evinden çıkıp koştuğunu, Ebû-Bekr'e bey'at edip yanına oturduğunu söylüyor. Peki, hâl böyleyse Cenâb-ı Peygamber'in cenâzesi ne oldu? Gaslini, tekfîn ve techîzini kim ifâ etti? Allah yalan-

cılara unutkanlığı musallat etmiştir; Seyf de her halde bunu unutmuş olacak; bu bir.

§ İkincisi, Sa'd, Ömer'in hilâfetine kadar ne Ebû-Bekr'e bey'at etmiştir, ne Ömer'e. Sonunda bu yüzden evinden, yurdundan ayrılmış, Şam ülkesine gitmiş, orada öldürülmüştür; suçu da ancak bey'at etmemesidir.

§ Üçüncüsü Ka'kaa' b. Amr'ın, Peygamber'in (S.M.) vefât ettiği gün mesciddeydim; birisi gelip Rasûlullâh'ın vefâtını, Ansârın, Peygamber'in ahdi hilâfına Sa'd'e bey'at etmek istediğini haber verdiğini rivâyet ettiğini söylüyor. Evvelce de arzettiğimiz gibi Seyf'in hadîs uydurmada gerçekten de mahâreti var; meselâ bu rivâyette, Rasûlullâh'ın bir ahdi olduğunu ortaya atıyor. Üsâme ordusu hakkındaki rivâyetinde, Üsâme'nin, Hazret-i Rasûl'ün (S.M.) vefâtını duyunca hareketini geciktirip Ömer'i, Rasûlullâh'ın halîfesi Ebû-Bekr'e gönderdiğini kaydederek bu ahdin, Ebû-Bekr'in hilâfeti olduğunu anlatmak istiyor; Ansâr'ın da bu ahde muhâlefette bulunduğunu belirtiyor; Ömer'i, Rasûlullâh'ın halîfesi Ebû-Bekr'e gönderdiğini söylüyor.

Başka rivâyetlerle de bu nokta-i nazarı kuvvetlendirerek bütün Muhâcirlerin, hiç kimse dâvet etmeden hemen bey'at ettiklerini bildirmekte, oysa ki iyice incelenince anlaşılıyor ki bu Ka'kaa' b. Amr, Seyf'in masallarında yaşayan, fakat hiçbir vakit doğmamış, yaşamamış bulunan uydurma bir adamdır. Bunu, Seyf'in düzmelerini anlatırken belirtmiştik.

§ Dördüncüsü, Seyf, Hubâb b. Münzir-i An-

sârî'nin, Sa'd'e bey'at için kılıç çektiğini söylüyor. Halbuki kılıç çeken, Peygamber'in halazâdesi, Zübeyr b. Avvâm'dır ve Alî'ye bey'at edilmesi için kılıç çekmiştir. Fakat Zübeyr ve Alî, Muhâcirlerden olduğu için Seyf, Muhâcirlerin hiç birinin Ebû-Bekr'e muhâlefette bulunmadığı, muhâlefette bulunanların ancak Ansâr olduğu kanaatini belirtmek için Zübeyr yerine Hubâb'ı koymuştur.

§ Beşincisi, Ömer'in, Ebû-Bekr'e bey'at husûsunda, bu, Cahiliyye devrindeki bir ayak kaymasıydı dediğini söylemek sûretiyle işi örtüp Ansârın Ebû-Bekr'e bey'at etmemesi hususundaki muhâlefetini, ayak kayması tarzında ifâde ettiği zannını vermek istemiştir.

§ Altıncısı, Ebû-Bekr'e, oldukça uzun iki hutbe okutarak gene Ebû-Bekr'e halkın bey'atini perçinlemek istemektedir. Oysa ki bu iki hutbede konu, ölümü anmak, dünyanın yokluğunu belirtmek ve âhıret azâbını hatırlatmaktır ki bu, üç halîfenin hutbelerinde görülmeyen bir şeydir; bu konu, daha ziyade Hz. Peygamber'in (S.M.) ve Alî'nin hutbelerinde işlenmiştir ve Alî'den sonra da âdet olmuştur. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in ve Ebû-Bekr'in zamanındaki hutbeler, ekseriyetle kısadır. Uzun hutbe, Ömer'in zamanında başlamış, Alî'nin zamanında en üstün dereceye varmıştır. Seyf'in icâd ettiği bu hutbeler, düzdüğü şiirlere, hamâselere kıyasla daha fasih ve beliğ olmakla beraber mev'iza ve irşada ait sözleri, gene de tam ve güzel düzememiştir (1). Hutbede, Ebû-Bekr'e, "Bilin ki

1) Bu iki hutbenin metni, Taberî târihindedir, III. 120.

benim bir şeytanım vardır, bana bâzı kere musallat olur. O şeytan bana el attı mı, malınıza, canınıza el atmamam için benden çekinin" dedirtmiştir. Seyf'in bu cümleleri Ebû-Bekr'e isnâdından maksadı nedir? Bunlar da, Üsâme ordusunu geçirirken onlara ilenmesi gibi bir şey. Kanaatimizce Seyf, ricâl bilginlerinin dedikleri gibi bir zındık olduğundan İslâmı aşağılatmak için uydurmuştur bu sözleri.

§ Yedincisi, Seyf, Peygamber'in koruyucusu Sahr'dan rivâyet ederek Hâlid b. Saîd-i Emevî'nin, Peygamber'in vefâtından bir ay sonra Yemen'den Medîne'ye döndüğünü, eğninde ipekli elbise bulunduğunu, Ömer'in buyruğuyla elbisesinin yırtıldığını, çünkü ipekli elbisenin erkeklere, yalnız savaş vaktinde câiz olduğunu anlatıyor.

Seyf, bu rivâyetle Hâlid'in Ebû-Bekr'e muhâlefetini, bir sebebe bağlamak istiyor. Ondan sonra da Hâlid'in Alî'ye, Ey Abdu Menâf oğulları, bu mücâdelede alt oldunuz dediğini, yâni Teym kabîlesinin Abdu Menâf oğullarına nasıl olup da üst geldiğini sorduğunu, Alî'nin de, sen bunu kabîle kavgası mı sandın, bu hilâfet işi diyerek bu karşı duruşların kabîle gayreti yüzünden olmadığını söylediğini anlatarak o sebebi perçinliyor. Hâlid'in, Ey Abdu Menâf evlâdı, hilâfete sizden daha lâyık kimse yok sözüyle Hâlid'in gene kabîle gayreti güttüğünü, Ömer'in, Allah ağzını dağıtsın, öyle bir söz söyledin ki bundan böyle bütün yalan söyliyenler, bu sözü söyliyecek dediğini bildirmekle de Hâlid'in sözüne hem Alî'nin, hem Ömer'in itirâz ettiğini, aynı zamanda Ömer'in, ileri bir görüşle, gelecek zamanlarda bu hususta söylenecek sözle-

rin, hep Hâlid'in sözüne dayanacağını bildirdiğini belirterek zamanından sonraki itirâzlara, bir menş' bulmuş oluyor. Şunu da söyliyelim ki: Seyf, bunu, Peygamber'in koruyucusu Sahr'dan nakil ve rivâyet ediyor; oysa ki Rasûlullâh'ın (S.M.) böyle bir koruyucusu yoktur ve bu zâtı Seyf vücuda getirmiştir.

§ Sekizincisi, Seyf'in rivâyet düzmedeki mehâretinin en mühimmidir. Diyor ki: Ebû-Bekrin bey'atine, dinden dönenlerle dönmek üzer bulunanlardan başka kimse muhâlefette bulunmadı. Seyf, kendince ileri bir görüşle bey'ate karşı gelenlerin başına, dinden dönme çomağını vuruyor; onları dinden dönmüş gösteriyor.

Seyf'in, dinden dönme töhmetiyle lekelemek istedikleri kimlerdir? Seyf'in töhmeti onları lekeleyebilir mi?

Ebû-Bekr'e bey'atte muhâlif olanlar ve Medîne'de, Alî'ye bey'at etmek isteyenler şunlardır:

1) Zübeyr bin Avvâm, Hz. Peygamber'in (S.M.) halasının oğlu,
2) Peygamber'in (S.M.) amcası Abbâs,
3) Irak fâtihi Sa'd bin Ebû-Vakkas,
4) Talha bin Ubeydullah,
5) Mikdâd bin El-Esved.

Bunlar, tarihçilerin bildirdiklerine göre Alî'ye bey'at etmek üzere evinde toplananlardır.

6) Ebû-Zerr-i Gıfârî,
7) Selmân-ı Fârisî,
8) Ammâr bin Yâsir,
9) Berâ' bin Âzib-i Ansârî,

10) Übeyy b. Kâ'b-ı Ansârî,
11) Peygamber'in (S.M.) amcasının oğlu Fadl,
12) Ebû-Süfyân,
13) Hâlid bin Saîd-i Emevî,
14) Eban bin Saîd-i Emevî.

Bu on dört kişi, Ebû-Bekr'in bey'atine muhalefette bulunmuşlardır. Bunlardan başka Hâşimoğullarının hepsi de, târihçilere göre Fâtıma'nın (A.M.) hayatta bulunduğu müddetçe Ebû-Bekr'e bey'at etmemişlerdir. Bunların Ebû-Bekr'e bey'at etmeyişleri, ancak Alî tarafını güttüklerindendir. Bunlardan başka Sa'd bin Ubâde de hilâfet dâvasına girişmiş, Ebû-Bekr'e bey'ate muhâlif olmuştur.

Acaba bunlar gibi, İslâm büyüklerine, Allah saklasın, Seyf'in sözüne uyup dinden dönmüş demek mümkün müdür?

Bunlar, Medîne'de bulunan ashaptı; Medîne'nin dışında olup Ebû-Bekr'e muhâlefette bulunanlar da vardı ki bunların içinde, bey'at yüzünden şehit edilen Mâlik b. Nüveyre ve başkaları da mevcuttu. Bütün bunlar, Seyf'e göre, hâşâ, dinden dönmüştür. Ve Ebû-Bekr'in onlarla savaşı, dinden dönenlerle savaş diye adlandırılmıştır.

Seyf'in çeşitli yalanlarından örnekler:

Seyf'in yalanları, bu kadarla da kalmaz. O, dileklerine göre târihî olayları, mahâretle değiştirmekte eşsizdir.

Ebû-Bekr'e, ancak dinden dönenlerle dönmek üzere bulunanların bey'at etmediklerini bildirdikten sonra Hz. Peygamber'in (S.M.) vefâtından son-

ra, Arapların hemen her boyunda dinden dönenlerin çıktığını, bunların sayı bakımından çokluğunu söylemekten çekinmez (Seyf'in rivâyetiyle Taberî, II, 461, 475).

Ona nazaran Hz. Rasûl-i Ekrem (S.M.) tarafından Temîm boyunun zekâtını toplamaya memur edilmiş olan Mâlik bin Nüveyre de yol yitirmiş, Peygamberlik davâsına kalkışan Secâh'a yardımcı olmuş, sonra bundan vazgeçmişse de üzerine varan Velîd oğlu Hâlid'in adamları, onun lehçesini anlamadıklarından, dinden dönmediğini, Müslüman olduğunu söylediği halde yanlışlıkla katletmişlerdir.

Oysa ki Mâlik, ancak Ebû-Bekr'e zekât yollamamakta, zekâtı toplayıp boyu arasında bölüştürmekteydi. Hattâ zekât vermiyenlerle savaş husûsunda Ömer, Rasûlullâh'ın (S.M.) "Ben insanlarla, Allâh'ın birliğini, Muhammed'in Peygamberliğini tasdıyk etmeleri için savaşmaya memurum; bunu kabûl ettiler mi, kanları da amandadır, malları da" hadîsine dayanarak Ebû-Bekr'e itirâzda bulunmuş, fakat Ebû-Bekr, namazla zekâtı ayıranlarla savaşacağını söylemiş ve savaşmıştı (İbni Kesîr: El-Bidâyetu ve'n-Nihâye, VI, 311).

Mâlik ve boyu, Müslümanlıktan dönmediklerini söylemişler, namaz kılmışlar, şehâdet getirmişler, fakat gene de Hâlid'in emriyle Mâlik'in boynu vurulmuş, boyu, kılıçtan geçirilmiş, malları yağma edilmişti. Hâlid, Mâlik'in pek güzel olan zevcesini, Mâlik'i öldürttüğü günün akşamı istifraş etmiş, bu yüzden de Ömer, Hâlid'in zinâ ettiğini, recm edilmesini söylemiş, fakat Ebû-Bekr, Hâlid yanıldı; Allâh'ın çektiği kılıcı ben kınına koyamam

demiş, Hâlid'in kılına dokunmamıştı (Ya'kubî, II, 110; İsâbe, III, 337; Ebü'l-Fidâ', 158; Fütûh'ül-Büldan, 105; Nihâye, III, 257; Savâık, 121; Tac'ul-Arûs, VIII, 75). Ancak burada, Hz. Ebû-Bekr zamanında Hâlid'in cezalandırılması hakkında bu kadar ısrarda bulunan Hz. Ömer'in, kendi zamanında, ona birşey yapmadığını da söylemek gerektir sanırız.

Seyf'in başka uydurmaları.

Hz. Peygamber (S.M.) zamanında Bahreyn'e gönderilen, Ebû-Bekr ve Ömer zamanında da oradaki hizmetinde kalıp hicretin on dördüncü, yahut yirmi birinci yılında vefât eden Alâ' b. Hadremî (İstîâb, III, 146 - 148; İsâbe, II, 491), Seyf'e göre Ebû-Bekr zamanında Temîm boyu ülkelerinde, dinden dönenlerle savaşmış, çölde susuz kalmışlar, bir gece fecre yakın bir çağda su bulmuşlar, içmişler, yıkanmışlar; sonra orada su bulunmadığını, bunun, Allâh'ın bir ihsânı olduğunu anlamışlar, denizi yürüyerek geçmişler; bu sırada gökten meleklerin seslerini, münâcatlarını duyan bir râhip de Müslüman olmuş; bu olaylar Ebû-Bekr'e yazılınca Allâh'a hamdetmiş (Taberî, II, 526-528; İbni Kesîr, VI, 328-329; Mu'cem'ül-Büldân, II, 25 ve Agaanî, Taberî'den rivâyet yoluyla).

Oysa ki Alâ' Ömer zamanında Bahreyn'e gitmiş, Zarelilerle uzlaşmış, mallarını almış, uzlaşmayanlarla savaşmıştır (Fütûh'ül-Büldân, 92-93).

Taberî, Seyf rivâyetiyle İran savaşında, orduya koca baş ve küçük baş hayvan aranırken çobanın birinn and içerek oralarda hayvan bulunmadığını söylemesi üzerine öküzün birinin, Vallâhi yalan söylüyor, biz buradayız diye dile geldiğini,

bunu duyanların da bulunduğunu yazmakta, Seyf'e dayanarak iki tanığın da adını anmaktadır. Bu olayın olduğu güne, "Öküzler Günü" anlamına "Yevm'ül-Abâkır" denmiş (III, 12-14).

Seyf'in, Kadsiye savaşındaki olağanüstü şeylere dâir daha bir hayli uydurma rivâyetleri vardır (Taberî, II, 119-124, III, 112-126).

Seyf, Hevazin, Âmir ve Selîm boylarının dinden dönmeleri bahsinde de Hz. Rasûl-i Ekrem'in (S. M.) zamanında esir düşüp Âyişe Hz. tarafından azad edilen Mâlik bin Huzeyfe kızı Ümmü Zemel Selmâ'nın bulunduğu bir kadınlar topluluğuna, Hz. Rasûl'ün (S.M.), içinizden birine Hav'eb köpekleri ürecek buyurduğunu, Selmânın, dinden dönenlerle gitiğini, Hav'eb suyunun kıyısındaki köpeklerin ona ürdüğünü söyliyerek Ümm'ül-Mü'minîn'i bu işten sıyırmaya çalışmıştır (Taberî, III, 490-492); oysa ki bütün rivâyetler bunun aksinedir.

Mugıyra'yı zınadan kurtarmaya, Zivâd'ı, Muâviye'nin, kendisine kardeş olarak ilânından önce de Ebû-Süfyân'ın oğlu olarak anarak Şam valisinin gayr-i şer'î hükmünü hafifletmeye uğraşan Seyf, târîhî olaylarda da keyfince ve her halde maksatlı olarak, yahut yalancılık hastalığının tesîrine kapılarak değiştirmeler yapmıştır.

Meselâ Ubelle'nin Ebû-Bekr zamanında fethedildiğini, gene olağanüstü olayları rivâyet ederek söyler (Taberî II, 553-556); oysa burası, Ömer'in zamanında ve hicretin on dördüncü yılında İslâm eline geçmiştir. Seyf'e göre Yermük savaşı, on beşinci yıldadır; halbuki Şam fethinden önce ve hicretin on üçüncü yılında olmuştur bu savaş. Cezî-

re bölgesi, on dokuzuncu yılda İslâm eline geçtiği halde Seyf, bu fethin târîhini üç yıl önceye alır, on sekizinci yıldaki tâun salgınını Seyf, on yedinci yılda gösterir. İranlılarla İslâm arasındaki olaylar, Seyf'e göre on beşinci yıldadır; oysa ki on altıncı yıldadır. Horasan savaşı yirmi ikinci yıldayken Seyf, bunu dört yıl önceye alır.

Seyf'in en kötü işiyse muhayyilesinden doğan, yalanlarından meydana gelen, gerçekte doğmamış, yaşamamış olan adamları, boylara, soylara paylaştırıp yaşamış gibi göstermesi, onlara olağanüstü işler gördürmesidir. Esefle söylemek gerekir ki bunların bir çoğu sahâbeden ve tâbiînden sayılarak yirmi üç kitaba geçmiştir; bunların en meşhuru da Abdullah bin Sabâ ve Ka'kaa'dır.

Bu çeşit uydurma adamlardan yüz elli tânesinin adlarını ayrı bir kitapta bildireceğiz.

Seyf'e göre bunların bir kısmı sahâbedendir; bir kısmı Hz. Peygamber tarafından bir işe memur olmuşlardır; bir kısmı Ebû-Bekr ve Ömer zamanında dinden dönenlerle savaşmışlar; bir kısmı fütûhatta yararlıklar göstermişlerdir. Gene esefle söyliyelim ki Seyf'in uydurduğu yer adları da "Mu'cem'ül-Büldân" gibi coğrafî kitaplara da girmiştir, oysa ki bu yerler de, Seyf'in adamları gibi hasta muhayyilesinden doğmuştur (Bu bölümü, Arapçasından kısaltarak aldık. Mütercim).

BAŞLANGICA DÖNÜŞ

Sözün başlangıcına döndük. Sanırız ki şimdiyedek yazdıklarımız, Seyf'in gerçek hüviyetini meydana koymuş, onun, İslâm târîhini, işi gücü hain-

likte bulunmaktan ibaret olan elinde nasıl bir oyuncak haline getirdiğini, uydurduğu masalların, Müslüman olanlarla olmayanlar arasında, hattâ müsteşrıklar nezdinde nasıl yayıldığını, uydurduğu masal kahramanlarının sahâbî ve İslâm şahsiyetleri diye nasıl tanındığını göstermiştir. Garezleri bir yana atıp İslâmı, uydurmadan ibâret olan, gerçekten hiçbir payı bulunmıyan rivâyetlerden arıtmak, Hz. Peygamber'in (S.M.) ve Ehlibeytiyle Ashâbının hayatlarını olduğu gibi göstermek, sonunda da şimdiki nesle ve gelecek nesillere gerçek İslâmı belirtmek zamanı hâlâ mı gelmemiştir?

Yoksa hâlâ mı bu gülünecek masalları, İslâmı savunma adına söyliyeceğiz, hâlâ mı bunları uyduranlara uyacağız; hâlâ mı onları savunacağız ve hâlâ mı İslâmın gerçeklerini yayma yoluna büyük bir sed çekeceğiz?

Kitapta Adı Geçen Bâzı Sahâbenin Terceme-i Hâlleri

Übeyy bin Kâ'b

Hazrec boyundan ve Ansârdandır. İkinci Akabe bey'atinde bulundu ve Hz. Peygamber'e (S.M.) bey'at etti. Bedir savaşında ve ondan sonraki savaşlarda vardı. Rasûl-i Ekrem'in (S.A.) mektuplarını yazanlardandır. Osman'ın hilâfetinin sonlarında vefât etti (İstîâb, I, 27-30; İsâbe, I, 20-30).

Ebü'd-Derdâ' Uvaymir

Adı Ebü'd-Derdâ', yahut Âmir'dir. Babası Sa'lebe, yahut Abdullah, yahut Zeyd, yahut da Hazrec oğlu Ka'b oğlu Adiyy oğlu Âmir oğlu Ümmeyye oğlu Kays'ın oğlu Âmir'dir. Ansârdan ve Hazrec boyundandır. Bedir savaşı günü Müslüman olmuş, Muâviye onu, Ömer'in hilâfeti zamanında Şam'a vali tayin ettirmişti. Hicretin otuz ikinci yılında vefât etti (İstîâb, III, 170; Üsd'ül-Gaabe, IV, 195; İsâbe, V, K I, 46).

Üseyyid b. Hudayr

Ansârdandır. İkinci Akabe bey'atinde bulundu. Rasûl-i Ekrem'in (S.M.) bütün savaşlarına katıldı. Uhud savaşında ayak direyenlerdendir. Ebû-Bekr, Sakıyfe'de, onun yardımını gördüğünden, Ansârdan hiç bir kimseyi ondan üstün tutmazdı. Hicretin 20. yahut 21. yılında dünyadan göçtü. Ömer, cenâzesini teşyi' edenlerdendir (İstîâb, I, 31; İsâbe, I, 64).

Ebû-Zu'yeb

Adı Huveyld'dir; şâirdi. Hz. Peygamber'in zamanını idrâk etmekle beraber Peygamber'le (S.M.) görüşememiştir. Rasûlullâh'ın rahatsızlığını duyup Medîne'ye geldi. Ebû-Bekr'e bey'atte hazır bulundu; sonra gene bâdiye'ye döndü. Roma ile savaşta şehit oldu derler (İstîâb, II, 646; Üsd'ül-Gaabe, V, 188; İsâbe'de de adı geçer, IV, 388).

Ümmü Mıstah

Ümmü Mıstah b. Üsâse'nin adı Selmâ'dır. Abdu Menâf oğlu Ebû-Ruhm'un kızıdır. Anası Sahru Teymî kızı Reyta'dır. Ebû-Bekr'in teyzesinin kızıdır (İstîâb, III, 470; İsâbe, IV, 472).

Evs b. Hevlî

Hazrec boyundan ve Ansârdandır. Bedir savaşında ve diğer savaşlarda bulundu. Osman'ın zamanında vefât etti (İstîâb, I, 48; Üsd'ül-Gaabe, I, 145; İsâbe, I, 95).

Berâ' b. Âzib

Künyesi Ebû-Amr'dır; Ansârdan ve Evs boyundandır. Hz. Peygamber (S.M.), Bedir savaşında, yaşı küçük olduğu için savaşa izin vermedi, geri yolladı. Sonradan on dört savaşta Hz. Rasûl-i Ekrem'le (S.M.) bulundu. Cemel, Sıffin ve Nehrevan'da Hz. Alî tarafındaydı. Son zamanlarında Kûfe'de yerleşti, Mıs'ab b. Zübeyr'in hükûmeti zamanında Kûfe'de dünyâdan göçtü (İstîâb, I, 144; İsâbe, I, 147).

Sâbit b. Kaysı Ansârî

Ansârdandır, Evs boyundandır. Uhud savaşiyle, ondan sonraki savaşlara katılmıştır. Yemâme savaşında şehid olmuştur (İstîâb, I, 74; Üsd'ül-Gaabe, I, 229; İsâbe, I, 199).

Hubâb b. Münzir

Ansârdandır; Bedir savaşiyle diğer savaşlarda bulunmuştur. Ömer'in zamanında vefât etmiştir (İstîâb, I, 353; Üsd'ül-Gaabe, I, 364, İsâbe, I, 302).

Hâlid b. Velîd

Künyesi Ebû-Süleyman'dır. Kureyş'in Mahzum boyundandır. Anası, Hz. Peygamber'in (S.M.) zevcesi Meymûne'nin kardeşinin kızı Lebâbe'dir. Câhiliyye devrinde atlıların kumandanıydı. Hudeybiyye barışından sonra Medîne'ye göçtü; Mekke fethinde bulundu. Ebû-Bekr'in hilâfeti zamanında İslâm ordusunun kumandanlığını îfâ etti; kendisine "Seyf'ullah" denmiştir. Humus'ta, yahut

Medîne'de, hicretin yirmi birinci, yahut yirmi ikinci yılında vefât etti (İstiâb, I, 405; Üsd'ül-Gaabe, II, 93).

Zübeyr b. Evvâm

Kureyş'in Esed boyundandır. Anası Hz. Peygamber'in halası Safiyye'dir. Zübeyr on iki, yahut sekiz yaşındayken Mekke'de Müslüman olmuştu. Osman'a karşı duranlardandır. Osman'ın şehâdetinden sonra Alî'ye bey'at etti. Bey'atten sonra da Osman'ın kanını dilemek üzere Alî'ye muhâlefette bulunup Basra'ya gitti. İki ordu karşılaşınca Alî, Zübeyr'i çağırdı ve ona, Rasûlullâh'ın (S.M.), Alî ile savaşacaksın; fakat haksızlık edeceksin dediğini hatırlayıp hatırlamadığını sordu. Zübeyr bunu duyunca savaştan el çekti, Amr b. Cürmûzı Temîmî onu kollayıp habersizce şehid etti. Bu olay, hicretin otuz altıncı yılında oldu. Zübeyr, o vakit altmış altı, altmış yedi yaşlarındaydı (Taberî ve İbni Esîr'de 36. yıl olayları; Tabakat, III, K I, 7, Z harfi, Savâık, VII. bâbın sonunda Alî'nin hilâfeti bahsinde; kenz'ül-Ummâl'de, "Kitabu Fiten" in Cemel savaşı bölümünde, El-Ikd'ül-Ferîd, III, 92, 96, 98-109, Cemel savaşı bölümü; Müsnedu Ahmed, I, 165; Murûc'üz-Zeheb, II, 5-11; Târîhu Ya'kubî, II, 54-109, Şerhu İbni Ebî'l-Hadîd, I, 57-85).

Ziyâd b. Lebîd

Benî-Beyaza boyundandır. Hem Muhâcirlerden sayılmaktadır, hem Ansârdan. Rasûlullah (S.M.) Mekke'deyken hizmetine ulaştı; Medîne'ye hicretine kadar hizmetinde kaldı. Akabe bey'atiyle Be-

dir savaşında ve diğer savaşlarda bulundu. Muâviye'nin zamanında vefât etti (İstîâb, I, 545; İsâbe, I, 540).

Zeyd b. Sâbiti Ansârî

Neccaroğulları boyundandır. Bedir'de, yaşı küçük olduğundan Rasûl-i Ekrem (S.M.), onu asker arasına almadı. Sonraki savaşlarda bulundu. Ömer ve Osman, Medîne'den ayrıldıkları zaman onu yerlerine bırakırlardı. Osman'ın tarafını güderdi; Alî'nin hiçbir harbinde bulunmadı. Vefât yılında ihtilâf vardır (İstîâb, I, 532; İsâbe, I, 543; Târîhu Ya'kubî, II, 114, Osman'a bey'at bölümünde).

Sâlim b. Ubeyd'il-Aşcaî

Suffa ehlindendir; sonunda Kûfe'de yerleşmişti (İstîâb, III, 70; Üsd'ül-Gaabe, II, 247; İsâbe, II, 5).

Selmânı Fârisî

Künyesi Ebû-Abdullah'tır. Isfahan, yahut Râmhürmüz'lüdür. Uzun ömürlüydü. Hz. İsâ'nın (A.M.) bâzı vasıylerine ulaştığı söylenmiştir. Bir olayda esîr düştü. Onu Medîne'li bir Yahudi'ye sattılar. Selman, muayyen bir para karşılığında hürriyetini kazanmak üzere uzlaştı ve o parayı verip azad oldu. Handak savaşında ve diğer savaşlarda bulundu. Ömer zamanında Medâyin'e vali tayin edildi. Ömer'in hilâfetinin son, yahut Osman'ın hilâfetinin ilk çağlarında vefât etti. Medâyin'de defnedildi (İstîâb, II, 53-59; Üsd'ül-Gaabe, II, 328; İsâbe, II, 61).

Selme b. Selâme

Künyesi Ebû-Avf'tır. Abd'ül-Eşhel boyundan ve Ansârdandır. Annesi, Ansârdan Selme b. Hâlid'in kızı Selmâ'dır. Bedir savaşiyle öbür savaşlarda bulundu. Hicretin on dördüncü yılında Cesr vak'asında şehid düştü (İstîâb, II, 83; Üsd'ül-Gaabe, II, 328; İsâbe, II, 150).

Sâlih

Hz. Peygamber'in (S.M.) azatlı kölesiydi; adı Şukrân'dır. Bedir savaşında bulunanlardandır (İstîâb, II, 161; Üsd'ül-Gaabe, III, 10; İsâbe, II, 150).

Talha b. Ubeydullah

Ebû-Muhammed Talha, Kureyş'in Teym boyundandır. Birinci halîfe Ebû-Bekr'in amcasının oğludur. Annesi Yemen'li Sa'ba'dır. Uhud'da bulundu; bu savaşta parmağı yaralandı ve çolak kaldı. Rasûlullah (S.M.) onu, Zübeyr'le kardeş etmişti. Talha, halkı Osman aleyhine tahrîk edenlerdendir. Osman'ın şehâdetinden sonra Alî'ye ilk bey'at eden Talha'ydı. Bey'atten sonra da Osman'ın kanını istemek için Basra'ya gitti. Cemel savaşında Mervan b. Hakem onu gördü ve bu günden sonra kan dâvâsına kalkışmam artık deyip bir ok atarak şehid etti. Bu olay, hicretin otuz altıncı yılında oldu (İbn-i Sa'd, III, K I, 156 ve 159; İstîâb, Üsd'ül-Gaabe, III, 59, İsâbe, III, 293 K 1 Tı harfi, Mes'ûdî: Murûc'üz-Zeheb, II, 11, Tehzîbu İbni Asâkir, VII, 84; Tarihu İbni Kesîr, VII, 247; El-Ikd'ül-Ferîd, III, 92, 96, 98 ve 109).

Abâde b. Sâmit

Ebü'l-Velîd Abâde b. Sâmiti Ansârî'nin annesi Abâde b. Fazalat'il-Aclân'ın kızı Kurret'ül-Ayn'dır. Abâde, kabîlesinin büyüklerindendi. Bedir'de ve bütün gazvelerde bulundu. Ömer, onu, halka Kur'an ve dînî mesâil öğretmek üzere Filistin'e gönderdi. Muâviye, bâzı işlerde onun re'yiyle amel ederdi. Hicretin otuz dördüncü yılında Remle'de vefât etti. Bâzıları kırk beşinci yıladek sağdı demişlerdir (İstîâb, Üsd'ül-Gaabe, III, 106, İsâbe, K 1, Ayn harfi VI, 28, Tabakaat, III, K 2, 94, Müsnedu Ahmed, V, 329).

Abdurrahmân b. Avfı Kureşiyy-i Züherî

Annesi, Zühre oğlu Hars oğlu Abid'in oğlu Avf kızı Şifa'dır. Fil yılından on sene sonra doğdu. Câhiliyye devrinde adı Abdu Amr, yahut Abd'ül-Kâ'be'ydi. Rasûlullah (S.M.) ona Abdurrahmân adını verdi. Habeşe'ye hicret edenlerdendir. Sonra Medîne'ye göçtü. Bedir'de ve sonraki savaşlarda bulundu. Ömer'in kurdurduğu altı kişilik şûrâ ehlinden biriydi. Hicretin otuz bir, yahut ikisinde Medîne'de vefât etti; Bakı' mezarlığına defnedildi (İstîâb, 385-390, Üsd'ül-Gaabe, III, 313-317, İsâbe, II, 408-410).

Abdullah b. Abbâs

İbni Abbâs diye meşhurdur. Künyesi Ebü'l-Abbâs'tır; babası, Hazret-i Peygamber'in (S.M.) amcası Abbâs b. Abdülmuttalib'tir. Hicretten üç yıl önce doğmuştur. Cemel, Sıffîn ve Nehrevan'da Hz. Alî tarafındaydı. Alî, onu Basra valiliğine tayin

etmişti. Ali'nin hilâfetinin son yıllarında valilikten çekildi. Abdullah b. Zübeyr zamanında Mekke'deydi. İbni Zübeyr onu Tâif'e sürdü; orada hicretin altmış sekizinci yılında vefât etti (İstîâb, II, 342-345; Üsd'ül-Gaabe, III, 192; İsâbe, II, 22).

Amr b. Kays

Müezzin İbni Ümmü Mektûm'dur. Annesi Âizi Mahzûmî oğlu Anteke oğlu Abdulah'ın kızı Âtike'dir. Muhâcirlerin ilk tabakasındandır. Hz. Rasûl (S.M.), Medîne'den çıkarlarken on üç kere onu yerlerine bırakmışlardı. Sûre-i A'mâ (Abes: LXXX) daki A'mâ'dan maksat, İbni Ümmü Mektûm'dur denmiştir. Kadsiye savaşında bulundu ve şehid oldu. Bâzıları Kadsiye savaşından sonra Medîne'de vefât ettiğini söylerler (İstîâb, II, 494-495; Üsd'ül-Gaabe, IV, 127; İsâbe, II, 516).

Uveym bin Sâide

Ansârdandır; Evs kabîlesindendir. Akabe bey'atinde, Bedir savaşında ve sonraki gazvelerde bulundu. Ömer'in hilâfeti zamanında dünyâdan göçtü. Ömer, kabrinin başında, dünyâda hiç kimse, ben bu kabir sâhibinden daha iyiyim diyemez demişti (İstîâb, III, 170; Üsd'ül-Gaabe, IV, 158; İsâbe, III, 451).

Kusem b. Abbâs

Annesi Hars bin Hazen'il-Hilâliyye kızı Lebâbe-i Sugrâ'dır. Kardeşlerinin büyüğüydü. Huneyn savaşında bulunanlardan ve ayak direyenlerdendir. Ebû Bekr'in, yahut Ömer'in zamanında dün-

yâdan göçtü, (İstîâb, III, 202; Üsd'ül-Gaabe, IV, 184 ve İsâbe).

Muhammed bin Mesleme

Ansârdandır; Evs kabîlesindendir. Bedir savaşında ve sonraki savaşlarda bulundu. Alî b. Ebû-Talib'e bey'at etmeyenlerden ve onun savaşlarına katılmayanlardandır. Kırk üçüncü, yahut kırk altıncı, yahut da kırk yedinci yılda vefât etti (İstîâb, III, 216; Üsd'ül-Gaabe, IV, 330; İsâbe, III, 363).

Mugıyre b. Şa'be

Mugıyre b. Şa'bei Sakafî'nin anası Nasr b. Muâviye boyundandı. Handak savaşının olduğu yılda Müslüman oldu; Medîne'ye geldi. Hudeybiyye barışında bulundu. Hz. Rasûl-i Ekrem (S.M.) onu, Ebû-Süfyân'la beraber Sakıyf boyunun putunu kırmak üzere Tâif'e gönderdi. Yermük savaşında gözü yaralandı. Ömer zamanında Basra valisi oldu. Birkaç kişi, Ömer'in huzurunda Mugıyra'nın zinâ ettiğini söylediler. Ömer, onu Basra valiliğinden azletti; sonra Kûfe'ye tayin eyledi, Muâviye zamanında da iki kere Kûfe valiliğinde bulundu. Hicretin ellinci yılında öldü. Üçyüz ve bir rivâyete göre bin kadın almıştır (İstîâb, III, 368; Üsd'ül-Gaabe, IV, 406; İsâbe, III, 432).

Mikdâd b. Esved

Kinde boyundandır ve Amr b. Sa'lebei Nehrânî'nin oğludur. Rivâyete göre kabîlesi, onu adam öldürmekle töhmet altına almış, o da Kinde bo-

yuna göçmüş, o boyla ahitleşmiştir. Az bir müddet sonra o boydan biriyle kavgaya girişmiş, adamın ayağını kılıcıyla yaralamış, Mekke'ye kaçıp Esved b. Abdu Yagûsı Züherî'nin amanına sığınmış, onunla ahitleşmişti. Esved, onu evlâdlığa kabûl etmiş, bu yüzden de ona Mikdâd b. Esved denmeye başlamıştır. Mikdâd, ilk Müslüman olanlardan, Habeşe'ye hicret edenlerden, sonra Medîne'ye göçenlerdendir. Medîne'de, "Onları babalarının adlarını anarak çağırın; bu Allah katında daha doğrudur..." âyet-i kerîmesi inince (XXXIII, 5) Mikdâd b. Amr diye anılmaya başladı. Hz. Rasûl-i Ekrem (S.M.), "Allah bana, dört kişiyi sevmemi emretti, o dört kişiyi kendisinin de sevdiğini haber verdi" buyurmuş, kimlerdir diye sorulunca da "Alî, Mikdâd, Selmân ve Ebû-Zerr'dir" demiştir. Hicretin otuz üçüncü yılında vefât etti. Bakı'e defnedildi (İstîâb, III, 453; Üsd'ül-Gaabe, IV, 409; İsâbe, III, 433-434).

Bir mektup ve cevabı

Hartum Üniversitesinin eski Tarih Profesörü İhsan Abbâs, Murtaza'l-Askerî'ye bu kitap dolayısiyle bir mektup yazarak bâzı sorular sormuştur ki bunun, kitabın Beyrut - Matbaatu Dâr'il - Kütüb basımının sonunda aynen yayınlanmaktadır. (Abdullah b. Sabâ ve Asâtîru Uhrâ; III. basım, 1338 H. 1948 M., s. 244-247). Bu mektuptaki soruların özetini veriyoruz:

§ Seyf'in hadislerini, Hadis ve Ricâl bilginlerinin zayıf ve terkedilmiş saymaları, onun târîhi rivâyetlerini de terketmeye sebep olabilir mi?

§ Bütün bunları, Seyf'in uydurması, bu kadar geniş ve şaşılacak bir muhayyileye sâhip olması mümkün müdür?

§ Seyf'in bâzı olayları etraflıca anlatması, bu arada bâzı adları da anması mümkündür. Meselâ sıkadan olduğunu kabûl ettiğimiz İbn Abd'ül-Hakem'in "Fütûhu Mısr"ıyle Belâzürî'nin "Fütûh'ul-Büldân" ını karşılaştıracak olursak bu, açıkça anlaşılır. İbn Abd'ül-Hakem'in bildirdiği şeylerin hepsi, Belâzürî'de yok diye Belâzürî'yi kabûl etmemek mi gerektir? Seyf'in de başka kitaplarda, bilinerek, yahut yanlışlıkla zikredilmeyen şeyleri etraflıca anlatması mümkün olabilir. Bu olayları yalnız onun anlatması, mutlaka bu olayları uydurduğunu delil olabilir mi?

§ Seyf'in bâzı rivâyetlerinin, öbür râvîlerin rivâyetlerine uygun olduğu da görülüyor. Bunları da, Seyf rivâyet ediyor diye reddetmek mi ıktizâ eder?

§ Seyf'in bâzı târîhî olayların yıllarını değiştirdiğini söylüyorsunuz; fakat başka kitaplarda da çeşitli tarihler vardır. Bu ihtilâfları mutlaka kötü niyete vermek mi gerektir?

O zaman Irak'ta bulunan Murtaza'l-Askerî, bu mektuba Kâzımiyye'den cevap vermiş ve cevâbı, aynı basımın 249-260. sahîfelerinde yayınlanmıştır. Bu cevâbı da özetliyoruz.

§ Hadis ve Ricâl bilginleri, bâzı şahısları, "Mürcie'dendir, hadîsi terkedilir; Şîî'dir, Rafz'la töhmetlenmiştir; Kur'ân'ın mahluk olduğunu söylemesi dolayısiyle zayıftır; Filozofların sözlerini tercîh ettiğinden dolayı metrûktur" tarzında tavsîf ederler. Bâzılarınıysa "Hadis uydurur; Rivâyetini bilinmeyen kişilere nispet eder; çok hadis uydurmakla tanınmıştır" tarzında anlatırlar. Elbette bu iki bölük arasında fark vardır.

§ Bütün bu rivâyetleri Seyf'in uydurması mümkün müdür diyorsunuz; neden olmasın? Siz de Corci Zeydan'ın kıssaları, Harîrî ve Makaamaleri hakkında aynı hükmü veriyorsunuz. Antere, Binbir Gece Masalları, Kelîle ve Dimne, böyle uydurulmamış mıdır; her dilde söylenen binlerce edebî, hikemî kıssalar, hep böyle uydurma değil midir; bunlardaki şahısların, kahramanların, âlemde varlıkları var mıdır? Asıl şaşılacak şey, bâzı târihçilerin, Seyf'in uydurmalarına inanıp diğer doğru rivâyetleri bırakmalarıdır.

Sonra Seyf'in, olayları etraflı, Belâzürî'nin kısaca anlatması, İbn Abd'ül-Hakem'le Belâzürî'nin örnek getirilmesi doğru olamaz; Seyf'in "Fütûh" uyla İbn Abd'ül-Hakem hakkında "Rivâyetlerini almakta beis yoktur; Doğrudur; güvenilir, Târihî olayları bilir" tarzında hüküm vermişlerdir; hiç kimse onu yermemiştir. Seyf'e gelince: İbn Muîn, Ebû-Hâtem, Ebû-Dâvûd, Dâru Kutnî, İbn Adiyy, İbn Hıbbân, Berkaanî, İbnu Abd'ül-Birr, Zehebî, İbn Hacer, Suyûtî, Fîrûzâbâdî, Zebîdi, onu ve rivâyetlerini yermişler, reddetmişlerdir.

İbn Abd'ül-Hakem, İslâm'dan önce ve sonra, Mısır'daki olaylardan bahseder. İslâm târihçileri, onun İslâmdan önceki Mısır olaylarını İsrâîliyyât saymışlar, fakat İslâm târîhine dâir verdiği bilgiyi doğru bulmuşlardır. Seyf hakkında böyle birşey düşünülemez. O, olayları tamâmiyle tahrîf etmektedir. Söz gelimi, ona göre Hz. Alî, Hz. Ebû-Bekr'e bey'at edildiğini duyar duymaz, şalvarını bile giymeden koşup bey'at etmiş, sonra oturup şalvarını getirtmiştir. Oysa Taberî bile bunu zikrettikten sonra gene de Alî'nin ve Hâşimoğullarının, Hz. Fâtıma'nın vefâtına dek bey'at etmediklerini bildirir; Sahîhu Buhârî ve Müslim'de ve diğer hadis kitaplarında da bu hususta rivâyetler mevcuttur. Sa'd b. Ubâde'nin, Hâlid b. Saîd'il-Emevî'nin bey'atten istinkâfleri, Hav'eb suyu kıyısında Ümmü Zemel'e köpeklerin ürmesi, Mugıyra olayı da Seyf'in rivâyetlerinde, diğer rivâyetlerin hepsine aykırıdır, tahrîf edilmiştir, uydurmadır. Seyf'in, İslâm târîhinde uydurduğu şeyler, öbür rivâyetlerde yoktur, gerçekten uzaktır. Gemiyle bir günlük, bir gecelik yolu, koca bir ordunun su üstünden yürüyerek alması, öküzün konuşması, Dicle'nin dibinden

kuru balçığın, savaş erlerinin, hayvanlarının ayaklarına çıkıp onları öte yana geçirmesi, İslâm ordusunun binlerce kişiyi öldürmesi, Hâlid b. Velîd'in, durup dinlenmeden tam üç gün, üç gece düşmanları kesip biçmesi, kanlarından nehir akıtması gibi rivâyetlerinin hangisine inanalım? Arzettiğimiz gibi Taberî bile Seyf'in rivâyetlerinin yalan olduğunu belirten başka rivâyetleri de alıyor. Şimdi soralım: Seyf'in "Fütûh" u, İbn Abd'ül-Hakem'in "Fütûh" uyla kıyaslanabilir mi?

Seyf, Amr oğulları Ka'kaa' ve Âsım adlı iki sahâbîden bahseder. Ka'kaa', Sakıyfe'de bulunur; Hz. Ebû-Bekr zamânında Hâlid'e yardımcıdır. Sûriye savaşında vardır; Kadsiye'de mevcuttur; Yermûk'e iştirâk eder; Irak'a döner; Nehânvend harbine katılır; hududları korur; Hz. Ebû-Bekr ve Ömer, her tehlikeli işe onu koşarlar; Hz. Osman, onu Kûfe'ye gönderir; isyanda yardımına koşarsa da yetişemez; Cemel'de Hz. Alî ile Hz. Âişe arasında elçilik eder. Muâviye onu Filistin'e sürer. Kardeşi Âsım, hicrî 12. yılda Hâlid'le Yemâme'den Irak'a gider; öküz dile gelir, sorusuna cevap verir, çobanı yalanlar. Hz. Ömer, onu Secistan'a yollar; Hz. Alî, Kirman'a vâli yapar; orada 29. yılda ölür. Bütün bunlar, Seyf'in rivâyetlerinden başka kimin rivâyetlerinde vardır? Taberî'de, hicrî 11-29. yılların olaylarında görülen bu kişiler, İbn Şihâb'da, Mûsâ b. Akabe'de, Muhammed b. Sâib'de, İbn Hişam'da, Vâkıdî'de... var mıdır? Yalnız Taberî'de ve İbn Asâkir'de Seyf'ten rivâyet edilmekte; işte bunun için Seyf'ten gelen rivâyetleri, nerde olursa olsun, kabûl edemedik.

Seyf'in rivâyetleri, başka rivâyetlerle aynı olur-

sa, diğer rivâyetlerin gerçekliğine göre kabûl ederiz, yahut da reddeder gideriz.

Olayların yıllarındaki ihtilâflara gelince :

Bu aykırılık, umûmî ve daimî olmadığı gibi bir kasıt sonucu da değildir. Hâlbuki Seyf'in değiştirmelerinde kasıtlar vardır. Meselâ Taberî, Seyf'ten rivâyetle Ubelle'nin, hicrî 12. yılda fethedildiğini söyler (IV, 5-6) ve Hz. Ebû-Bekr'in, Hâlid'i Irak'a gönderdiğini, Sind ve Hind diyârının fethini emrettiğini bildirir. Su, müşrikler tarafındadır; Hâlid, susuz bir yerde konaklar; derken bir bulut gelir, İslâm ordusunun ilerisine yağmur yağar. Bu, Bedir Savaşında olan ve âyet-i Kerîme'yle de bildirilen (VIII, 11) yağmur olayına âdetâ bir nazîre. Savaşta üst olan Müslümanlar, ganîmet mallarıyla bir de fil getirirler. Medîne halkı, hele kadınlar, bu hayvanı görünce şaşırırlar; yapma sanırlar; evet, yapmadır ama Seyf'in yapması, çünkü Hicazlılar, daha Ebrehe zamânında fili görmüşlerdir, kadınlar da dâhil, hepsi, Kur'ân-ı Mecîd'in CV. sûresi olan Fîl Sûresi'ni de okumuşlardır. Taberî, bunu anlattıktan sonra, olayın, siyer ehlinin anlattıklarına aykırı olduğunu da kaydeder ve 14. yıl olayları arasında Utbe'nin Ûbelle'yi fethettiğini de anlatır (IV, 148-152).

Hâsılı biz, Seyf'in "El-Fütûhu ve'r-Ridde" sindeki hadisleri hakkındaki inceleme ve eleştirmelerimizin sonunda, Ricâl bilgilerinin, onun hakkındaki yalancılık hükümlerini gerçek bulduk. Mektubumuzu, şükranlarımızı, selâmlarımızı arzederek bitiririz.

Murtaza'al-Askerî

Mütercimin Sonsözü
Kitabımızın bitimi

Alâ' b. Hadramî'yi, Hz. Ebû-Bekr zamânında Bahreyn'de, dinden dönenlere göndertip Temîm-oğulları diyârında, yedi kum dağı bulunan bir çöle konduran, ordunun hayvanlarını kaçırtan, orada bir gece konaklatıp sabahleyin namazdan sonra, gün doğarken bir serap gösteren, sonradan serap olmayıp su olduğu anlaşılan bu görüntüden bütün orduya su içirten, gusül ettiren, hayvanları tekrar getirten, orada bir katre su bile bulunmadığını söyleyen, fakat unutulan tulumları suyla dolu olarak bulunduğunu anlatan Seyf b. Ömer (Taberî, c. II, s. 522-528).

Bu orduyu, kıyı ile arasında bir gün, bir gecelik yol alan bir ummandan, ağırlıklarıyle, kumlu çölden geçer gibi geçiren, uydurduğu bir duâ ile öbür yakaya ulaştıran, savaştan sonra elde edilen ganîmetleri altıbin deveyle ikibin yayaya taşıtan, Müslümanlarla beraber bulunan bir keşişi de, duâyı duyup bu hâli gördüğü için Müslüman eden, bu işleri duyan Hz. Ebû-Bekr'i Allâh'a hamdettiren Seyf b. Ömer (Taberî, aynı s. İbni Kesîr, VI, s. 328-329).

Hav'eb suyunun kıyısındaki köpekleri Ümmü Zemel Selmâ'ya ürdürten Seyf b. Ömer (Taberî, III, s. 490-492).

Babasının oğlu Ziyâd'a, daha Hz. Ömer zamânında Ziyâd b. Ebî-Süfyan dendiğini nakleden Seyf b. Ömer (Taberî, III, s. 259).

Mugayra hakkındaki iddiâyı bir münâferete bağlayan ve onu, yaptığı işten temize çıkaran Seyf b. Ömer (Taberî, III, 170-171).

Hz. Ömer zamânında şarap içtiğinden dolayı yedi, yahut sekiz kere kendisine had vurulan, Kadsiye savaşında aynı sebeple Sa'd b. Ebî-Vakkas tarafından cezalandırılan Ebû-Muhcin'i bu suçtan kurtaran Seyf b. Ömer (Taberî, IV, 222).

İran savaşında bir öküze, "yalan söylüyor Allâh'a andolsun; biz burdayız" diye söz söyleten Seyf b. Ömer (Taberî, III, 12, 14).

Câhiliyye devrindeki Eyyâm'ul-Arab gibi İslâm devrinde de "Günler" îcâd eden Seyf b. Ömer (Taberî, Avrupa bas. I, 2437-2441).

Hz. Ömer'in şehâdetini muteâkıb toplanan Şûrâ'yı bambaşka bir tarzda anlatan Seyf b. Ömer (Taberî, III, 226, 292, 305).

Hz. Ömer'in şehâdetinden sonra oğlu Ubeydullâh'ın hareketlerini bambaşka bir tarza döküp anlatan Seyf b. Ömer (Taberî, I, 2797, 2801; Avrupa bas. 2795-2796).

Onüçten fazla, görülmemiş, kurulmamış şehir îcâd eden Seyf b. Ömer (Taberî, I, 1892, 2026 - 2030, 2037-2038, 2052, 2168, 2230, 2233, 2265 2288, 2294, 2326, 2338, 2618, 2625).

Târihî olayların oluş yıllarını değiştiren Seyf b. Ömer.

Teferruâtıyle anlattığımız gibi Hz. Peygamber'in (S.M.) rahatsızlığını, vasıyyet-nâme ve Üsâme ordusunu, Sakıyfe olaylarıyla bey'ati tamâmiyle ve istediği, istendiği gibi değiştiren Seyf b. Ömer.

Ricâl bilginleri tarafından "yalancı, rivâyeti zayıf, inanılmaz, güvenilmez, gevşek, hayırsız, çok yalan söyler, hadîsi terkedilmiştir. hadis uydurur, zındıkdır..." hükümlerine uğrayan Seyf b. Ömer.

Ve Abdullah b. Sabâ'yı uyduran Seyf b. Ömer.

Fakat Taberî'den beri bu yalan, bu masal, tarihçilere mal olmuş, doğru diye nakledilmiş, zaman geçtikçe müstemlekecilerin musteşrıkları, sözüm okuyanlardan dışarı, bu uydurma masal kahramanını, îlmî, ictimâî yönden, gûya incelemişler, olmayan olayı eleştirmişler, onlara uyanlar da aynı yolu tutmuşlar, bu yalan, şahlanmış, budaklanmış - gitmiştir.

Abdullah b. Sabâ, her oturduğu yerde bir masal düzen, her rastladığına bir yalan söyleyen, her yazdığına yalanlar ekleyen Seyf b. Ömer'in hasta ve kasıtlı muhayyilesinden doğmuş, gerçekteyse hiç doğmamış, yaşamamış bir masal kahramanıdır ve artık bu doğmamış kahramanın ölmesi gerektir.

19 Muharrem'ül - Harâm 1394
12 Şubat 1974

Abdülbâki GÖLPINARLI

İNDEKS

Millet, soy ve boy adları dâhil

— A —

Abbâs b. Abd'ül Muttalib: 74, 75, 76, 80, 81, 82, 90, 91, 94, 95, 96, 97, 98, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 139, 152.
Abbâsiler, Abbasoğulları: 9, 39.
Abâde b. Fadalat'il-Aclân: 152.
Abâde b. Sâmit: 31, 95, 152.
Abdullah b. Abbâs: 152.
Abdullah b. Cerrahu Kuraşî: 57.
Abdullah b. Ebî-Serh: 21.
Abdullah b. Sabâ: Bir çok yerde.
Abdullah b. Vehebi Hemdânî: 9.
Abdullah'is-Subtî: 11.
Abdullah b. Zübeyr: 102, 153.
Abd'ül-Eşhel Boyu: 151.
Abd'ül-Hamid Cevdet'il-Mısrî: 11.
Abd'ül-Huseyn Ahmed'il-Eminiyy'in-Necefî: 14.
Abdü Menâf: 117.
Abdü Menâf oğulları — Soyu: 62, 78, 81, 117, 119, 121, 126, 134, 138.
Abd'ül-Muttalib oğulları: 74.
Abd'ür-Rahmân b. Avf: 77, 84, 85, 87, 100, 120, 152.
Abd'ür-Rahmân b. Udeys: 18, 19, 21, 22.
Abdü Şems: 116.
Aclân Boyu: 84.
Âdem Peygamber (A.M.): 113.
Adiyy b. Kâ'b Boyu: 117, 120, 121.
Adiyy b. Neccâr Boyu: 115.
Affân oğlu Osman (Osman'a bk.).
Ahmed b. Hanbel: 67 70.
Ahmed Emîn: 29, 30, 31, 32, 33, 34, 46.
Ahmed Şâkir: 68, 70.
Ahmed-i Zencânî (Seyyid): 5, 12, 15.
Âişe (Ümm'ül-Mü'minin R. A.): 6, 43, 48, 73, 75, 94, 108, 143.
Alâ' b. Hadramî: 142.
Allâme-i Hillî: 6.
Allâme-i Şehristânî: 110.
Alî (Emîr'ül-Mü'minin. Ebû-

Tâlib oğlu A.M.): 7, 9, 10, 11, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 48, 61, 62, 66, 77, 78, 80, 82, 83, 86, 87, 88, 90, 91, 94, 95, 96, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 114, 116, 117, 118, 121, 122, 123, 124, 126, 131, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155
Alî b. Huseyn (İmâm, Zeyn'-ül-Âbidîn A.M.): 7.
Alî Soyu, Evlâdı: 32, 38.
Aliyy'ül-Verdî Dr.: 10.
Amir (Ebû-Ubeyde'ye bk.):
Âmir Boyu: 143.
Amr: 152.
Amr b. Âs: 23, 107, 131.
Amr b. Curmûz-ı Temîmî: 149.
Amr b. Hâris: 59, 60.
Amr b. Kays (İbn Ümmü Mektûm'a bk.):
Amr b. Sa'lebe-i Nehrânî: 154.
Amîs-i Has'mîyye: 22.
Ammâr b. Yâsır: 8, 10, 11, 18, 19, 20, 95, 98, 122, 139.
Ansâr: Bir çok yerde.
Ansiklopedi Yazarları: 46.
Arap, Araplar: 39, 81, 83, 109, 118, 121, 141.
Âsım b. Adiyy: 84.
A'şâ: 109.
Atıyyet b. Kays: 13.
Atıyyet'ül-Avfî: 13.
Âtike: 58, 153.

— B —

Bayâza Boyu: 149.
Belâzürî: 8, 9, 99, 109, 129.
Ber'â b. Âzib: 77, 90, 91, 95, 98, 138, 148.
Beşîr b. Sa'd: 88, 89, 104, 128.
Bedir Ehli (Ashâb-ı Bedir): 107.
Berâcim (Temîm Boyunun şubeleri): 47.

— C —

Câbir: 61, 67.
Câbir (Hayyân'ın kardeşi): 109.
Ca'fer b. Ebû-Tâlib: 22.
Ca'fer'us-Sâdık (İmâm. A. M.) 5, 7.
Ca'fer Reşîdî (Seyyid): 9.
Câhiliyye Devri: 60, 118, 122, 137, 148, 152.
Cebrâîl: 112.
Cübeyr: 62.
Cündeb b. Cenâde (Ebû-Zerr'e bk.)

— D —

Dahhâk b. Halîfe: 60.
Dârukutnî: 50.
Donoldson Dwight M.: 37, 46.

— E —

Eban: 125, 140.
Ebû-Avâne: 123.
Ebû-Bekr (R.H.): 9, 23, 38, 48, 52, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 147, 148, 151, 153.
Ebû-Bekr b. Seyf: 42.
Ebû-Bekr-i Cevherî: 80, 89, 95, 96, 102, 105, 114, 115.
Ebû-Dâvûd: 14, 50.
Ebû-Fusayl (Ebû-Bekr'e bk.):
Ebû-Hâşim (Muhammed-i Hanefiyye'nin oğlu): 39.
Ebû-Hâtem: 14.
Ebû-Hanîfe (Nu'mân b. Sâbit): 5.
Ebû-Huzeyfe: 8, 21.
Ebû-Kuhâfe: 71, 120, 121.
Ebû-Lü'lü': 57.
Ebû-Ruhm (Abdu Menâf oğlu): 147.
Ebû-Süfyan: 77, 81, 107, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 140, 143, 154.
Ebû-Tâlib oğlu (Alî'ye bk.):
Ebû-Zerr: 8, 11, 14, 18, 19, 30, 31, 33, 40, 41, 77, 95, 98, 115, 122, 139, 155.
Ebû-Tâhir Muhlis: 42.
Ebû-Ubeyde: 52, 53, 55, 57, 77, 78, 84, 87, 88, 96, 104.
Ebû-Züeyb (Huveylid): 79, 147.
Ebü'd-Derdâ: 31, 146.
Ebü'l-Fadl (Abbâs b. Abd'ül-Muttalib'e bk.):
Ebü'l-Fidâ': 26, 27, 46.
Ebü'l-Hasen (Alî'ye de bk.): 62, 104, 106, 112, 117.
Ebü'l-Heysem b. Teyyihân: 95.
Ebü'l-Huseyn Nukur: 42.
Ebü'l-Kaasım-ı Semerkandî: 42.
Ebî-Hilâl: 11.
Ehlibeyt: 11, 15, 33, 38, 104, 115, 145.
Ehli Sünnet: 5, 65, 79, 80, 133.
Emeviler: 9.
Enes b. Mâlik: 92.
Esed Boyu: 149.
Esed Hayder: 13, 14.
Eslem Boyu: 91.
Esmâ: 22.
Esved b. Abdu Yaguus-ı Züherî: 155.
Evs b. Havlî: 80 147.
Evs Boyu: 77, 89, 122, 153, 154.

— F —

Fars Dini: 33.
Farslar: 32.
Fâtıma (binti Muhammed A. M.): 38, 98, 99, 100, 101, 102,

105, 106, 108, 109, 135, 140.
Fazl. b. Abbâs: 80, 94, 95, 111, 140.
Ferid Vecdî: 28 46.
Fikret Işıltan: 39.
Fîrûzâbâdî: 50.

— G —

Ganem b. Câbir: 57.
Ganem Boyu: 95.
Gıyâs'üd-dîn (Mir Hond'un oğlu): 40, 46.
Gibb: 34.

— H —

Hâkim: 50.
Hâlid b. Said b. Âs: 62, 63, 77, 95, 125, 126, 134, 135, 138, 139, 140.
Hâlid b. Velîd: 14, 100, 141, 142, 148.
Hâmid Dr. 5.
Harb: 116.
Hârisoğulları Boyu 73.
Hârûn'ür-Reşîd: 47.
Hartmann A.Th.: 36.
Hasan (İmâm. A.M.): 11, 28, 106.
Hasan İbrâhîm: 34, 35, 46.
Hâşimoğulları: 77, 78, 82, 90, 91, 96, 98, 102, 108, 109, 111, 112, 116, 120, 121, 125, 126, 135, 140.
Hattâboğlu (Ömer'e bk.).
Hayyan: 109.
Hazrec Boyu: 77, 89, 122, 126, 130, 146, 147.
Hevâzin Boyu: 143.
Houtsma M. Th.: 36.
Hristiyan: 33.
Hubâb b. Münzir: 60, 85, 86, 89, 136, 137, 148.
Huzeyfe: 95.
Huseyn (İmâm A.M.): 106.

— I —

İbn Abbâs (Abdullah): 67, 68, 69, 70, 71, 82.
İbn Abdu Rabbih: 129.
İbn Abd'ül-Birr: 49.
İbn Asâkir: 42, 43, 44, 45, 46, 48, 51, 54, 55.
İbn Bedrân: 42, 46.
İbn Ebî'l-Hadîd: 77, 104.
İbn Ebî-Bekr: 43, 44, 45, 46.
İbn Ebî-Hâtem: 50.
İbn Esîr: 26, 27, 43, 46, 49.
İbn Hacer: 49, 51.
İbn Haldûn: 28, 46.
İbn Hıbbân: 50.
İbn Hişâm: 78, 119.
İbn Kesîr: 27, 46.
İbn Kutayba: 28, 125.
İbn'ül-Emet'is-Sevdâ', İbn'-us-Sevdâ'(Abdullah b. Sabâ): 9, 18, 31, 41.
İbn Muîn (Yahyâ): 14, 50.
İbn Nedîm: 29.

İbn Sa'd: 8, 68, 80, 130.
İbn'üs-Sekn: 50.
İbn Şihne: 102.
İbn Ümmi Mektûm: 74, 76, 153.
İranlılar: 29, 39, 144.
İlyas Peygamber (A.M.): 32
İsâ Peygamber (A.M.): 150.
İsmâil Paşa (Bağdadlı): 47.
İsrâiloğulları: 68.

— K —

Ka'b'ül-Ahbâr: 8.
Ka'kaa': 59, 63, 64, 134, 136, 144.
Kays b. Sa'd b. Ubâde: 89, 127.
Kevserî: 14.
Kinde Boyu: 154.
Kurret'ül-Ayn (Ubâde'nin kızı): 143, 152.
Kureyş: 19, 20, 57, 81, 87, 111, 112, 113, 115, 116, 118, 119, 121, 122, 127, 129, 148, 149, 151.
Kusay: 121.
Kusem b. Abbâs: 80, 94, 153,

— L —

Lebâbe: 148.
Lebâbe-i Sugrâ: 153.

— M —

Mahzûm Boyu: 148.
Makrîzî: 36 37 67.
Mâlik: 57.
Mâlik b. Enes: 5.
Mâlik b. Huzeyfe: 143.
Mâlik b. Nüveyre: 14, 19, 140, 141.
Mâlik-i Eşter: 11, 18, 23, 24.
Mani: 31.
Mecnun: 11.
Medîneliler: 51.
Mehdî (Onikinci İmâm A. M.): 33.
Mervan b. Hakem: 151.
Mes'ûdî: 80, 105.
Mevâlî (Köleler. Arap olmayan Müslümanlar): 38.
Meymâne (Ümm'ül-Mü'minin R.A.): 148.
Mezdek: 29, 30, 31, 33.
Mikdâd b. Esved: 77, 95, 98, 139, 154, 155.
Mis'ab b. Zübeyr: 148.
Mir Hond: 40, 46.
Muâviye: 8, 19, 22, 23, 24, 28, 30, 31, 34, 40, 41, 57, 58, 65, 106, 107, 123, 124, 143, 146, 150, 152, 154.
Muhâcir Muhâcirler: Bir çok yerde
Mugıyra b. Şa'be: 73, 76, 77, 84, 96, 143, 154.
Muhammed (S.M. Mustafâ, Rasul'Allah, Rasul, Rasûl-i

Ekrem ve Peygamber'e de bk.): 17, 26, 32, 36, 76, 82, 83, 87, 90, 96, 97, 112, 116, 141.
Muhammed Alî Hallîl: 10, 90.
Muhammed b. Aliyy-i Abbâsî: 39.
Muhammed b. Ebû-Bekr: 8, 19, 22, 23, 124.
Muhammed b. Ebû Huzeyfe: 8, 19, 21, 22.
Muhamed b. Hanefiyye: 39.
Muhammed b. Mesleme: 100, 154.
Muhammed Cevâd Mugniye: 6.
Muhammed Huseyn Alu Kâşif'il-Gıtâ: 11.
Muhamed Huseyn Tabâtabâî: 7.
Murtazâ'l-Askerî: 5, 6, 11, 12, 14, 15.
Mûsâ Peygamber (A.M.): 68, 73.
Mûsevîlik: 11, 33.
Mustafâ (Muhammed S.M.): 131.
Muhammed Zekî İbrâhîm: 35.
Mübeşşir b. Fazl: 62, 63.
Müfîd (Şeyh): 6, 91.
Musteşrıklar: 46.
Münzir b. Arkam: 87.
Müzhac Boyu: 125.

— N —

Nasr Boyu: 154
Neccâroğulları: 150.
Nesefî: 14, 50.
Nicholson: 35, 38, 46.
Nu'mân b. Aclân: 131.
Nu'mân b. Beşîr: 87.

O — Ô

Osman (R.H.): 7, 8, 9, 10, 11, 17, 18, 19, 21, 22, 27, 28, 30, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 43, 48, 57, 71, 72, 82, 109, 115, 123, 126, 146, 147, 149, 150, 151.
Ömer (R.H.): 38, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 62, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 78, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 112, - 114, 117, 119 - 121, 124, 126 - 130, 132, 134 - 136, 141 - 144, 146 - 148, 150 - 154.

— P —

Peygamber (Hz. Muhammed S.M.): 7, 12, 18, 19, 20, 21, 33, 38, 48, 49, 53-56, 58, 62-72, 74, 76-80, 82, 83, 85, 87, 90, 92, 94, 96-98, 103-106, 108, 112, 114, 115, 117-119, 122-127, 134-155.

— R —

Râfızîler: 31.
Rasûl, Rasûl'Allah, Rasûl-i Ekrem (Hz. Muhammed S. M.): 15, 22, 23, 27, 32, 34, 51 - 55, 59, 60, 62, 64, 67 - 83, 85, 87, 90 - 98, 100 - 106, 108, 111, 112, 114 - 122, 124 - 126, 127, 132, 134 - 155.
Rayta (Sahr kızı): 147.
Reşid Rızâ: 25, 26, 27, 29, 46
Rumlar (Romalılar): 63, 147.

— S —

Sabaâîler: Bir çok yerde.
Sa'ba: 151.
Sâbit b. Kays b. Şemmâs: 100 148.
Sa'd b. Ebû-Vakkas: 52, 57, 97, 139.
Sa'd b. Ubâde: 59, 60, 61, 64, 77, 83, 89, 95, 122, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 140.
Sâdık-ı Âli Muhammed (A. M. Ca'fer'us-Sâdık'a bk.):
Safıyye: 149.
Safıyy'üd-dîn: 49.
Sahâbe Ashâb, Sahâbî: Bir çok yerde.
Sahr: 62, 64, 138, 139.
Said b. Zeyd: 52, 57, 58.
Said Boyu: 57.
Sâide Boyu, Oğulları: 78, 79, 92.
Said-i Efgaanî: 43, 46.
Sakıyf Boyu: 154.
Sa'lebe: 146.
Sa'lebe Boyu: 20.
Sâlih: 80, 94, 151.
Sâlim b. Ubeyd: 75.
Sâlim b. Ubeyd'il-Aşcaî: 150.
Sa'saa b. Sûhân: 19, 23.
Sâsânî Şahları: 32.
Schaade. A.: 36.
Secâh: 141.
Sehle: 21
Selmâ (Ümmü Mıstah'a bk.):
Selmâ (Selme b. Hâlid kızı): 151.
Selmâ (Ümmü Zemel): 143.
Selmân-ı Fârisî: 77, 95, 98, 114, 122, 139, 150, 155.
Selme b. Eslem: 100.
Selme b. Sâlim: 100.
Selme b. Selâme: 151.
Selîm Boyu 143.
Serriy b. İsmâil: 13.
Seriyy b. Yahyâ b. Eyâs: 13.
Seriyy b. Yahyâ: 13, 14, 41, 42.
Seriyy b. Yahyâ b. Seriyy: 13.
Seyf b. Ömer: 6, 8, 12, 13, 14, 15, 27, 30, 38 - 49, 51, 52, 54 - 56, 59 - 65, 133, 135 - 144.
Suffa Ehli: 150.
Suyûtî: 51.
Süheyl b. Âmir: 21.
Sümeyye: 20.

— Ş —

Şa'bî : 13.
Şia, Şiilik: 5, 6, 7, 9, 26, 31, 32, 33, 34, 35.
Şihâb'üd-dîn-i Âlûsî: 10.
Şifâ: 152.
Şuayb b. İbrâhîm: 13, 14, 41, 42.
Şukrân (Sâlih'e bk.):

— T —

Taberî: 6 9. 13, 14, 27 - 31, 34 - 46, 48, 51, 59 - 62, 71, 78, 81, 88, 91, 103, 117, 123, 142.
Tâbiîn: 9, 18, 23.
Tâhâ Huseyn Dr.: 8, 10.
Talha b. Ubeydullah: 18, 42, 98, 103, 139, 151.
Temîm Boyu: 47, 116, 121, 138, 141, 142.
Teym Boyu: 151.

U — Ü

Ubey b. Kâ'b: 95, 98, 140, 146.
Ubeyd b. Sa'd: 41.
Ubeyd'Allah: 41.
Urve b. Zübeyr: 102.
Useyyid b. Hudayr: 84, 89. 100, 147.
Useyiyd Şubesi (Temim Boyu): 47.
Utbe b. Ebî-Leheb: 98, 111, 112.
Utbe b. Rabîa: 21.
Uveym b. Sâide: 84.
Ümeyme: 116.
Ümeyye: 116.
Ümeyyeoğulları: 30, 48, 120, 121.
Ümmü Eymen: 53, 58.
Ümmü Mıstah (Selmâ): 114, 147.
Üsâme (Zeyd oğlu): 12, 51, 53, 54, 55, 58, 64, 80, 136, 138.
Üsâse: 144.

— V —

Van Vloten. G.: 35, 46.
Vittek Arnold P.: 36.
Wellhauzen. J.: 33, 34, 38, 39, 46.

— Y —

Yahudi, Yahudiler: 7, 8, 9, 17, 24, 26, 28, 31, 32, 33, 35, 38, 150.
Ya'kub b. İbrâhîm: 41.
Ya'kubî: 89 91, 95, 103, 105, 106, 108, 111, 115, 117.
Yâkut-ı Hamavî: 49.
Yezîd: 14.
Yezîd b. Ebû-Süfyân: 126.
Yûsuf Peygamber (A.M.): 70.
Yûşa'Peygamber (A.M.): 7.

— Z —

Zâralılar: 142.
Zehebî: 13, 44, 45, 46, 49, 80.
Zertüşt, Zertüştî: 29, 33.
Zeyd b. Hârise: 58.
Zeyd b. Sâbit: 100, 115, 150.
Zeyneb binti Cahş (Ümmü' ül-Mü'minin. R.A.): 67, 68.
Ziyâd b. Ebîh: 43, 143.
Ziyâd b. Lebîd: 100, 149.
Zübeyr b. Avvâm: 18, 77, 95, 98, 101, 103, 105, 114, 137, 139, 149, 151.
Zübeyr b. Bekkâr: 88.
Zühre Boyu: 57.
Züherî: 108.

Mekân Adları

Akabe: 126, 146, 147, 149, 153.
Akıyk: 57.
Bağdad: 10, 47.
Bahreyn: 23, 131, 142.
Ba'lbek: 24.
Basra: 17, 31, 32, 36, 149, 151, 152, 154.
Bedir: 19, 57, 127, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154.
Cezire: 143.
Curuf: 52, 53, 54.
Filistin: 22, 48, 152.
Fustât: 22.
Gadîru Humm: 82.
Havran: 129, 130.
Hav'eb: 143.
Hindistan: 5.
Horasan: 144.
Hudeybiyye: 148, 154.
Humus: 148.
Huneyn: 153.
Irak: 31, 57, 139.
İran: 30, 48, 142.
Isfahan: 150.
Kadsiye: 143, 153.
Kahire: 5, 15.
Kızıldeniz: 24.
Kûfe: 11, 17, 23, 30, 32, 34, 36, 39, 47, 57, 58, 148, 150, 154.
Medâyin: 7, 150.
Medîne: 18, 20, 21, 22, 30, 37, 40, 41, 51, 52, 54, 57, 58, 62, 66, 67, 73, 75, 79, 90, 91, 115, 116, 122, 125, 128, 129, 138, 139, 140, 147, 148, 149, 150, 153, 154, 155.
Mekke: 20, 23, 116, 118, 119, 127, 148, 149, 153, 154.
Mısır: 9, 10, 21, 22, 23, 24, 27, 31, 32, 34, 36.
Necef: 5, 12.
Nehrevan: 148, 152.
Pâkistan: 5.
Ramhürmüz: 150.
Rebeze: 20.
Remle: 152.
Roma Ülkesi: 48, 52, 84, 147.
Sabâ (Yemen): 10.
San'â: 17, 31, 125, 126.
Sıffîn: 9, 20, 22, 23, 107, 148, 152.
Sunh: 73, 75.

Sûriye: 36, 57.
Şam: 14, 17, 19, 30, 31, 32, 34, 40, 48, 49, 66, 126, 129, 130, 136, 143, 146.
Tâif: 153, 154.
Tehran: 12.
Ubelle: 143.
Uhud: 19, 147, 148, 151.
Yemâme: 21, 148.
Yemen: 10, 31, 32, 35, 38, 125, 138, 151.
Yermûk: 23, 143, 154.

Murtaza'l - Askeri'ye gelen mektupla cevâbında ve bizim Bitim yazımızda geçen adlar İndeks'e alınmamıştır.

A. G.

BİBLİYOGRAFYA

1) **Abd'ür - Rahman b. Ebî - Hâtem b. Muhammed** (240 - 327 H. 854 - 938 M.):
El - Carhu va't - Tadîl (Haydarâbâd - 1372 H).

2) **Ahmed b. Dâvûd-ı Dinavarî** (? - 282 H. ? - 895 M.):
El - Ahbâr'ut - Tavval (Mısır - 1960 M.)

3) **Ahmed b. Muhammed b. Hanbel** (164 - 241 H. 780 - 855 M.):
Musned (Kahire - 1313 ve 1368 - 1375 H.).

4) **Ahmed b. Sehl** (Ebû-Zeyd. Belhî. 235 - 322 H. 849 - 934 M.):
El - Bed'u ve't - Târîh (Paris - 1901. Bu kitabın Muhammed b. Tâhiri Makdisî'ye âid olduğu da söylenmektedir. Biz, bu kitaptan, başka kitaplarda bulunmayan rivâyetleri almadık).

5) **Ahmed Emîn** (1295 - 1373 H. 1878 - 1954):
Fecr'ül - İslâm (Kahire - 1964).

6) **Âkaa Bozorg-ı Tehrânî** (Hâc. Şeyh. Muhsin Muhammed) (1293 - 1389 H. 1876 - 1970 M.):
E'z-Zerî'a ilâ Tasânîf'iş-Şî'a (I. basım; Necef ve Tehran).

7) **Alî b. Huseyn** (Ebu'l - Ferec. 284 - 356 H. 897 - 967 M.):
El-Agaanî (Mısır - 1323).

8) **Alî b. Huseyn** (Ebu'l-Ferec):
Makaatil'üt - Tâlibiyyîn (Kahire - 1323).

9) **Bakıllânî** (Ebû - Bekr Muhammed, 338-403 H. 949-1012 M.)
at - Tamhîd.

10) **Belâzüri** (Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ.? - 279 H? - 892. M.): *Ensâb'ül-Eşrâf* (Mısır - 1959 ve Orşilim Üniv. 1936).

11) **Belâzüri** (Ebu - Ca'fer Ahmed b. Yahya): *Fütûh'ül - Büldân* (Mısır - 1319 ve 1377)

12) **Buhârî** (Muhammed b. İsmâ'il 194 - 256 H. 810 - 870 M.): *Târih* (Haydarâbâd - 1361. Bu tarihte râvîlerin güvenilir ve zayıf olanları da gösterilmiştir).

13) **Buhârî** (Muhammed b. İsmâ'il 194 - 256 H. 810 - 870 M).: *Sahih* (Mısır - 1327).

14) **Cevherî** (Ebû - Berk Ahmed b. Abd'ül - Aziz 322 H. 933 M.): *Sakıyfe ve Fedek* (İbni Ebi'l-Hadîd'in Nehc'ül-Belaga şerhinden).

15) **Dâremî** (Abdullâh Ebu - Muhammed 181 - 255 H. 797 - 868 M.): *Sünen* (Şam - 1349).

16) **Eb'ul - Fidâ'** (İmâd'ud - dîn İsmâîl b. Alî. 672 - 732 H. 1273 - 1331 M.): *El-Muhtasar fi Ahbâr'il - Beşer* (Mat. Saâde).

17) **Ebû - Dâvûd Sicistanî** (Süleyman b. Aş'as. 202 - 275 H. 817-889 M.): *Sünen* (Lekhnu basımı - 1321 H.)

18) **Ferid Vecdî** (Mustafa Muhammed. 1292-1373 H. 1875-1954 M.): *Dâiret'ül - Maârif'ıl - Karn'il - İşrin* (Mısır - I. basım).

19) **Fîrûzâbâdî Mecd'ûd-dîn Muh.** (729-817 H. 1329-1414 M.): *al-Kaamus'ul - Muhit* (Mısır; 1353 - 1354 H.).

20) **Hâfız** (Ebû-Nuaym Ahmed b. Abdullah (334, yahut 336-430 H. 947-1038 M.): *Delâ'il'ün - Nubuvve* (Haydarâbâd - 1320 H.).

21) **Halebî** (Alî b. Burhan'üd-dîn (984 - 1044 H. 1576 - 1634): *Siret'ül - Halebiyya. İnsân'ül - Uyûn fi Siret'il - Emini ve'l - Ma'mûn* (Mısır - 1353).

22) **Hatîbu Bagdâdî** (Ahmet b. Alî b. Sâbit. 391 yahut 92-463 H. 1002-1071.)
Târihu Bagdâd (Mısır; ilk basım).

23) **Hayr'ud-dîn Zergelî:**
El-İ'lâm (1373-78 H. 1954 - 1959 basımı).

24) **Huseyn** (b. Muhammed b. Hasan ? - 966 H. ? - 1559):
Târih'ul - Hamis

25) **İbni Abd'ül - Birr** (Ebû - Ömer Yûsuf b. Abdullah (368-460 yahut 63 H. 929-1071 M.):
El-İstîâb fi Ma'rifat'il-Ashâb (Mısır - 1358, Haydrâbâd, 1336).

26) **İbni Abdu Rabbih** (Şihâb'üddîn Ahmed b. Muhammed. 246-328 H. 860-940).
al-İkd'ül-Ferîd (Mısır - 1372).

27) **İbni Asâkir** (Ebü'l-Kaasım Alî b. Huseyn. 449-571 H. 1057-1176):
Târihu Medînati Damaşk (I. ve II, c. Damaşk - Mecma'ul - İlmî basımı).

28) **İbni Bedrân** (Abd'ül - Kaadir b. Ahmed b. Badrân. ? - 1346 H. ? - 1927):
Tehbîzu Târihi İbni Asâkir (I. basım, Damaşk).

29) **İbni Cevzî** (Ebu'l Ferec Abd'ür-Rahmân b. Alî. 510-597 H. 1116-1201).:
Safvet'us-Sıfva - (Haydârâbâd, 1357).

30) **İbn'ud-Dayba'** (Vecih'ud-dîn Abd'ür-Rahmân b. Alî. 866-944 H. 1461-1537.):
Teysîr'ül Vusûl ilâ Câmi'il - Usûl (Mısır - 1346).

31) **İbni Ebî Hâtem** (Abd'ür-Rahmân b. Muhammed. 240-327 H. 854-938).:
El-Carhu ve't - Ta'dîl (Haydarâbât - 1372).

32) **İbni Ebi'l-Hadîd** (İzz'üd-dîn 'Abd'ül-Hemîd b. Hibet' Allâh (586-655 H. 1190-1257.)
Şerhu Nahc'il - Belâga (Mısır - ilk basım ve Ebü'l-Fazl İbrâhîm'in hazırladığı basım, 1959 - 1963).

33) **İbni Hacer** (Şihâb'üd-dîn Ahmed b. Alî Askalânî. 773-852 H. 1372-1449.)
Lisân'ül - Mîzân (Haydarâbâd - 1329).

34) **İbni Hacar** (Şihâb'üd-dîn Ahmed b. 'Alî Askalânî. 773-852 H. 1372 - 1449).:
El - İsâbe fî Temyîz'is-Sahâbe (Mısır - 1358).

35) **İbni Hacar** (Şihâb'üd-dîn Ahmed b. Alî Askalânî).:
Tehzîb'üt - Tehzîb (Hayderâbâd - 1325 - 1327).

36) **İbni Ebû-Bekr** (Muhammed b. Yahyâ 674-741 H. 1275-1340).:
E't-Tehmîdu ve'l-Beyân (Mısır - K. sînden alınan foto).

37) **İbni Haldûn** (Ebû - Zeyd Abd'ür-Rahmân b. Muhammed. 732-808 H. 1332 - 1406).
Târihu İbni Haldûn (El - İber) (Mısır - 1355).
Mukaddime (Mısır - 1355).

38) **İbni Haldûn** (Ebû - Zeyd Abd'ür-Rahmân b. Muhammed. 732-808 H. 1332-1406).

39) **İbni Hallikân** (Ahmed b. Muh. 608-681 H. 1211 - 1282).:
Vefeyât'ul - A'yân (Mısır - 1367).

40) **İbni Esîr** (İzz'üd-dîn Alî b, Muh. 550 yahut 55 - 630 H. 1160-1232.) :
Usd'ul - Gaabe fî Ma'rifet'is Sahâba (Kahire - 1280).

41) **İbni Esîr** (İzz'üd-dîn, Alî b. Muh. 550 yahut 55-630 H. 1160-1232).:
El-Kâmil fî't - Târîh (Kahire; 1348 - 1356 ve 1290 - 1303 basımları).

42) **İbni Esîr** (İzz'üd-dîn Alî b. Muh. 550 yahut 55-630 H. 1160-1232).:
al-Lubâb fî Tehzîb'il - Ensâb. (Mat. Kudsî - 1357).

43) **İbni Kesîr** (İmâd'üd-dîn Ebü'l - Fidâ'. 700, 701 - 774 H. 1301-1373).:
El-Bidâyetu ve'n - Nihâye (Mat. Saâde - 1301).

44) **İbni Kutayba** (Abd'Allah b. Muslim. 213-271, 276 H. 828-889).
El-İmâmetu ve's - Siyâsa (Bu kitabın, müellifine âidiyetinde şüphe edenler bulunduğundan diğer kitaplarda da mevcûd olan rivâyetleri aldık).

45) **İbn'ul-İmâd** (Abd'ul-Hayy b. Ahmed. 1033 - 1089 H. 1623-1679).:
Şazarât'uz - Zeheb (Mısır - 1350 - 1351).

46) **İbni Mâca** (Muh. b. Yezîd. 209-273 H. 824-887).:
Sünen (Kahire - 1373, Muh. Fuad Abdülbâki tashihiyle).

47) **İbni Nadîm** (Ebü'l-Ferec Muh. b. İshak. ? - 438 H. 1047).
Fihrist (Mısır - 1348).

48) **İbni Sa'd** (Muhammed b. Sa'd. 168-230 H. 784-845).:
Tabakaat (Beyrût - 1376 - 1377 ve Leiden bas.).

49) **İbni Seyyid'ün-Nâs** (Feth'ud-dîn Muhammed. 671 - 734 H. 1273-1334).:
Uyûn'ül Eser (Kahire - 1356).

50) **İbni Şihne** (Muh. b. Muh. 1145-1205 H. 1732-1791).:
Nuzhet'un - Navâzır (Kahire, 1290 - 1303 İbni Esîr Tarihinin XI, XII. cüzü'leri hâşiyesinde).

51) **İbrâhim Hasan Dr.**:
Târih'ül - İslâm'is - Siyâsî.

52) **İslâm Ansiklopedisi** (İngilizcesi).

53) **İsmâil Paşa** (? - 1339 H. ? - 1920).:
Keşf'el - Zunûn Zeyli (İstanbul, 1364 H. 1945).

54) **İsmâil Paşa** (?-1339 H ? - 1920).:
Hediyyet'ül - Ârifîn (İst. 1364 H. 1945).

55) **Kâtib Çelebi** (Mustafa b. Abd' Allah. Hacı Halîfe. 1017-1067. 1609-1657).:
Keşf'el - Zunûn İst. (1360 - 1362).

57) **Makrizî** (Takiyy'üddîn Ahmed b. Alî 769-845. H. 1367-1441).:.
İmtâ'ul - Asmâ' (Mısır - 1941).

56) **Makrizî** (Takiyy'üddîn Ahmed b. Alî. 769-845 H. 1367-1441).:
Hıtat (Mısır basımı)

58) **Mes'ûdî** (Alî b. Huseyn. ? - 345, 346 H. ? - 956).:
E't-Tenbîhu ve'l-İşrâf (Mısır basımı).

59) **Mes'udî** (Alî b. Huseyn. ? - 345, 346, H. ? - 956).:
Murûc'uz-Zeheb (Mısır - 1346).

60) **Mıs'ab b. Zübeyrî** (156-236 H. 773-851).:
Nasabu Kurayş

61) **Mîr Hond** (Muh. b. Hond. ? - 903 H. ? - 1497).:
Ravdat'us - Safâ

62) **Muhammed Abd'ül-Hâdî Ebû-Rubda**:
al-hıdârat'ül - İslâmiyye (Kahire - 1326 H.)

63) **Muhammed b. Ahmed Bîrûnî** (Ebû - Reyhân. 362-440 H. 973-1048).:
El-Asâr'ül - Bâkıyye an'ül - Kurûn'il - Haliyye (Leipzig - 1929).

64) **Muhammed b. Abd'Allâh-ı Nişâbûrî** (321-405 H. 933-1014).:
El-Mustadrik ala's-Sahihayn. (Haydarâbât - 1334)

65) **Muhammed b. Huseyn** (Kaadi Farrâ' Mâverdî. 380-458 H. 990-1066).:
El-Ahkâm'us-Sultâniyye (1356).

66) **Muhammed Reşid Rızâ** (1282-1354 H. 1865-1935).:
E's-Sunnetu ve'ş — Şia.

67) **Muhibb'üd-dîn Taberî** (610, 15-696 H. 1218-1295).:
E'r-Riyâd'un — Nadıra.

68) **Müslim** (Ebû'l - Huseyn Müslim b. Haccâc. 204, 206-261 H. 819-875).:
Sahih (Mısır - 1334).

69) **Müttakıyy-i Hindî** (Alâ'ud-dîn Alî b. Husâm'üd-dîn. 885-975 H. 1480-1567).:
Kenz'ül - Ummâl (Haydarâbâd - 1313).

70) **Müttakıyy-i Hindî** (Alâ'ud-dîn Alî b. Husâm'üd-dîn. 885-975 H. 1480-1567):

Müntahabu Kenz'ül - Ummâl (Musnedu Ahmed, I. basım hâşiyesinde).

71) **Nasr b. Muzâhim** (? - 212 H. ? - 827).:
Kitâbu Sıffîn (Mısır basımı).

72) **Nicholson R.A.**:
Literary History of Arabs. London 1923.

73) **Ömer Rızâ Kehhâle**
Mu'cam'ül-Mü'ellifîn (Şam - 1376 - 1381 H. 1957 - 1961).

74) **Radıyy Muhammed b. Huseyn** (Şerîf. 359-406 H. 970-1015).:
Nehc'ül - Belâga (Hz. Alî'nin hutbe ve mektuplariyle sözleri. Muhammed Abduh şerhi. Mısır basımı).

75) **Safiyy'üd-dîn Ahmed** (923 H. 1517 den sonra)..
Hulâsatu Tehzîb'ül - Kemâl fî Esma'ir - Rîsâl (Kahire - 1323).

76) **Said-i Afganni**:
Âişetu ve's-Siyâse: (Kahire - 1947).

77) **Sıbt b. El-Cevzi** (Şems'üd-dîn Yûsuf. 581, 2-654 H. 1185-1256).
Tezkiretu Havass'il-Umme (Necef - 1369).

78) **Sübki** (Tâc'üd-dîn Abd'ül Vehhâb b. Alî. 727, 8-771 H. 1327-1370).:
Tabakaatu Şâfi'iyye (Beyrut: 1376 - 1377 ve Leydin bas.).

79) **Suyûtî** (Celâl'üd-dîn Abd'ür-Rahmân b. Ebû-Berk. 849-911 H. 1445-1505).:
Târih'ul-Hulefâ (Mısır - 1351).

81) **Suyûtî** (Celâl'üd-dîn Abd'ür-Rahmân b. Ebû-Bekr. 849-911 H. 1445-1505).:
Hasâ'is-ul-Kübrâ (Haydarabâd - 1319).

81) **Suyûtî** (Celâl'üd-dîn Abd'ür-Rahmân b. Ebû-Bekr. 849-911 H. 1445 - 1505).
Leâli'l-Masnûa fi'l - Ahâdis'il - Mevzûa (Mısır — 1317).

82) **Şehristânî** (Ebû'l-Feth Muhammed b. Abd'ül - Kerîm. 469 ? - 549 H. 1057 ? - 1153).:
El-Milel-u va'n-Nıhal (İran bas.).

83) **Taberî** (Ebû-Ca'fer Muhammed b. Cerîr. 224-310 H. 839-923).:
Târih'ul-Ümemi ve'l-Mülûk (Mısır-1324, 1358 ve Lieden bas.).

84) **Tayâlisî** (Süleyman b. Dâvûd. 133-203, 4 H. 750-818, 19):
Müsned (Haydarâbât-1321).

85) **Tirmizî** (Muhammed b. İsâ. 210-279 H. 825-892).:
Sünen (Bulak1292, Mat. Mısriyye-1350-1352).

86) **Vâsıtî** (Muh. b. Muh. 1145-1205 H. 1732-1791).:
Tâc'ül-Arûs fi Şerh'il-Kaamûs (1. bas.).

87) **Van Vloten - Hasan İbrâhim Dr.:**
E's - Siyâdet'ül - Arâbiyyeti ve'ş Şiati ve'l İsrâiliyyât (Mısır-1349).

88) **J. Welhausen - Yusuf'al - Aş:**
E'd-Devlet'ül-Arabiyyeti ve sukuutuhâ (Şam-1376 H. 1956. Das Arabische Reiceh und sein Sturz. Berlin 1902. den terceme).

89) **Ya'kuubî** (Ahmed b. Ebi - Ya'kuub İshak. ? - 284 H. ? 897) :
Târihu Ya'kuubî (Necef-1358,Beyrut-1379).

90) **Yâkuut** (b. Abd'Allah Hamavî 574-626, 4 H. 1178-1229).:
Mu'cem'ul-Udebâ' (Şam-1376).

91) **Yâkuut** (b. Abd'Allâh Hamevî. 574 - 626. 4 H. 1178 - 1229).: *Mu'cem'ul Buldân* (Beyrût - 1374 - 1375 ve Avrupa bas.).

92) **Zehebî** (Şems'üd - dîn Muh. b. Ahmed. 673 - 748 H. 1274 - 1348).: *Târih'ül-İslâm'il-Kebir* (Kahire-1367).

93) **Zehebî** (Şems'üd - dîn Muh. b. Ahmed. 673 - 748 H. 1274 - 1348).: *Tecridu Esmâ'is-Sahâbe* (Haydarabât-1342).

94) **Zehebî** (Şems'üd - dîn Muh. b. Ahmed 673 - 748 H. 1274 - 1348).: *Telhisu Mustedrik* (Haydarâbâd-1342).

95) **Zehebî** (Şems'üd - dîn Muh. b. Ahmed 673 - 748 H. 1274 - 1348).: *Mîzân'ül-İ'tidâl* (Lekhnu-1306).

96) **Zehebî** (Şems'üd - dîn Muh. b. Ahmed. 673 - 748 H. 1274 - 1348).: *Siret'ün-Nubelâ'* (Kahire-1957).

97) **Zeyn'üd - dîn Ebû Bekr b. Hüseyn-i Marâgıy** 727. 29 - 816 H. 1327 - 1413).: *Telhisu Ma'âlimi Dâr'ül Hicre* (Abd'ül - Cevâd İsmail tahkıykıyle, 1374).

98) **Zeyni Dahlân** (1231 - 1304 H. 1816 - 1886).: *E's - Siret'ün - Nebevviyye* (Siret'ül - Halebiyye hâşiyesinde).

99) **Zübeyr b. Bekkâr** (132 - 256 H. 749 - 870).: *El-Muvaffakıyyât* (İbni Ebi'l - Hadîd'in rivâyetiyle).

3 Safer'ül-Muzaffer 1389 H.

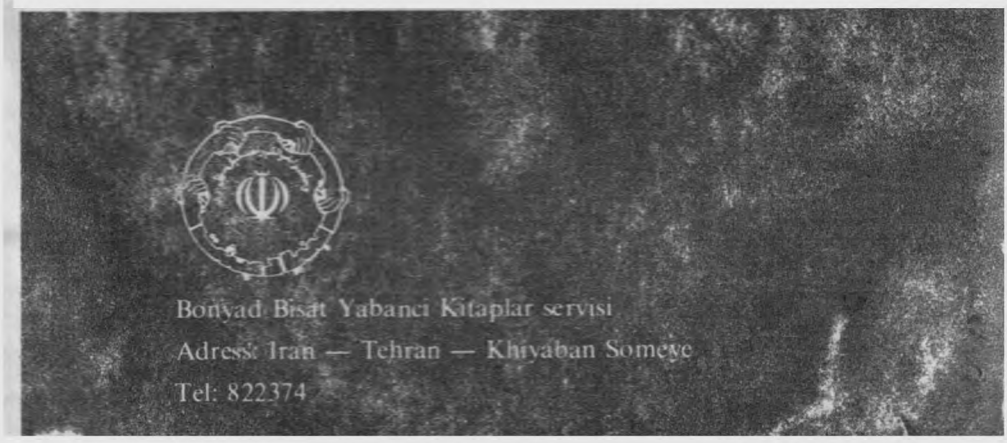
Bonyad Bisat Yabanci Kitaplar servisi
Adress: Iran — Tehran — Khiyaban Someye
Tel: 822374